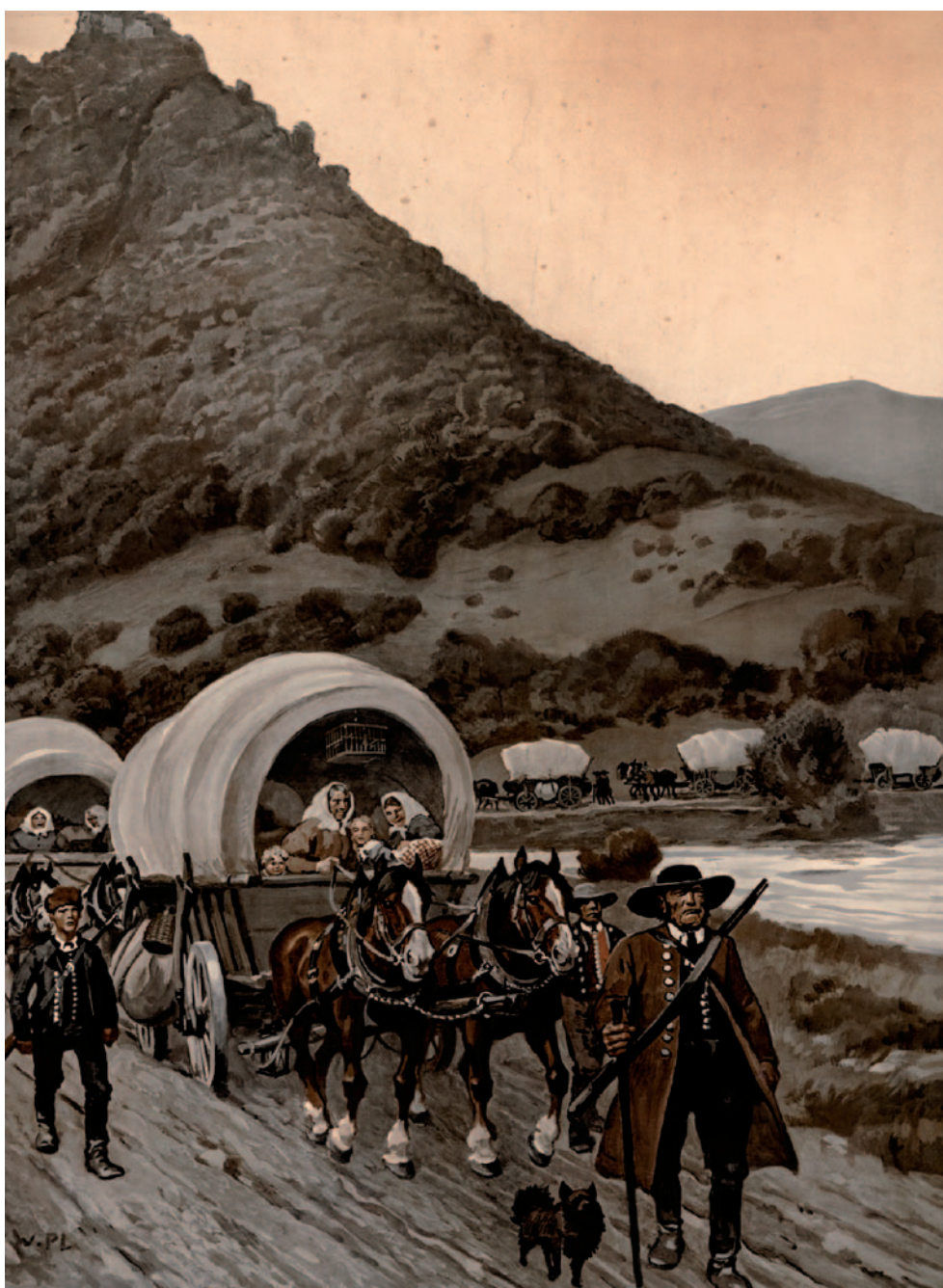

2013/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLI. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XLI. évfolyam • 1. szám
2013. február

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a

Emberi Erőforrások Minisztériuma

a

Nemzeti Kulturális Alap

és a

Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletága
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Baksa Csaba dr.** okl. geológus,
a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke, Budapest
- Balassa Zoltán** közíró, tanár, Kassa
- Barna Gábor dr. DSc.** tanszékvezető egyetemi tanár,
Szeged
- Braun Emese** egyetemi hallgató, Szeged
- Csoma Zsigmond dr. DSc.** egyetemi tanár, Budapest
- Dukrét Géza** tanár, Nagyvárad
- Frauhammer Krisztina dr. PhD.**
tudományos munkatárs, Szeged
- Gedai István dr. CSc. PhD.** ny. főigazgató,
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
- Glässer Norbert** egyetemi tanársegéd, SZTE, Szeged
- Halász Péter** ny. főtanácsos, Gyimesközéplek
- Iancu Laura dr. PhD.** néprajzkutató, Budapest
- Kornis Gabriella** tanár, Budapest
- Kovács Imre** népi író és politikus (1913–1980)
- Kovács Lajos** tanár és író, Dorog
- Kovácsné Somi Zsuzsanna** tanár, Győr
- Láncz Irén dr.** egyetemi tanár, Újvidék
- Matyikó Sebestyén József** ny. múzeumigazgató,
Siófok
- McKim Pharr, Jody** a DVHH alapítója, Georgia, USA
- Pálfai Imre dr.** mérnök, vízügyi szakértő, Szeged
- Pénovátz Antal dr.** nyelvész, néprajzkutató, Pacsér
- Sebő Ferenc** címzetes egyetemi tanár, Budapest
- Selmeczi Kovács Attila dr. DSc.** egyetemi tanár,
Debrecen
- Sutus Áron** ügyvezető,
Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség, Szabadka
- Szóts Zoltán Oszkár** történész, Budapest
- Tóth József** történész, ny. tanár, Budapest
- Varga Sándor** egyetemi tanársegéd, SZTE, Szeged
- Vasas Géza dr. PhD.** tanár, Budapest
- Vándor Andrea** tudományos munkatárs,
Donauschwäbisches Zentralmuseum, Ulm
- Vörös Dezső** ny. középiskolai tanár, Heves
- Zentai Evelin** múzeumpedagógus, Pásztói Múzeum

A címlapon:
Sváb parasztkok vándorlása a Bácskába. Iskolai szemléltető
tábla a XVIII. századi magyarországi megtelepedésről.
(Az ulmi Donauschwäbisches Zentralmuseum
tulajdona.) Vándor Anna cikkéhez

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

A Duna hajzain. Az első ulmi telepes bárkák elindulásának 300. évfordulójára emlékezve (<i>Frauhammer Krisztina – Glässer Norbert</i>)	3
Migráció a Duna térségében. Az ulmi múzeum évfordulós kiállítása (<i>Vándor Andrea</i>)	4
Martin von Cochem imakönyvei, mint az identitás megőrzésének forrásai (<i>Frauhammer Krisztina</i>)	8
A fegyverneki svábok (<i>Barna Gábor</i>)	11
A mezőberényi svábok kitelepítése (<i>Braun Emese</i>)	13
Dunai Sváb Falvak Segítő Kezei. Kötelékek, amelyek világszerte összefűznek (<i>Jody McKim Pharr</i>)	16
Az 1712. évi szegedi árvíz emlékezete (<i>Pálfai Imre</i>)	19
Százhetvenöt éve született Mathiász János (<i>Csoma Zsigmond</i>)	22
Bajza József halálának 75. évfordulójára (<i>Szóts Zoltán Oszkár</i>)	23

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Kovács Imre</i> : A paraszti életforma bomlása	26
A magyar cserkészet történetéből (<i>Tóth József</i>)	28
A pásztói Oskolamester Ház (<i>Zentai Evelin</i>)	31

ÉLŐ HONISMERET

Fölszállott a páva. Gondolatok a TV siker kapcsán (<i>Sebő Ferenc</i>)	35
--	----

EMLÉKHELYEK

A nemzeti és történelmi emlékhelyek társadalmi szerepe (<i>Gedai István</i>)	38
A székelyföldi honismereti emlékhelyekről (<i>Halász Péter</i>)	40
Emlékjelek, emléktáblák Bihar megyében (<i>Dukrét Géza</i>)	44

HAGYOMÁNY

Turkajárás Szamosújváron (<i>Kornis Gabriella</i>)	49
Magyar mezőgazdasági munkások Svédországban (<i>Vörös Dezső</i>)	50

TERMÉS

Az 1849. évi „nagy szaladás” emlékei az egyházi könyvekben (<i>Pénovátz Antal</i>)	51
Az eltűnt Magyarország nyomában. Mozzanatok Felső-Nógrád dualizmus kori életéből (<i>Vasas Géza</i>)	55
A Magyarhoni Földtani Társulat. Az egyik legrégebbi tudományos szervezet (<i>Baksa Csaba</i>)	58

KRÓNIKA

Barangolás határon innen és túl. V. Pest megyei Honismereti Barangoló (<i>Kovács Lajos</i>)	63
Családi emlékből civil hagyomány. Nagy Imre-emléktúra Badacsonyan (<i>Kovácsné Somi Zsuzsanna</i>).....	64
Mestrovics-tanítvány Tihanyban. Beszélgetés Veszely Jelena szobrászművésszel (<i>Matyikó Sebestyén József</i>)	65
Köszöntjük a hetvenesztendős Domokos Máriát (<i>Halász Péter</i>)	67
<u>In memoriam</u>	
Búcsú Szöllősy Vágó Lászlótól (<i>Sutus Áron</i>).....	68
Jáki Sándor Teodóz (1929–2013) (<i>Halász Péter</i>).....	70

KÖNYVESPOLC

Sisa István: The Spirit of Hungary (<i>Balassa Zoltán</i>)	72
Magyar örökség – Kairosz könyvsorozat (<i>Selmeczi Kovács Attila</i>).....	73
Az üdvösség ára (<i>Iancu Laura</i>)	73
Silling István: Nyugat-bácskai magyar nyelvatlasz (<i>Láncz Irén</i>).....	75
Gyökereink. Bánáti német táncok (<i>Varga Sándor</i>).....	75
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: <i>Halász Péter</i>).....	76
Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvényei 2013. év I. félévében	80

Tisztelt Előfizetőink, Olvasóink és Szerzőink!

Sajnálattal tájékoztatjuk Önöket, hogy folyóiratunk erre az évre is az előző évihez hasonló mértékű támogatást nyert el az NKA pályázatán, ezért továbbra is csak 80 oldal terjedelemben tudjuk lapszámainkat megjelentetni, és honoráriumot nem áll módunkban fizetni.

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásait lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a selmeczikovacs@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 DPI felbontásban kérjük megküldeni. A szerzői korrektúrát szintén elektronikusan úton küldjük meg. Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének és címének feltüntetésével tudjuk fogadni.

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1–266-0857)

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Néprajzi Múzeum Boltja (1055 Budapest, Kossuth tér 12.)

ÉVFORDULÓK

A Duna hajjain

Az első ulmi telepes bárkák elindulásának 300. évfordulójára emlékezve

A Magyar Korona Országába a középkortól több betelepítési hullámban érkeztek iparosok, bányászok és földművesek a német területekről. Legnagyobb létszámban a kuruc harcokat lezáró 1711-es szatmári békekötést követően, az ország török utáni gazdasági újjáépítésének részeként jöttek. A birtokosok jobbágyaik elmenekülése, illetve a lakosság pusztulása következtében előálló munkaerőhiányt a telepesek behozatalával orvosolták. Ezek fontos kiinduló állomása a mai Baden-Württemberg állam területén található Ulm városa volt. Az ulmi városháza homlokzatának historizáló freskója azokat a telepeseket idézi, akik a jobb élet reményében bárkáikkal a gyéren lakott kelet-európai térségek benépesítésére vállalkoztak. Az első – Szatmár megyébe tartó – családok 1712-ben szálltak vízre.¹ A szűkös bárkákban csupán a legszükségesebb használati tárgyakat zsúfolhatták be, magukkal hozták viszont számos olyan kulturális modellt, technikai ismeretet, amellyel újratemthették a hátrahagyott otthon világát, és nyugati mintákkal gazdagíthatták új hazájukat. Az általuk meghonosított új technológiáknak köszönhetően lakhatóvá váltak, addig művelésbe nem vont területek, ugyanakkor agrárkultúrájuk, földművelési technikáik innovatívnak bizonyultak a már itt élő magyar és más etnikumok termelési módszereire és eszközeire is. A különböző kibocsátó helyek inkább a sokfélesége forrásaiává váltak, ennek ellenére a mai kutatás gyakran gyűjti mindezt a dunai svábok kultúrájának címkeje mögé.

Az ulmi telepítési hullám kezdetének 300. évfordulójára² visszatekintő, emlékező összeállításunk esettanulmányokon, ismertetéseken keresztül mutatja fel ennek egyes szegmenseit. Elsőként természetesen azt a történelmi kontextust, mely az általános áttekintést és a helyes értelmezést segítheti. A betelepülést követően a németiség alapvető kérdései közé tartozik az identitás megőrzésének, illetve az integrációnak a dilemmája, e problematikák köré épül a németiség imakönyveit és az annaháziak magyarosodását bemutató tanulmányok. E sokszínű kultúrának a kitelepítés tragikus eseményei vetettek véget, melyet a mezőberényi németek esete szemléltet. Utolsó tanulmányunk a kitelepítés utáni újbóli otthonteremtést mutatja be, rámutatva arra, miként tartják az egykori dunai svábok számon közös származásukat, miként keresik gyökereiket és segítik ebben egymást.

Telepes bárka az ulmi városháza homlokzatán (Jim Reger felvétele)

Frauhammer Krisztina – Glässer Norbert

¹ *Die Donauschwaben. Deutsche Siedlung in Südosteuropa.* Ausstellungskatalog. Herausgegeben vom Innenministerium Baden-Württemberg, Bearbeitet von Immo Eberl, Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen, Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage, 1989. 93–94.

² Az ulmi Donauschwäbisches Zentralmuseum szervezésében az évfordulóról *Aufbruch von Ulm entlang der Donau 1712–2012* címet viselő szabadtéri, valamint *Schwaben an der Donau. Die Ansiedlung in Ungarn im 18. Jahrhundert und ihre Folgen* című kiállítás keretében emlékeztek meg.

Migráció a Duna térségében

Az ulmi múzeum évfordulós kiállítása

2012-ben Ulm városa 300 éves évfordulót ünnepelt: 1712-ből származik az első okleveles adat, amely szerint telepések indultak el a városból, hogy a Duna menti gyéren lakott területeket benépesítsék. A Duna menti migrációt tematizáló ulmi évad egyik programja a Donauschwäbisches Zentralmuseum által rendezett kiállítás *Svábok a Duna mentén. A magyarországi telepítések a 18. században és annak következményei* címmel. A kiállítás koncepciója az ulmi múzeumban készült, tárgyi és grafikai anyaga viszont magyar, román és szerb múzeumok kölcsönzése révén került bemutatásra.

A kiállítás plakátja

A németek XVIII. századi közép- és délkelet-európai megtelepedése nem új téma, a kérdéssel számos tanulmány, kötet és kiállítás foglalkozott már. Az utóbbi években azonban több olyan kutatás zajlott, több olyan tudományos munka született, amely megdönti a régebbi, gyakran mítosszá popularizálódott téziseket. A kiállítás koncepciója a német telepítések történetének elbeszélésén túl egyrészt a közhelyé merevedett vélekedések megkérdőjelezésére, másrészt az újabb kutatási eredmények szélesebb közönséggel való megismertetésére törekedett.

„...és a kör bezárult”

A kiállítás a második világháború után Baden-Württembergbe menekült, illetve kitelepített magyarországi, romániai, szerbiai és horvátországi németekkel és azok leszármazottaival készített interjúkkal kezdődik. A 2012-es interjúdíszetek a XVIII. századi témájú kiállításnak adnak aktuális keretet. A visszatelepedettek megjelenítésének van azonban egy másik oka is: Baden-Württemberg tartomány 2012-ben ünnepelte 60. születésnapját. A badeni, württembergi és hohenzollerni területekből 1952-ben megalakított tartomány nagyrészt a menekülteknek és kitelepítetteknek köszönheti létezését, akik annak idején annak létrehozása mellett tették le voksukat. Az interjúdíszetek a régi és az új hazához való viszonyról, a gyökerekről és az integrációról szólnak.

„...mert jobb itt élni, mint Svábsországban”

A XVIII. és XIX. században százezrek hagyták el Dél-Németországot, Elzászt és Svájcot. Az amúgy is túlnépesedett területek lakossága a háborúk és a sorozatos rossz termés okozta éhség elől menekült. Ahol az egyenlő elosztáson alapuló öröklési rend volt az uralkodó, az elaprózódott birtokok képtelenek voltak tulajdonosaikat eltartani. A törzsöröklési rend ezzel szemben sok felesleges, a városokba vándorló munkaerőt generált. A birtoklásból, és ezzel a falusi társadalom megbecsült rétegéből is kizorult népségnek esélye sem volt a felemelkedésre. A kivándorlással viszont ki lehetett törni ebből a rétegből. Jól mutatja ezt az a mondat, amellyel a Hörschwangból Máriahalomra települt Johann Michael Baldauf zárja 1785-ben menyasszonyának írt levelét: „*Johann Michael Baldauf, aki már nem hörschwangi svábó, hanem máriahalmi földműves.*”¹ Új pozíciójában már joggal bízhatott benne, hogy menyasszonya követi Magyarországra.

„Aki ezeken a vidékeken utazik, úgy hiszi, hogy más világba érkezett”

A fenti idézet Edward Brown útleírásából való. Az 1669–70-ben – csak néhány évtizeddel a német telepések érkezése előtt – az oszmán birodalom nyugati felét bejáró utazó a nyugatitól teljesen eltérő szokásokat, öltözködést, városképet tapasztalt.² Az oszmán hódoltság alatt kialakult kultúra közvetve a

¹ Gerhard Seewann: Zur Geschichte der „Schwaben an der Donau“. In: Migration im Donauraum. Die Ansiedlung der Deutschen im 18. Jahrhundert und ihre Folgen, Ulm, 2012. 21.

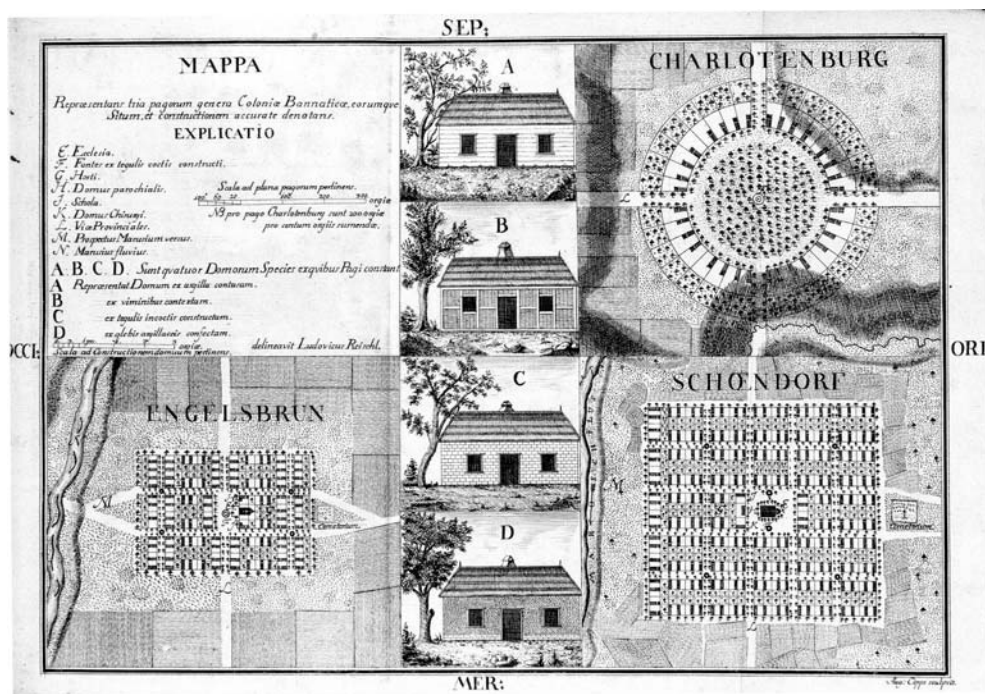
² „... még mielőtt az utazó Budára érne, olybá tűnik, mintha más világba lépne, mely a nyugatitól teljességében különbözik: itt ismeretlen a hajjal fedett fej, a szalagok, zsebek kalapok és kesztyűk, nem isznak sört, és egyáltalán, más viselkedés és más szokások uralkodnak”. Edward Brown: Durch Niederland, Teutschland, Hungarn, Serbien Bulgarien, Macedonien, Thessalien, Oesterreich... gethane ganz sonderbare Reisen. Nürnberg, 1686. 150.

későbbi német telepések szokásaira is hatással volt. Ennek tanúi a magyarországi német nyelvjárásban felbukkanó szavak is, mint a Tschizmen (csizma – çizme), Pekmes (lekvár – pekmez) vagy a Tepsi (tepsi – tepsi).

„... mindenütt a legszebb szimmetria uralkodik”

A német kitelepítettek helytörténeti irodalmában a legutóbbi időkig egységes nézet uralkodott, mely szerint a német kolonisták települések nélküli, a török hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett területre érkeztek. Ezzel szemben az 1717-es, vagyis a német telepítések megindulása előtti katonai felmérés a Bánátban 663 települést említ. 45 év múlva a települések száma 700-ra emelkedett, ami annyit jelent, a németek betelepítésével a települések száma nem nőtt számottevően.³ Megnőtt viszont a települések lélekszáma és sok esetben megváltozott a szerkezete is. A telepések számára tervezett falurészek vagy falvak rendezett alaprajzúak, gyakran szimmetrikusak vagy saktáblaszerűek. A rendezettség kedvezett a háromnyomásos földművelés kiterjesztésének és a gazdaságos termelésnek.

A telepítések nagy hatással voltak a táj alakulására is. A jobb megművelhetőség érdekében, valamint hogy lehetővé tegyék a megnőtt terménymennyiség elszállítását, lecsapolták a belvizeket és csatornákat építettek.

Francesco Grisellini 1780-ban készített ábrázolása a bánáti német telepekről

Francesco Grisellini 1780-as ábrázolása a telepesházak ajánlott változatai mellett a telepeshalvak rendezett alaprajzát is mutatja. Egyedülálló közöttük Charlottenburg kör alakú szerkezete.⁴ Johann Kaspar Steube egykori katona így ír a faluról 1779-es levelében: „A házak egyike sem magasabb a másikonál egy hüvelykkel sem, és nincs távolabb egymástól egy lábbal sem, röviden, mindenütt a legszebb szimmetria uralkodik.”⁵

³ Gerhard Seewann: Geschichte der Deutschen in Ungarn I. Vom Frühmittelalter bis 1860. Marburg, 2012. 185.

⁴ Francesco Grisellini: Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Briefen... Bécs, 1780

⁵ Wanderungen und Schicksale von Johann Caspar Steube Schuhmacher – und italiän. Sprachmeister. Gotha, 1791, 3. levél.

„...becsülettel arra törekedtem, hogy a puszta helyeket svábokkal telepítsem be”⁶

A német telepítésekről szóló történelmi népszerűsítő irodalom kedvelt metaforája a „svábok vonulása” (Schwabenzüge). A sokszor idézett három telepítési hullám a bécsi adminisztráció által szervezett császári telepítésekre vonatkozik (VI. Károly, Mária Terézia és II. József idején). Ezen az úton mintegy 150 ezer német telepes érkezett Magyarországra. Ez a metafora azonban nem alkalmas a hosszú időn keresztül, olykor kaotikusan zajló, összességében azonban sokkal nagyobb időtartamot felölelő és nagyobb tömegeket megmozgató földesúri telepítések ábrázolására.

A mintegy 250 ezer földművest és iparost az országba hívó nemesi dinasztiák közül a Károlyi család volt az egyik legkorábbi és legjelentősebb telepítő. A kuruc harcokat lezáró 1711-es szatmári béke után megindult az ország gazdasági újjáépítése. A birtokosok jobbágyaik elmenekülése, illetve a lakosság pusztulása következtében előálló munkaerőhiányt a telepesek behozatalával orvosolták. A Károlyi Sándor gróffal kötött szerződés aláírását követően 1712. június 16-án indultak el Pozsonyból az első svábok, élükön lelkesükkkel a szatmári területekre. Károlyi Sándor harminc év alatt 600, Felső-Svábországban toborzott katolikus családot telepített Szatmár megyébe. A Károlyi család generációkon át tartó telepítési politikájának köszönhetően 1838-ra 2072 német családot számlált a régió.⁷ A telepítések a kezdeti időszakban nem zajlottak zökkenőmentesen. A telepítők tapasztalatlansága, a rossz előkészületek miatt az első bevándorlók közül sokan elpusztultak, vagy betegen és elszegényedve tértek vissza eredeti hazájukba.⁸ Az 1935-ben, Stuttgartban megjelent iskolai szemléltetőtábla jól mutatja a XVIII. és XIX. századi német telepítésekről kialakult általános képet (l. a címlapot).

„...aki csak egy kevés pénzt is hoz magával, sokra viheti”⁹

Jól tükrözi a magyar történeti gondolkodásban sokáig uralkodó szemléletet a hírhedt hasonlat, amely először 1942-ben hangzott el a magyar parlamentben: „*az út, amelyen batyuval jöttek ebbe az országba, nyitva áll előttük, visszamehetnek azon*”.¹⁰ Valóban, mint a legtöbb migrációs folyamatban, itt is a jólét és a társadalmi felemelkedés reménye mozgatta a kivándorlókat. Míg az állami telepítések nagyon kedvező feltételek mellett zajlottak, addig a nagyobb tömeget mozgató földesúri telepítők nem fogadtak nincsteleneket. A kezdeti évek átvészelését átmeneti adómentesség és visszafizetendő támogatás formájában tették lehetővé. A német telepesek szegénysége nem volt általános, az összeg, amiért a délnémet területeken nem lehetett volna birtokra szert tenni, Magyarországon komoly tőkének bizonyult.

A telepesek kapcsolata az óhazával még hosszú évtizedekig megmaradt. Az utánuk küldött örökség, a behajtott kintlevőségek fontos szerepet játszottak a kor viszonyaihoz képest modern gazdálkodás kialakításában.¹¹

„...két férjemet már eltemettem”¹²

A témával foglalkozó irodalom, képzőművészet – mint pl. Stefan Jäger sokszor és szívesen másolt képei – szívesen ábrázolják a sváb otthonokat a meghittség, melegség és védettség színeivel. Ezzel szemben a német telepes családok nem szeretetközösségként, hanem elsősorban gazdasági egységként működtek.

⁶ Idézet Károlyi Sándornak a magyar udvari kancelláriához 1712 tavaszán írt leveléből. In: *Gerhard Seewann* i. m. 165.

⁷ *Gerhard Seewann* i. m. 164.

⁸ Az első Károlyi-féle telepítés sem volt zökkenőmentes. Míg Károlyi Sándor Pozsonyban intézte a telepítés adminisztrációját, addig feleségének Barkóczy Krisztinának kellett megoldania otthon, Nagyváradon a sváb fogadásával járó gondokat, amelyekről leveleiben is beszámol férjének: „Megvallom, a mint a 100ból állának, körül előbb írt volt Kegyelmed, örültem, kétszerte elijedtem ettől a soktul. [...] Fáj a lelkem nagy nyomorúságukon, dolgoznának a nincs mit, mert annyi a munkás vissza is ment számtalan.” In: *Vonház István*: A szatmármezei német telepítés. Pécs, 1931. 190–191.

⁹ Johann Karl Reichard lelkész 1724. június 3-án kelt levele a Bánátból. Közreadja *Marionela Wolf*: *Alte und neue Heimat*. In: Walter Engel (szerk): *Kulturraum Banat*. Essen, 2007. 104.

¹⁰ Varga Béla felszólalása az Országgyűlés képviselőházának 304. ülésén, 1942. november 11-én. *Képviselőházi Napló 1939–1944*. XV. 304. ülés, 220.

¹¹ Lásd a témához Karl Peter Krauss dolgozatait, pl. „Erben und investieren? Der Geldtransfer nach Ungarn im 18. und frühen 19. Jahrhundert. In: *Spiegelungen*, Heft 2 4(58) 2009. München, 152–166.

¹² „Én szintén jó egészségben élek az enyéimmel a falumban, mégis két férjet már eltemettem [...] jelenleg már a harmadik férjemet élek, aki asztalos, könnyen elgondolható hát, hogy megy sorom ebben az országban, ahol közel s távol nincsen barát, hiszen két óránnyira már minden a töröké... (Maria Imlerin levele Újgradiškáról (Neu-Gradiška/Nova Gradiška), 1760. június 16.) *Georg Stail*: *Auswanderer aus der oberschwäbischen Grafschaft Friedberg-Scheer*. In: *Deutsch-Ungarische Heimatsblätter* II. Jahrgang Heft 2. 1930, 132.

A szokatlan klíma, az elszenvedett nélkülözések és a XVIII. század általános egészségügyi viszonyainak következtében a telepesek első generációjában nagy volt a halandóság.¹³ Mindez kihatott a családi viszonyokra is. Egy személy képtelen lett volna egy gazdaságot fenntartani, partner nélkül lehetetlen volt a túlélés, ami már a kivándorlás feltételeiben is megmutatkozott: Telepesnek csak házások jelentkezhetek, egyedülállókat a legritkább esetben engedtek bevándorolni. A partnerkeresés kényszere szokatlan családi konstellációkat alakított ki. Elfogadott volt a nagy korkülönbőség, akár az özvegyként újra férjhez menő feleség javára, a rendkívül rövid, egy-két hetes gyászidő letelte utáni házasságkötés. Mivel egy-egy ember gyakran több házasságot is kötött, az egymást követő partnercserék miatt sokszor maradtak félárva vagy teljesen árva gyerekek a családban. Őket gyakran nevelőszülőkhöz adták. A családon belül árván maradt csecsemők és kisgyermekek halandósága átlagon felüli volt.¹⁴

„...mindenféle nemzet, magyar, német, tót, rác, és oláh barátságosan fel- s bevétett”¹⁵

Szintén általánosan elterjedt vélekedés, hogy a német telepesek lakatlan vidékekre érkezve egyedül alakították az adott területek etnikai képét. Ezzel szemben tény, hogy a telepítésre kijelölt területek nagy része, ha gyéren, de az oszmán időkben is lakott volt, így a svábok nem egy kulturálisan légyeres térbe érkeztek. Az autochton lakosság jelenléte mellett jelentős volt más nemzetiségek migrációja is. A legnagyobb arányú nyugat-keleti népmozgás mellett, azt időben megelőzően lezajlott egy jelentős dél-észak irányú mozgás, így a XVII. század végén a legtöbb baranyai falu horvát, szerb lakossággal (is) rendelkezett.

A XVIII. században a földesurak a német telepesek mellett szívesen látták a bevándorlókat északról és keletről is. Ennek következtében a hagyományosan német kisebbség lakta területek egyben vegyes nemzetiségűek is voltak. Például Kóspallag 1777-es térképén (MOL, S 11 No 0211:a) a híres dohánytermő falu 1755-ben telepített német, magyar és szlovák lakosainak neve is megtalálható. A több évszázadig tartó békés együttélés kedvezett a kulturális sokszínűség kialakulásának.

„...ahogy a mondás tartja: nem repül a sült galamb az ember szájába”¹⁶

A német telepesek gazdasági eredményei közismertek. A német gazdák jólétet elsősorban a „sváb erőnyeknek”, a szorgalomnak és takarékoságnak tulajdonítják. E két, egyébként fontos tulajdonság önmagában azonban kevés lett volna a sikerhez. Legalább ennyire lényeges volt a korszerű mezőgazdasági módszerek ismerete, a racionális gazdálkodás és a piacorientált termelés. A német területekről a földínség tapasztalatával érkezve, az új hazában fő céljukká a meglévő földterületek maximális kihasználása mellett a földszerzés és a megszerzett területek kiterjesztése vált. A földterületek bővítéséhez szükséges tőkét a piacra termeléssel biztosították. Jó példa erre a svábok borgazdálkodása. A korszerűen és intenzíven művelt szőlőkben termelt bort addig tárolták, amíg kedvező áron el nem lehetett adni. A felhalmozott tőkét újabb termőterületek vásárlására fordították. Egy 1919-ben megjelent svábkönyv így jellemzi a sváb gazdát: „A bor és az asszonyok tévutakra csábítják a bölcsét. Ezért a gazda inkább másra hagyja bora élvezetét, az árát pedig beteszi a takaréka.”¹⁷

A „Migráció a Duna térségében” című kiállítás 2013. október végéig lesz látható az ulmi Donauschwäbisches Zentralmuseum partnermúzeumaiban: Szatmárnémetiben, Aradon, Temesváron, Resicán, Pécsen és Újvidéken. A kiállítást és a hozzá kapcsolódó programok finanszírozását az Európai Unió (Kultúra Program 2007–2013) és Baden-Württemberg tartomány támogatja.

Vándor Andrea

¹³ Alig van német helytörténeti írás, amely a kezdeti nehézségeket ábrázolandó ne idézné az elterjedt mondást: „Az első jussa a halál, a következőké az inség, a harmadikaké a kenyér”.

¹⁴ Lásd Karl Peter Krauss kutatásait, pl. Deutsche Auswanderer in Ungarn. Ansiedlung in der Herrschaft Bóly im 18. Jahrhundert. Stuttgart, 2003.; Einfache Leute. Eine Annäherung an Lebensabschnitte von Deutschen in Ungarn durch Gerichtsakten. In: Minderheiten und Mehrheiten. Pécs, 2009. 47–68

¹⁵ „De ez a békességet tűró úr (gróf Harrucker György) tudott utat s módot találni, hogy Magyarországnak minden tartományiból, sőt még némely idegen országokból is, úgymint Németország Sváb, Frank és Rajna kerületeiből is ide embereket hívott. A vallásnak szabad gyakorlása megengedtetvén az új lakóknak; mindenféle nemzet, magyar, német, tót, rác, és oláh barátságosan fel- s bevétett.” *Tessedik Sámuel: A parasztember Magyarországon. Micsoda és mi lehetne. Pest, 1786.*

¹⁶ „Van földünk és legelőnk bőven, csak dolgozni kell. Aki viszont nem akar dolgozni, nem is viszi semmire. Úgy megy ebben az országban, ahogy a mondás szól: nem repül a sült galamb az ember szájába.” (Johannes Heller levele Dettából (Deta), 1748. október 27.) Közreadja *Marionela Wolf: Alte und neue Heimat. In: Walter Engel (szerk): Kulturraum Banat Essen, 2007. 107–108.*

¹⁷ *H. Wetzel: Der Busiascher Bezirk. 1919. 45.*

Martin von Cochem imakönyvei, mint az identitás megőrzésének forrásai¹

Az olvasás- és alfabetizáció történeti kutatások egyértelműen rámutatnak arra, milyen meghatározó szerepe volt egykor az imakönyveknek és milyen fontos helyet kaptak az egyén életében. Számos hagyatéki leltár anyaga bizonyítja, hogy a Szentírás, a Szentek élete és más ájtatos olvasmányok mellett az imádságos könyvek azok a művek, amelyek még az írni-olvasni éppen csak tudók körében is kivétel nélkül megtalálhatóak.² Mindennapos kellékek voltak, amelyeket nagy becsben tartottak: ide jegyezték fel a családtagok születési, halálzási dátumait; a nagyobb kiadásokat, a fontosabb eseményeket. Lapjai közé értékes emlékek kerültek: olykor egy-egy fotó, egy bajban segítő imaszöveg vagy fohász, egy zárándoklat emlékét őrző préselt növény, szentkép vagy ponyvanyomatvány. Így nem csupán a napi imádkozáshoz adtak segítséget, hanem az egyéni emlékezés zálogosai és továbbörökítői is voltak. Gyakran generációkon át öröklődtek, de az sem volt ritka, hogy a rózsafüzér mellett ez került a halott koporsójába, mint legszemélyesebb használati tárgy.

Mindezekben a funkciókban két olyan aspektus is megjelenik, amely az egyén identitásának alapvetően meghatározó része: a múlt és az onnan táplálkozó hagyományok, valamint a vallás. A Magyarországon élő németesség esetében a mélyen hívő vallásosság olyan alappillér volt, amelybe beleszületett és itteni élete során is megőrizte azt. E németeket hitük is segítette etnikumuk megőrzésében és a honfitársakkal való összetartásában. Sok esetben azonban nemcsak a vallási tradícióikat hozták magukkal, hanem a szakrális környezet tárgyait is. Ezt jól bizonyítja például azoknak a katolikus kegyképeknek a sora, amely a buzgó Mária tisztelő német telepéseknek köszönhetően került hozzánk, hogy így biztosítsák

Cochem híres imakönyve díszes kötésben

Mária oltalmának folytonosságát új hazájukban is. Ilyen például Hajós település Dietelhofenből származó, a Dunán hajóval szállított kegyszobra, továbbá a bátaszékiek kegyszobra és a homokkomáromiak Magyarországon egyedülálló, Koblenzből hozott festett üveg kegyképe is. A buzgó vallásosság identitásmegetartó erejét igazolják a németesség saját kegyhelyei (Bodajk, Csobánka, Máriaremete/Maria-Einsiedel, Péliföldszentkereszt/Grossheiligenkreuz),³ illetve az egyes kegyhelyeken megrendezett német búcsúk is, például Máriagyűdön, Mátraverebélyen és a szülőfalumban, Máriakálnokon is. Ide tartozik azon szentek ábrázolásainak és természetesen ezzel együtt kultuszának magyarországi meghonosítása is, melyek a németesség betelepüléséig ismeretlenek voltak hazánkban. Így például a Tizennégy Segítő Szent képe Kisdorogon vagy Pilisvörösváron, és általában e szentek kultusza.⁴ Úgy vélem e példák sorába helyezhetjük a szülőhazából hozott imádságos- és énekeskönyveket is, melyekben szintén megtestesült a régi hazára való emlékezés. A németesség esetében ezek elsősorban a Martin von Cochem által írott, és a XVIII. század eleje óta töretlen népszerűségnek örvendő *Grosse, Mittlere* és *Kleine Himmel-Schlüssel*, a *Grosse* és a *Mittlere Baumgarten*, a *Gertrudenbüchlein* és a *Grosse*, illetve *Mittlere*

¹ A dolgozat az MTA Bolyai ösztöndíjának és az OTKA 12551 K511 pályázati forrásainak köszönhetően valósulhatott meg.

² *Holl Béla*: Pest-Buda polgárainak könyvkultúrája a XVII–XVIII. században. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* XV. Bp., 1963. 289–326.; *Tóth István György*: Mivelhogy magad írást nem tudsz. MTA Történettudományi Intézet, Bp., 1996.

³ *Bonomi Eugen*: Deutsche aus dem Ofner Bergland in Ungarn auf Wallfahrt (A budai hegyvidék németjei magyarországi zárándokutakon). Sonderdruck aus Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde Bd. XV/1971. Elwert Verlag, Marburg, 1971. 262–270.

⁴ *L. Imre Mária*: A védőszentek kultuszának interetnikus vonatkozásai a pécsi egyházmegyében. In: *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen*. Bp., 1997. 44–46.

Myrrhengarten voltak. Erre könyvészeti munkák adatai,⁵ egy-egy néprajzi tanulmány,⁶ illetve az imakönyvek belső borítójának bejegyzései utalnak. A többi nemzetiségeknek is voltak ilyen anyanyelven írott, az egykori szülőhazából elhozott, és a XX. századig ereklyeként őrzött imakönyvei. Ilyen volt például a magyarországi evangélikus szlovákság *Tranoscius* néven ismertté vált ima és énekeskönyve. Az erről szóló tanulmányban található írja a szerző: „A betű és az abban elrejtett tudás idővel dacoló hatalom, a múlt drága szellemi öröksége a jelenkor nemzedéke számára”.⁷

Az imakönyvekbe belelapozva egy harmadik, az identitás szempontjából jelentős tényezőt kell még említenünk: az anyanyelvet, hiszen itt kivétel nélkül német nyelvű könyvekről van szó. Így ezek, azon túl, hogy lelki táplálékkul szolgáltak olvasójuknak, összekötő kapcsok voltak az anyanyelvvél. Eszközül szolgáltak a nyelv pallérozásához és megtartásához is. Ez főként a XIX. század második felétől kapott nagyobb jelentőséget, amikor a magyar nyelv hivatalossá tételével megindult a betelepített németység körében egy kétnyelvűsödési, sőt magyarosodási folyamat. A nyelvi tényezők inentől kezdve, az állami nyomás miatt különösen is nagy jelentőséggel bírtak. A kulturális és nyelvi asszimilációs folyamatok leggyorsabban a társadalom felső rétegeiben éreztették hatásukat, elsődlegesen a városokban élő német polgárság, iparoság és hivatalnokok körében. A vidéki parasztság esetében lassabban zajlott mindez, ők sokkal tovább őrizték anyanyelvüket, és ez valamelyest konzerválta az itt élők hagyományait. Így továbbra is használatban maradtak, sőt gombamód megszorodtak a XVII–XVIII. században kiadott, a népi igényeket kiszolgáló, érzelmekkel gazdagon átítatott imakönyvek utánpótlásai. Kőztudott az is, hogy a könyvek népi kultúrában való használata, olvasása és számuk ugrásszerű gyarapodása is e korszakban jelenik meg nagyobb mértékben Magyarországon.

Cochem imakönyvei közül (összesen 15 darabot írt)⁸ vélhetőleg a legnépszerűbb és leggyakrabban forgatott a *Goldene Himmelschlüssel*, és annak különböző terjedelmű változatai voltak.⁹ Benne előző imádságos könyveinek és Krisztus életrajzában imái szerepelnek, kibővítve újabb „szerzeményekkel”. Első megjelenése 1690-ben Dillingenben, a Bencard kiadónál volt. Ezt további 331 németországi kiadás követte egészen 1957-ig. Azt gondolom, nem kell tovább bizonyítanunk a könyv hallatlan sikerét. Hogy került az imakönyv magyarországi németjeinkhez, és hogy sikerült azt egészen a XX. század első feléig használatban tartani?

A reformációs, ellenreformációs törekvések a magyar lelkiségi irodalomra is nagy hatással voltak, igaz ez katolikus oldalon, csak a XVII. századra vált igazán érzékelhetővé. A meginduló szervezett papképzéshez, a katolikus oktatás fellendítéséhez nagy tömegű, nem elsősorban tudományos, de friss, a papi munka során közvetlenül hasznosítható könyvre volt szükség, amelynek nem elhanyagolható részét Műnchenből, Augsburgból, Passauból, Bambergből, Regensburgból és Dillingenből, azaz német nyelvterületről szerezték be. Nem elhanyagolható továbbá az sem, hogy az ekkor nagy számban érkező német telepesek is hozták magukkal imakönyveiket, olvasmányaikat is. Két Budán élő német könyvkereskedő hagyatéka (1717: Thomas Claarwein; 1738: Joseph Matzenauer), illetve azoknak a budai polgárok könyveivel való összevetése is jelzi, hogy jelentős hatása volt a Bajorországból behozott köny-

⁵ *Monok István*: A bajor nyomdászat szerepe Magyarország rekatolizálásában. Statisztikai megközelítések. In: Kalmár János (szerk.): *Európai szemmel. Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére.* Universitas Kiadó, Bp., 2007. 35–38.; *Lehmann, Michael*: Das deutschsprachige katholische Schrifttum Altungarns und der Nachfolgestaaten 1700-1950. *Studia Hungarica* 9. Ungarisches Institut München, Hase & Koehler Verlag, Mainz, 1975. 97–489.

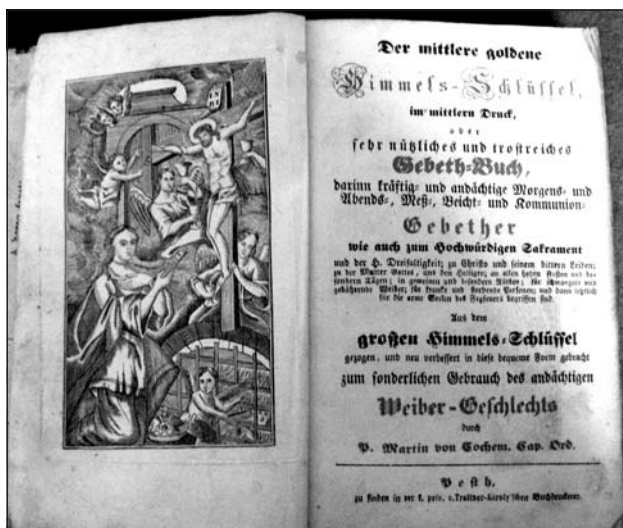
⁶ *Mindszenti Gyöngyi*: Religiöse Bräuche der Deutschen in Nadwar/Nemesnádudvar. Német vallási szokások Nemesnádudvaron. In: *Beiträge zur Volkskunde der Ungrandeutschen.* Bp., 2006. 200–237. *Boross Marietta*: Illustrationen der handschriftlichen Liederbücher der Deutschen auf dem Heideboden. In: *Beiträge zur Volkskunde der Ungrandeutschen.* Bp., 1979.

⁷ *Tábori György*: A rézveretes *Tranoscius*. A magyarországi evangélikus szlovákok régi vallásos énekeskönyve. Békéscsaba, 1986. 13.

⁸ Martin von Cochems Gebetbücher: Gertrudbuch 1666; Antoni-Büchlein 1673; Novena S. Antoni 1675; Krankenbuch 1675; Myrrhengarten 1687; Der große Lilgengarten 1687; Soldaten-Büchlein 1690; Goldener Himmelschlüssel 1690; Ablass-Büchlein 1693; Prager Lauretten-Büchlein 1694; Baumgarten 1675/1696; Herziges Büchlein 1699; Heiliger Zeiten Gebet-Buch 1706; Büchlein von Gott 1708; Waghäuseler Gebetbuch 1710.

⁹ A mű teljes címe: *Goldener Himmel-Schlüssel, Oder Sehr kräftiges, nützliches und trostreiches Gebeth-Buch, zu Erlösung der lieben Seelen des Fegfeuers Darinnen zuvorderst in dreyen Geschichten die Grausamkeit des Fegfeuers, sammt einer leichten Weise, die armen Seelen unfehlbar zu erlösen, erkläret wird; Darnach aber in sechszehn Theilen allerhand kräftige Morgens- und Abends- Meß- und Vesper- Beicht- und Kommunion-Gebether: ... Zum besondern Gebrauch des andächtigen Weiber-Geschlechts, In diesem Druck mit vielen neuen in keinen Gebethbüchern begriffenen Gebethern vermehret, wie nach der Vorrede zu sehen ist.*

veknek a katolikus könyvállomány gyarapításában és formálásában. E könyvlisták Cochem híres Krisztus életrajza és imakönyvei is szerepelnek.¹⁰ Sőt, arra is vannak adataink (a nagyszombati egyetemi nyomda, illetve Johann Georg Nottenstein budai nyomdász kiadványjegyzékei alapján),¹¹ hogy e könyvek, imakönyvek magyarországi utánnomása már a XVIII. század második felében megindult és a XIX. században már virágzott. Ebben minden bizonnyal a magyarországi nyomdászat akkori fellendülése és az alfabetizáció, az olvasáskultúra szintjének növekedése is közrejátszott. Michael Lehmann a német nyelvű magyar könyvnyomtatásról írott művében közli többek között Cochem imakönyveinek magyarországi kiadásait is. Ez alapján tudjuk, hogy ezek száma 56 darab az 1741 és 1917 közötti időszakban.¹²

A népszerű Himmels-Schlüssel belső címlapja

az egyszerű emberek számára is érthető nyelven és stílusban fogalmazzon. Imáinak további jellegzetessége, hogy általuk mindenkit a szívből jövő, személyes imára kíván buzdítani. Ebben kitüntetett helyet kapnak a sóhajtasók, felkiáltások és Jézus, Mária vagy a szent életének aprólékos szemlélése és az eseményekbe való behelyezkedés. Véleménye szerint így alakítható ki Istenrel egy olyan mély kötődés, amely az élet minden nehézségén átvezeti az embert. E bensőséges kapcsolathoz az örökkévaló imádságon keresztül vezet az út, vélekedése szerint, hiszen a hívő ember ilyenkor szívével beszélget az Istennel. Ő ezt az Isten szívével való beszélgetést sokkal értékesebbnek tartotta, mint a szóbeli és könyvekből olvasott liturgikus imádságokat, zsoltárokat, mert vélekedése szerint „Isten számára sokkal fontosabbak a szív rezdülései és a hívő ember lelkülete, mint a szavak; hiszen ő az emberek szívének és lelkének mélyére lát.”¹⁵ Cochem ezt, a ferences tradíciókban gyökerező bensőséges és meditatív imádságos lelkületet próbálta meg átadni imái által, ebben az esetben női olvasóknak címezve munkáját. Ebben nincs helye sem dogmatikai ismeretek közvetítésének, sem a tanításoknak, csak tüzesíteni, lángra lobbantani és Istenhez emelni kívánta az imádkozót.¹⁶

Terjesztésük könyvárusok és nyomdai ügynökök révén történt, valamint az évenként négy alkalommal megrendezésre kerülő pest-budai és egyéb nagy vásárokon, plébániai búcsúkon. Így még az egyszerűbb, olvasni alig tudó emberekhez is eljutottak a könyv példányai.¹³

A Kápcinusz írásaival egyaránt szólni kívánt a klérushoz, a laikusokhoz, a tanultakhoz és tanulatlanokhoz, a katonákhoz és polgárokhoz, a nőkhöz és férfiakhoz, egyszerű szóval a társadalom minden rétegéhez. Munkáit – így a *Himmels-Schlüsselt* is – az alap gondolat vezérelte, hogy élő imádkozó lelkületet adjon át olvasóinak, melyek segítségével leküzdhetőek legyenek a mindennapok nehézségei.¹⁴ Itt mindvégig arra törekedett, hogy

¹⁰ *Keserű Bálint* (szerk.): Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721. Scriptum Kft., Szeged, 1992. 167.; *Balázs Mihály – Keserű Bálint* (szerk.): Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740. Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 2009. 339–345.

¹¹ *Balázs – Keserű* i. m. 326.; *Haiman György – Muszka Erzsébet – Borsa Gedeon* (szerk.): A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára 1773. Balassi Kiadó, Bp., 1997. 231–284.

¹² *Lehmann* i. m. 97–489.

¹³ *Holl* i. m. 314.; *Szigeti Jenő*: 19. századi magyarországi bibliaárusok. In: Egyháztörténeti szemle 6. évf. 2. sz. Bp., 2005. 98–113.

¹⁴ *Lehmann, Leonhard*: Durch Bücher zum beten bewegen. Zum 350. Geburtstag des Volksschriftstellers Martin von Cochem (1634–1712). In: Wissenschaft und Weisheit 45.1985. 196–227.

¹⁵ *Lehmann* i. m. 215.

¹⁶ *Schulte, Johannes Chrysostomus*: *P. Martin von Cochem 1634–1712, sein Leben und seine Schriften*. Herder, Freiburg i. Br. 1910. 96.

Vélhetőleg többek között ebben is rejlik az ő műveinek hallatlan népszerűsége, melyekkel az egyszerű emberekre is nagy hatást tudott gyakorolni.¹⁷ Talán ezért sem meglepő az, hogy az idetelepült németiség könyvhagyatékában ilyen nagy számban megtaláljuk imakönyveit és Krisztus életrajzát. Imáival a szó szoros értelmében véve útravalót adott honfitársai kezébe, melyek egyaránt szolgálták a krisztusi életben és a németségben való megmaradást.

Frauhammer Krisztina

A fegyverneki svábok

A németek, közkeletű nevükön a svábok, XVIII. századi Magyarországra településéről gazdag és jó szakirodalom szól. Ám alig tudunk valamit arról, hogy az országon belül hogyan költöztek tovább az egykori telepések?

Az 1970-es évek végén több alkalommal végeztem terepkutatást Tiszabón, Fegyverneken és Tiszagyendán (Jász-Nagykun-Szolnok megye). Ennek során tudtam meg, hogy Fegyvernek község Annaháza névre hallgató településrésze XIX. századi német telepítésű. 1978 decemberében rövid tájékoztató gyűjtést végeztem körükben.

Fegyvernek a középkorban mezőváros volt, a királyi fegyvernökök települése. A török hódoltság idején pusztává vált. 1480 körül épített templomának tornya, romos állapotban ugyan, de megmaradt. Birtokosai, a XVIII. században a Haller, Orczy és Tarródy családok voltak. A XIX. században pedig a Haller-Hunyady vonalon Baldácsy Antal, illetve báró Orczy Anna férje, gróf Szapáry József birtokolta. A Rákóczi szabadságharc után, 1715-től birtokosai betelepítették a pusztává vált települést: ettől kezdve majorsági cselédek, pásztorok és dohánykertészek lakták. 1746-ban 42 katolikus, 8 református és 6 evangélikus élt a településen. A katolikusok a tiszabói plébániához tartoztak.¹

Gróf Szapáry József és Orczy Anna 1845–1846-tól Felső-Fegyvernek pusztára és Alsó-Fegyvernek pusztára Bácskából és Torontál megyéből német telepéseket hívott. Felső-Fegyverneket felesége után *Annaházának*, Alsó-Fegyverneket pedig *Szapárfalunak* nevezte el. Az 1845-ös telepítési szerződés értelmében az új telepések Szapáryéktól örökáron vásárolhattak földet, holdját 50 ezüst forintért. Ezzel szemben Szapárfalu lakói nem voltak földművelők, csupán kézi munkából éltek, földvásárlást nem tettek számukra lehetővé, ezért hamar elszéledtek.²

A sok településről származó német lakosság a különböző német dialektusai miatt nem, vagy nehezen értette meg egymást. Ezért nagyon hamar a magyar lett a közvetítő nyelv. Báró Orczy Anna az annaházi német ajkú telepések részére külön iskolát építtetett. 1879-ben öt tantermében öt képesített tanító tanított. A tanköteles gyerekek száma ekkor 432 volt.³ Bár a német iskola egészen az első világháborúig működött, a németek gyors nyelvi magyarrá válását nem akadályozta meg. Már 1879-ben a német telepések gyors nyelvi elmagyarosodását említik. Az 1900-as népszámlálás szerint számuk még 561, de 1910-re már 109-re csökkent.⁴

A fegyverneki, annaházi katolikusok Tiszabó plébániájához tartoztak. 1852-ben báró Orczy Anna az egri érsektől káplánt kért Annaházának, mert a telepések már felállítottak egy kis kápolnát. Az érsek álláspontja azonban az volt, hogy inkább a falu közepén, mindenki által jobban megközelíthető helyen épüljön fel az új templom, ami 1862–63-ban a Vallásalap támogatásával el is készült, s amit 1864. szeptember 28-án áldottak meg Szent Vendel tiszteletére.⁵

1978-ban, ottjártamkor ezért a tiszabói plébánián néztem meg az első anyakönyveket. Miután családok jöttek, az első években inkább a halotti anyakönyvekbe kerültek be neveik. 1846-ban említenek például Wagner, Lintner, Miller, Gruber, Hercz, Klér, Scheidenveng, Petz, Hizli, Binder, Südler családok.

¹⁷ Lehmann Leonard i.m. 213–227.

¹ *Soós Imre*: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Szent István Társulat. Bp., 1985. 284.

² *Soós Imre – Szabó István – Szabó László*: Fegyvernek. In: Tóth Tibor szerk. Adatok Szolnok megye történetéből I. Szolnok Megyei Levéltár. Szolnok, 1980. 160. E fenti állítás ellenére még az 1970-es években is több sváb eredetű család lakott Szapárfaluban.

³ *Sipos Orbán*: Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról 1879. Szolnok, 1880. 106.

⁴ Fegyvernek. In: *Schefftschik György*: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935. 427.

⁵ *Soós* i. m. 284–285.

A Rebmann kripta az annaházi temetőben

koztam még nem teljes körű tájékozódásom során Engeler, Czimmer, Huber, Elbert, Eckert, Müller, Reutz, Pfeifer, Schultz családokkal, akik körében tájékozódó kutatást végeztem.

Fegyvernekre kerülésük története nem egyszer már homályba veszett, és más történeti eseményekkel keveredett. Schultz Pál elmondása szerint őseik Poroszországból kerültek először a Bácskába, és csak onnan jöttek Fegyvernekre. A szülők, nagyszülők beszéltek neki erről. Emlékezett arra is, hogy a telepítő neve után lett Annaháza a településrész neve. A Schultzok iparosok voltak: ács, kőműves, cipész, asztalos is volt köztük. Leszármazottaik közül többen azonban már földet vásároltak és 10–50 holdas kisparasztkok lettek. Szorgalmas népek voltak, „megfogták a fillért is és pengőt csináltak belőle” – mondják. A sváb iparosok télen dolgoztak az iparban, nyáron pedig aratni jártak a környékbe. Így keresték meg a kenyérrelőt, mert földjük nem, vagy kevés volt.

A fegyverneki svábok közül a XIX. század végén sokan mentek ki Amerikába. Schultz Ferenc szülei is ott ismerkedtek meg, apja, anyja fegyverneki volt. Az első világháború után jöttek haza. Hazajöve a kint keresett pénzből földet vásároltak. Schultz Vilmos ácsmester volt, 4–5 hold földön gazdálkodott. Öt gyermeke született, négy fiú és egy lány. A testvérek egyenlő részt kaptak az örökségből. De volt olyan család is, ahol a lány stafirungjának árát levonták az örökségből, és annyival kevesebb földet kapott. A Schultz gyerekek közül kettő ács lett, egy földműves és egy kerékgyártó. Az egyetlen földműves kapta meg a földet, s ő mintegy bérelte testvéreitől. Azok pedig mesterséget tanultak. A svábok között az volt a szokás, hogy általában az idősebb gyerek maradt a szülőkkel a szülői házban. A többi elköltözött.

A fegyverneki falurészek lakói általában egymás között házasodtak. A svábok és magyarok közötti ellentétek a két világháború között megszűntek. „*Akkor már magyarrá nevelték a népet a különböző körökben, egyletekben és az iskolában.*” A két világháború között a Schultz családban a szülők még németül vitatkoztak, hogy a gyerekek ne értsék. Ám ekkor már magyarnak tartották magukat. „*Egyedül a Volksbund csinált kisebb bajokat*” – emlékeznek vissza, „*de rögtön megalakult a Hűség a hazához mozgalom is. Főleg abban voltak benne a svábok és nem a Volksbundban.*” A második világháború után ennek ellenére 146 fegyverneki lakost németes neve alapján hurcoltak el málenkij robotra a Szovjetunióba. Legtöbben hazajöttek. Gyűjtőtáboruk Ceglédbercelen volt. Így értesültek róla, hogy ott is svábok laktak. Ezért az 1940–1950-es években több házasságot is kötöttek a két település között.

Általában sokgyermekes családok voltak a sváboknál. Nem volt ritka a 10–12 gyermek sem. Az idősebbek még emlékeznek az első világháború után megszűnt német iskolára. Épülete máig megvan az ún. *Vaskeresztmél*, az 1970-es években az általános iskola első és második osztálya működött benne. Hívták *Svábkörnek* is.

A fegyverneki sváb iparosok híresek voltak messze környéken. Főleg a kőművesek és az ácsok. Eljártak dolgozni még Tiszakécskére, Tiszacsegére, Dévaványára is. Nemcsak lakóházat, hanem középületeket is fel tudtak húzni. Fegyverneken is helyi kőművesek építették a Bíró-kastélyt, a református templomot és az ipartestületi székházat. A helyi sváb házakra jellemző volt a gang, az utcai végén boltíves bejárati kapuval.

⁶ Tiszabó, Halottak anyakönyve 1844–1861.

Bár a svábok szorgalmasak voltak, a kevés földből kevesen éltek meg. Gyermekeiket azonban tanították. A XX. században így lett közülük orvos, tanító, intéző.

Báljaikban nem cigányzenekar, hanem rezesbanda játszott. Annaházán a Vogel-kocsmába jártak. Ide a telepiek, azaz a magyarok nem jöhettek. Az egyházi ünnepeket tartották: karácsony, vízkereszt, Gyertyaszentelő, Úrnapija, István király és Miklós nap. Szokásaik közül egyedül az aprószenteki *vesszőzés* őrzött meg német elemeket. Hat év körüli, szegényebb családból származó gyerekek jártak Aprószentek napján *vesszőzni*. Mondókát mondtak, amiért adományt kaptak, azt egymás között szétosztották. Mondókájuk a következő volt:

*Frisch und gsund, frisch und gsund,
Neujahr kommt, wieder gsund!*

Katolikusok voltak. Bár a templom védőszentje Szent Vendel, Vendel keresztnév ritkán fordult elő a svábok között. A keresztelés a születésnapjára történt, bár elég sok a fiúk között a Flórián, Bertalan, János, Vilmos, Pál, a lányok között a Mária, Erzsébet és a Josefín.

Sajátos viseletük már nem volt emlékezet óta, mint például a ceglédbercelieknek.

Az egykori sváb elnevezések leginkább a konyhai eszközök és az ételek között maradtak meg. A vasháromláb *dreifuß*. Kedvelt ételük a *krumplischnitz*, ami karikára vágott sültkrumpli. Ha húst is tesznek bele, akkor már *krumplipretsch* a neve. A császármarzsának máig *smarni* vagy *smar* a neve. *Zwekedlinek* mondják a tojásos, gyúrt, csipkedett tésztát, amit *krumplilevesbe*, vagy *borsólevesbe* szoktak tenni. *Krautknédli* és *krósknédli* a neve annak a fánkszerű kelesztett tésztának, amit káposztával együtt megfőznek. Ezt magyarul *gőzhaluskának* is mondják.⁷

Ennyi egy rövid tájékoztató gyűjtés tanulsága. Az annaházi és szapárfalui németek, svábok emlékeinek további kutatása, megmagyarosodásuk folyamatának részletes feltárása, mai identitásuk vizsgálatá fontos feladata lehetne a néprajzi kutatásnak.

Barna Gábor

A mezőberényi svábok kitelepítése

A második világháború lezárulása után, Európa szerte a németekről alkotott kép igen negatívvá vált. Nem volt ez másképp a Németországon kívül élő német nemzetiségű lakosság esetében sem. Kollektív megítélésüket és az őket ért sérelmek legitímálását a fasiszta múlttal való leszámolásuként értelmezték, a későbbi kirekesztést is a fasiszta ellen vívott harcoként fogták fel.¹ A kitelepítések indokaként ez a felfogás szerepet játszott, valamint gazdasági és politikai érdekekre is visszavezethető a magyarországi németek elűzése. Ide sorolható az utódállamok azon törekvése is, hogy a Magyarországtól elcsatolt területeken egységes nemzeti tömböket hozzanak létre, az etnikailag homogén területek kialakításától várták a tartós béke fenntartását.² Ennek értelmében jött létre a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény, melyet 1946. február 27-én kötöttek meg. Az egyezmény eredményeképpen 71 ezer szlovák nemzetiségű települt át Magyarországról Csehszlovákiába, onnan pedig 90 ezer magyar Magyarországra. A népességmozgás első heteiben a német kitelepítettek otthonába helyezték el az újonnan érkezőket, így módon kapcsolódik a német-kérdés a határon túli magyarok helyzetéhez. Az elvesztett területekről 300 ezer menekült érkezett az országba, akiknek letelepítése komoly gondot okozott, így vált egyre sürgetőbbé a német lakosság kitelepítése.

A szövetséges hatalmak a kitelepítésre szánt németek ügyét a SZEB-re (Szövetséges Ellenőrző Bizottság) bízták. Az országban tartózkodó menekültek ügyét, illetve a „fasiszta németek kitelepítésével kapcsolatos tennivalókat” a Népgondozó Hivatal látta el. A Népgondozó Hivatal felügyeletét a népjóléti miniszterrel egyetértve a belügyminiszter látta el.³ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-i hatállyal életbe lépő 1710/1945. M.E. sz. rendelete döntött a hivatal felállításáról. 1945. július 1-jén ki-

⁷ A fenti emlékeket Schultz Jánosnak (1978-ban 68 éves) és feleségének, Schultz Pálnak (56 éves) és Schultz Ferencnek (46 éves) köszönöm.

¹ *Tilkovszky Loránt*: Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919–1989. Bp., 1989. 164–166.

² *Tóth Ágnes*: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 56.

³ *Zimmer Tibor*: A magyarországi németek kitelepítése – Die Aussiedlung der Ungarn. Bp., 2004. 38.

A mezőberényi német kitelepítettek emlékműve

korig, nők esetében 18–30 éves korig terjedt ki a parancs.⁶ 1945 első napjaiban Mezőberényből 560 főt vittek el kényszermunkára, ebből 209 nő volt.⁷

Mezőberény lakosságában nagy aránnyal volt jelen a német és szlovák ajkú lakosság, így jelentősen kihatott a településre az 1946-ban megkötött magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény. 1947. július 3-án kezdődött meg a városban a ki- és betelepítés, ennek eredményeképp a csallóközi Gútáról és környékéről telepítettek be magyarokat. 1947. augusztus 1-ig a városból 235 család távozott (976 fő), helyükre 124 család (591 fő) érkezett. Mivel a kevés földdel rendelkező szegényebb szlovák családok számára érte meg jobban kitelepülni, így nehézséget jelentett a gazdagabb, jó felszereléssel rendelkező csehszlovákiai magyar családok elhelyezése.

Mezőberényben a svábok kitelepítését a Belügyminisztérium által felállított IV. sz. Kitelepítő Osztály hajtotta végre. Összeíró bizottsága az 1941. évi népszámlálási adatok alapján és a községi összeírásokat alapul véve állította össze a kitelepítettek névsorát.⁸ A kitelepítésre kerülők nevének összeírása Mezőberény község dobolási könyve szerint 1946. április 4-én kezdődött. A dobolás szövege szerint az összes német hangzású nevű ember összeírása megkezdődött ezen a napon.⁹ Tehát az előzetes listán azok neve is szerepelt, akik adott esetben már németül se tudtak, és főképp nem vallották magukat német nemzetiségűnek az 1941. évi népszámláláskor.

A 12.330/1945. M.E. sz. rendelet alapján a kitelepítés alól mentesülők aránya nem haladhatta meg a 10%-ot vármegyénként, a 3.§. a vagyonelkobzásról rendelkezett. Ez alapján a tulajdonos már nem rendelkezhetett vagyonával, csak háztartási és gazdasági szükségleteinek megfelelő mennyiséget használhatott fel elkobzott vagyonából. Elrendelték továbbá a zár alá vett vagyon leltározását, a leltár elkészítéséhez és a vagyontárgyak megőrzéséhez külön személyzetet jelöltek ki. A vagyontárgyak megrongálása és megsemmisítése esetén 10 évig terjedő fegyházbüntetést helyeztek kilátásba.¹⁰ Ez a mező-

terjesztették hatáskörét, ennek értelmében a német internálást és összeköltöztetést is rábízták, ugyanakkor a Hivatalt a belügyminiszter felügyelete alá helyezték.⁴ 1945. december 29-én a Magyar Kormány az 12330/1945. M.E. sz. rendeletben fogalmazta meg, hogy azokat kell kitelepíteni, akik az 1941. évi népszámlálás során német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallották magukat, valamint azokat, akik tagjai voltak a Volksbundnak, vagy önkéntesen szolgáltak az SS-ben, vagy akik magyarosított nevüket német hangzásúra változtatták vissza.⁵

Ha a mezőberényi svábok kitelepítéséről beszélünk, nem hagyható figyelmen kívül a Magyarországon és a környező országokban előforduló népcsoportokon elkövetett egyéb diszkriminatív eljárás sem, mivel ezek szoros kölcsönhatásban voltak, összefonódtak egymással. Mezőberényre ez különösen igaz, mivel több nemzetiség élt egymás mellett (magyar, német és szlovák), így a háború következményei igen nagy hatást gyakoroltak a közösség életére.

Az első ilyen csapás, ami a település lakosságát érte, a „málenkij robot”-ra való elhurcolás volt. Erről a Vörös Hadsereg által 1944. december 22-én kiadott 6. sz. parancs rendelkezett. Férfiak esetén 17–45 éves

⁴ Tóth i. m. 87–88.

⁵ Tóth i. m. 110.

⁶ Zielbauer György: A magyarországi németek elhurcolása és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból, 1944–1948. Bp., 1996. 34–37.

⁷ Csávás István – Köhler Julia: Album azokról, akik 1945–1949-ig jóvátételi munkán szenvedtek Mezőberényből II. Mezőberény, 2007. 244–245.

⁸ Szabó Ferenc (szerk.): Mezőberény története II. Mezőberény, 1973. 435.

⁹ Békés Megyei Levéltár Gyulai Fiókleveltára BML - V. 326 Bb. 54.

¹⁰ Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. Bp., 1988. 203.

berényi dobolási hirdetményben a következő módon köszön vissza május 5-én: „*azon kitelepülő svábok, akik visszahagyandó ingóságait (kerékpár) stb. megrongálják, csomag nélkül kerülnek elszállításra.*”¹¹

A kitelepítésre kötelezettek végleges névjegyzékét 1946. május 1-jén függesztették ki a községházán, valamint a listán szereplőket kiértésítették. Az ezen a napon keletkezett dobolási hirdetményben a következők hangzottak el: „*Az áttelepítésre kötelezettek végleges névjegyzéke a községházán ki van függesztve. Az abban felsoroltak elszállítása előreláthatólag f. hó 4-én és 7-én fog megtörténni, Mezőberény vasútállomásról, ahová az áttelepítendőek csomagjaikkal együtt kerülnek kiszállításra. Az érdekeltek az utazásra haladéktalanul készüljenek. Az áttelepítésre kötelezettek a fennálló rendelkezések értelmében személyenként 100 kg-os csomagot vihetnek magukkal s ebből csak 20kg lehet élelmiszer...*” A szöveg a továbbiakban még az utóélelmelés céljából beszolgáltatandó élelmiszerek fajtáját és mennyiségét részletezi, és a beszolgáltatás elmulasztása esetén szankcióként kilátásba helyezi a 100 kg helyett 50 kg-mal történő „átelepítést”. A vagyonösszeíró bizottságnál igazolást kellett bemutatni a dobolási hirdetményben felsorolt élelmiszerek beszolgáltatásáról.¹²

A kitelepítés alóli mentesülés céljából okmányt lehetett benyújtani, melyre május 2-án reggel 9 órától május 3-a déli 12 óráig volt lehetőség a Mentésítő Bizottság irodájában, mely a Szél utca 3. szám alatt működött. Egy későbbi dobolási hirdetmény szerint a mentesítési kérelmeket még május 5-én is be lehetett adni. A listán szereplőknek május 3-án orvosi vizsgálatra kellett jelentkezni, ekkor történt meg a vagonlistára való felvétel is.¹³

Mivel a mentesítési kérelem benyújtására május 2-án került sor, a kitelepítés végrehajtása pedig már május 7-én megtörtént, így az intézkedések gyorsan és nem elég körültekintően történtek. További visszaéléseket eredményezett, hogy a mentesültek aránya nem haladhatta meg a 10%-ot vármegyénként, ennek eredményeképpen a megadott létszámnál kevesebb embert nem indíthattak útnak, így a mentesültek helyére más személyek neve került fel. Ezeket az embereket az utolsó pillanatban írták fel a listára, és sokszor csak az indulás előtt néhány órával értesítették, holott a bevagonírozás előtt 5 nappal kellett volna ezt megtenni. Ezen esetekben még az adatokat is megmásították, olyanok is felkerültek, akik az 1941. évi összeíráson nem vallották magukat német nemzetiségűnek. Több visszaemlékezésből is kiderült, hogy a mentesítésnél nagy szerepet játszottak a személyes kapcsolatok, valamint nem egyszer megvesztegetés útján kerültek el a kitelepítést. Olyan eset is előfordult, hogy egy családon belül a gyermekek egy része felkerült a kitelepítettek listájára, a többi testvér pedig nem.

Amikor elérkezett május 7-e, a kitelepítés napja, nagy tömeg gyűlt össze a mezőberényi vasútállomáson, mindenki családtagoktól, barátoktól búcsúzott, ahogy egy jelenlévő mondta: „Olyan sírás-rívás volt, hogy borzasztó”. Akik bekerültek a vagonokba, már nem szállhattak ki, örítették őket. Egy-két szaladgáló gyereknek sikerült kihasználni a nagy zűrzavart, és a tiltás ellenére élelmet feljuttatni hozzátartozóiknak. A vonat délben indult útnak, éppen harangoztak. A szerelvény első felében a 17. vagonig rleki kitelepítettek kerültek, utánuk következtek a mezőberényiek. A vagonlista szerint 490 mezőberényi került a marhavagonokba, a nevek többsége pontatlan, a német neveket sok helyen elírták, ebből is látszik, hogy a lista gyorsan, sietve lett összeállítva. Sok esetben az utolsó pillanatban lett módosítva, a lakhely magjelölésnél is vannak pontatlanságok.¹⁴ Voltak olyan esetek is, amikor a kitelepítetteket a vonat indulása előtt pár órával értesítették, hogy el kell hagyniuk az országot, ilyenkor még össze-csomagolni is alig volt idejük, családtagjaiktól sem tudtak elbúcsúzni. Egy kitelepítést átél visszaemlékező szerint édesanyját az utolsó pillanatban értesítették a kitelepítésről, s így már a mozgó vonatra kellett felszállnia, ő ekkor csupán 14 hónapos volt, csomagként dobták fel édesanyjának a mozgó szerelvényre. A vagonokban igen rossz körülmények uralkodtak, a helyzetet nehezítette, hogy sokakat beteg indítottak útnak, voltak, akik a megérkezés után életüket veszítették.

A Németországba vezető hosszú út első állomása Ausztriában volt, a kitelepítettek itt 3 napot töltöttek, miután újra bevagonírozták őket. Az embert próbáló út vége Németország Baden-Württemberg tartományába vezetett, az elűzöttek Esslingen környékén kezdték újra életüket, mely az USA által megszállt övezet volt. Az 1946. július 16-án kihirdetett kormányrendelet értelmében valamennyi, korábban az országot elhagyó és később a kitelepítés során áttelepített német elvesztette magyar állampolgárságát.¹⁵

¹¹ Békés Megyei Levéltár Gyulai Fióklevéltára BML – V. 326 Bb. 54.

¹² Békés Megyei Levéltár Gyulai Fióklevéltára BML – V. 326 Bb. 54.

¹³ Békés Megyei Levéltár Gyulai Fióklevéltára BML – V. 326 Bb. 54.

¹⁴ Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltára XXIV. h. 210/68

¹⁵ *Fehér* i. m. 207.

A Németországba érkező mezőberényi svábokra nehéz feladat várt a megérkezés után. Újra kellett kezdeni egész életüket és mindezt egyetlen batyuval. A kitelepítettek először barakk-táborokba kerültek, majd innen családokhoz helyezték el őket. A beilleszkedést nehezítette, hogy a mezőberényiek a német nyelv egy sajátos dialektusát beszélték, a rajnai frank nyelvjárás archaikusabb változatát.¹⁶ A kitelepítés után azzal kellett szembesülniük, hogy ugyanolyan gyanakvással tekintettek rájuk, mint Magyarországon, ahol nem számítottak magyaroknak, új otthonukban pedig nem tartották őket németeknek. Tovább nehezítette helyzetüket, hogy a háború során szétbombázott Németországban nagy szegénység uralkodott, problémát okozott elhelyezésük, élelmezésük.

Voltak olyanok, akik nem tudták feldolgozni a kitelepítést és öngyilkosságba menekültek. Az idősebb kitelepítetteket viselte meg leginkább a helyzet, egész életükben honvágy gyötörte őket, életük végéig a hazatérésben reménykedtek. Előfordultak azonban szerencsés esetek is, melynek köszönhetően sikerült elkerülni a kitelepítést. Egy család úgy tudta átvészelni ezt az időszakot, hogy egy tanya-szomszédjuk kapcsolatai révén értesült az összeírások időpontjáról, így a család mindig máshol húzta meg magát. Volt olyan is, akinek sikerült visszazöknie, és a vasfüggöny miatt már nem tudták újra kitelepíteni.

A kitelepítés eredményeként családok szakadtak szét, gyakori volt, hogy a család egyik fele Németországba került, míg mások ukrainai munkatáborokban raboskodtak. A kitelepített rokonokkal csak nagy nehézségek árán tudták a kapcsolatot fenntartani, ellenőrzött levelek formájában. Egy visszaemlékezés szerint a hatóságok azt szerették, ha levelezőlapon írtak a rokonoknak, mivel így nem kellett felbontani a borítékot. Ez a család úgy oldotta meg a levelezést, hogy magyar betűkkel írtak németül, így nem tudták ellenőrizni a tartalmat, ez rendkívül bosszantotta a hatóságokat. A Mezőberényben maradt sváb családokat gyakran kémnek titulálták a szeretteikkel való levelezés miatt. A kényszermunkából vagy a hadifogságból hazatérő németek sorsa sem volt jobb, német származásuk miatt nehezen jutottak munkához. Élethelyzetükön a 4274/1949. MT sz. rendelet próbált javítani, mely kimondta, hogy azon személyek esetében, akiket Németországba áttelepülésre köteleztek, de áttelepülésükre nem került sor, „a lakóhely (tartózkodóhely) megválasztása és munkavállalás [...] szempontjából a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek”.¹⁷ A gyakorlatban ebből kevés valósult meg.

Braun Emese

Dunai Sváb Falvak Segítő Kezei

Kötelékek, amelyek világszerte összefűznek¹

Utam egy ismeretlen vidék felé vitt, a gyökereim felleléséhez vezetett, és valójában itt vette kezdetét a *Donauschwaben Villages Helping Hands* (Dunai Sváb Falvak Segítő Kezei) története. 1999 januárjában repülőjegyet váltottam Budapestre annak reményében, hogy a Magyar Országos Levéltárában fellelem nagyanyám születési anyakönyvét. Hamar rá kellett jönnöm, hogy nem készültem fel kellőképpen utam megtervezése során. Sajnos azok, akik meg tudták volna válaszolni kérdéseimet, már elhunytak. Édesanyám megosztotta velem, amit tudott: nagyanyám egy Temeswar nevezetű településről való, amit meg is leltem egy régi atlaszban, s ma Románia területén Timișoara néven találtam meg. Négy órás vasúti utazás után Budapestről megérkeztem Temesvárra, azon a márciusi estén, amikor az amerikai légi csapások Belgrádban megkezdődtek.

A Temesváron töltött első nap megleltem rokonaimat, és megtanultam néhány dolgot dunai sváb gyökereimről: arról a világról, amiről korábban még sosem hallottam. Másnap felkerestem őseim falu-

¹⁶ Dr. Rückné Kádár Judit: Fejezetek a mezőberényi németek történetéből. Mezőberény, 2009. 41.

¹⁷ Tóth Ágnes: Hazatérték. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Bp., 2008. 53.

¹ A közölt cikk a *Donauschwaben Villages Helping Hands The Ties That Bind – Worldwide* című írás rövidített magyar fordítása. A teljes cikk angol nyelven a <http://www.dvhh.org/community/10-years/ties-that-bind-jodymckimpharr-Jan-2013.htm> olvasható. A közösségi oldal alapítója Jody McKim Pharr, szerkesztői Nick Tullius és Jane Ehardt Moore. – Ezzel az írással az etnikai identitás, a kulturális örökség és a késő-modern virtuális közösségszerveződés jelenségére kívánjuk ráirányítani a figyelmet. (Szerk.)

ját, Mercydorfot (Mercyfalvát), és meglátogattam a katolikus templomot, ahol a családom imádkozott, a házakat, ahol egykor éltek, és a temetőt: többségük nyughelyét. Ez az utazás ösztönözte későbbi kutatásaimat. Történetem nem egyedi. Arra a megállapításra jutottam, hogy a legtöbb kezdő családfakutató nem rendelkezik elégséges ismerettel, mert a bevándorló szülők és nagyszülők nem szívesen meséltek a régi hazáról, mondván: „Mi már Amerikában élünk, ami volt, elmúlt!”

Feliratkoztam egy családfakutató csoport levelezési listájára, ahol segítőkész emberekre találtam. Egyikőjük, Beryl Henry, felajánlotta, hogy áttekinti a dunai svábokra vonatkozó kézikönyveket. Személyesen igazított el a számomra hasznos német nyelvű honlapok között. Néhány nap múltán küldött egy kézzel írott listát a családomra vonatkozó információkkal. Őszinte köszönetemet és nagyrabecsülésemet fejeztem ki fáradozásaiért és a rám fordított idejéért, amire az alábbi választ kaptam: „*Úgy vélem, hogy ősünk után történő kutatás megkívánja, hogy ugyanúgy segítsük egymást, ahogyan egykor ők tették. [...] Biztos vagyok benne, hogy amikor segítő kézre vagy kedves szóra volt szükség, ők megadták.*”² Szavai ösztönzőleg hatottak rám. Elgondolkodtam azon, hogyan nyújthatnék „segítő kezet” az angol anyanyelvű kutatóknak, mivel az idő tájt kevés információ állt rendelkezésre angol nyelven a világhálón a dunai svábokról. Összeállítottam egy javaslatot, amiből később létrejött a Dunai Sváb Falvak Segítő Kezei (Donauschwaben Villages Helping Hands: DVHH) online közösség.

Jody McKim meets cousin
Mari Fedrich Hermann & husband Hans
(her mother was an Ingrisch) at their
homeplace in Mercydorf, Bánát, 2004.

Találkozás a rokonokkal Mercydorfban, Bánát, 2004. (Jody McKim Pharr felvétele)

2002. december közepén kezdő családfakutatókból egy kis csapatot toboroztam a DVHH honlapjának kidolgozására,³ amely hosszas munka után 2003. január 15-én elérhetővé vált. Küldetésünk összegyűjteni és elérhetővé tenni a korábbi dunai sváb falvakhoz kötődő történeti és genealógiai ismereteket 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia részét képező hat régióból: Bánátból, Bácskából, Szláviából és Szerémségből, a Schwäbische Türkei-ből, a Felvidékről, valamint Szatmár megyéből. Ma a dunai svábok alatt azon német telepesek leszármazottait értjük, akik a Duna mentén telepedtek le a három nagy sváb bevándorlási hullám idején.⁴ A *dunai svábok* jelzöt Hermann Rüdiger stuttgarti és Robert Sieger grazi földrajztudós alkotta meg 1920-ban, és a Weimari Köztársaságban a Küllhoni Németek Mi-

² Beryl Henry 2002. májusi keltezésű leveléből.

³ Segítségemre volt Chris Kech és Kim Geiger, valamint Mike O'Brien, aki nagyvonalúan saját szerverén történetem közzétételével támogatta ügyünket, és irányította az új honlap kiépítését.

⁴ A századfordulón a Kronprinzenwerk dél-magyarországi németekként, a köznyelv csupán *svábok*ként tartotta őket számon. Magyar Néprajzi Lexikon 4. Bp., 1981. 515.

nisztériuma szentesítette 1930-ban. Ez a kollektív megnevezés volt hivatott az új körülmények között kifejezni azoknak a németeknek az önazonosságát, és kialakítani a csoporttudatát, akiknek az ősei Magyarországon telepedtek le a „sváb vonulások” (Schwabenzüge) idején.

Az elmúlt évtizedben a genealógiai kutatás világszerte kedvelt időtöltéssé vált, a világháló pedig a családfakutatást segítő eszköz lett. A dunai sváb gyökereik után kutatók könnyűszerrel találhatnak rá a DVHH.org oldalra, ami többnyire újabb ágakkal és hajtásokkal gyarapítja családfájukat. Sőt mi több a DVHH régelfeledett barátok és rokonok meglelésében is segíthet, és hosszan tartó barátságok kialakulását is előmozdíthatja. A kezdeti időszakban DVHH működése elkötelezett önkénteseinek volt köszönhető.⁵ Az idő múlásával új önkéntesekkel és képeket, adatokat közlő külső munkatársakkal nőtt a szervezet segítő kezeink száma. 2003 októberében levédettük a DVHH.org domain-nevet, és levelezőlistát indítottunk kutatóink kapcsolattartásának előmozdítására. Abban a szerencsében van részünk, hogy munkatársaink között tudhatunk olyanokat is, akik az óhazában születtek, és megosztják velünk ismereteiket.⁶

Our Heritage
Donauschwaben Villages Helping Hands
Remembering Our Donauschwaben Ancestors

Birth/Heritage/Death | Holidays/Festivals | Cooking Donauschwaben Style | Faith | Genealogy
Danube/Swabian House | Travel | Backward/Genealogy | Holidays/Fest | Education | Healthcare
Traditions | Recreation/Leisure | Donauschwaben Women | Church/Schwabenhilfe/Tax | Agriculture

Those who came before us form a part of our individual identities. We must remember our Danube Swabian ancestors - their lives, their courage, their faith, their sacrifices, and the rich heritage that is their legacy to us. The DVHH presents various accounts of their inspirations, traditions, customs, lifestyles, environments, and their mark in history. Both family researchers and historians alike are working together to ensure that our heritage is not forgotten and is passed down to the next generation.

Turn your volume up to hear:
"Mein Heimatland, Banaterland"
Text by Peter Jung, music by Josef Linster and Wilhelm Ferch.
The Sound of Swabian

Die Donauschwaben
Bild eines Kolonialen Volkes

Dunai Sváb Falvak Segítő Kezei (DVHH) honlap címlapja

Dunai sváb nap 2007-ben, Mansfield, Ohio, USA.
(Jody McKim Pharr felvétele)

Honlapunk sajátossága, hogy ingyenes web-felületet nyújtunk azoknak az önkénteseknek, akik oldalt kívánják létrehozni és fenntartani a dunai sváb lakosokkal rendelkező hat térség valamelyikébe tartozó településről. Ezek a település-honlapok ismereteket, fotókat, családi adatbázisokat, térképeket és más hasznos információkat nyújtanak. Honlapunk ma 86 települést jelenít meg. A 2003 és 2007 közötti időszakban felhasználaink létszáma több ezerre növekedett. A DVHH ezért nonprofit szervezeté alakult át, ami tagdíjjak révén biztosítja az internetes fórumnak a következő nemzedék számára történő fenntartását. Ez azonban nem jelent fizetési kötelezettséget az önkéntesek, a külső munkatársak és a honlap információinak, útbiztosításainak igénybevevői számára.⁷

Miután a DVHH 2007-ben nonprofit szervezeté alakult át, az igazgatóság különböző bizottságokat hozott létre, amelyek közül a legfontosabb a szerkesztői bizottság.⁸

Az Amerikai Egyesült Államok Dunai Németjeinek Országos Szövetsége (Landesverband der Donauschwaben USA), amely az USA és Kanada dunai sváb egyesületeit öleli fel, a DVHH-t is meghívta éves összejövetelére, amelyekre mindig a tagegyesületek egyikében kerül sor.

⁵ Többek között Alex Leeb, John Busch, Diana Lambing, Nick Tullius, és Rose Mary Keller Hughes.

⁶ Adatokat közlő főbb munkatársak: Alex Leeb, Nick Tullius, Adam Martini, Jacob Steigerwald, Rose Vetter, Anne Dreer, Katherine Flotz, Hans Dama, Hans Gehl, Joseph Psotha, Robert Rohr, és Hans Kopp.

⁷ Tagnyilvántartásunkat Jane Moore (Utah, USA) kezeli. 2007 óta 150 fölé nőtt taglétszámunk. Többségük az Egyesült Államokbeli és kanadai lakos, de vannak tagjaink Németországból, Ausztriából, Horvátországból, Olaszországból és Ausztráliából is. Jelenlegi taglistánkat lásd www.dvhh.org/membership/registry.htm

⁸ Oldalunk szerkesztői, lektorai szakmunkák angol nyelvű fordításának közzétételére is törekednek, a teljesség igénye nélkül lásd Rose Vetter (British Columbia, Kanada) publikációit a második világháború végén a dunai németek ellen elkövetett megtorlásokról www.dvhh.org/history/genocide/index.htm#Accounts

A DVHH képviselői részt vesznek ezeken a rendezvényeken, és egyaránt szolgálnak információval a szervezetről, osztnak brosrákát, tájékoztatják a látogatókat a DVHH.org tartalmairól.

A DVHH Facebook-oldalát a dunai svábok közötti egyéni kapcsolattartást segítő hoztuk létre.⁹ A csoport jelenleg a világ különböző tájairól hozzávetőlegesen 500 tagot számlál. Szándékunk szerint ez nem a genealógiai kutatás fórumaként szolgál, mivel a Facebook keresésre alkalmas adatbázis híján van, inkább közösségi jellegű.

Továbbra is támogatjuk a hosszú távú családkutatást, valamint a rokonok keresését a RootsWeb által befogadott ingyenes DVHH levelezőlistánk révén.¹⁰ Jelenleg levelezőlistánk 600 feletti feliratkozót számlál a világ különböző országaiból. A DVHH RootsWeb levelező rendszere 15 éve működik, amely időszakokra vonatkozóan hitelt érdemlő, kutatható adatbázissal és archívummal rendelkezik.¹¹

A DVHH.org oldalán szándékunk elérhetővé tenni minél több dunai sváb vonatkozású anyagot, például a népélet köznapi és ünnepi vonatkozásait, a viseletet és az étkezési kultúrát érintően.¹² Internetes közösségként a DVHH arra törekszik, hogy biztosítsa a következő nemzedékek számára a dunai svábok hagyatékának hatékony ápolásához szükséges eszközöket.¹³

A DVHH fennállásának 10. évfordulóját 2013. január 15-én ünnepli. Szervezetünk erre az alkalomra azzal a felkéréssel fordult látogatóihoz, hogy írják meg, mit jelent számukra a DVHH, amire több tucat személyes vallomás érkezett.

Jody McKim Pharr; a DVHH alapítója
(Fordította: Glässer Erik)

Az 1712. évi szegedi árvíz emlékezete¹

Szeged története szorosan összefügg a Tisza árvizeinek történetével. Az árvizek közül – köztudottan – az 1879. évi a legemlékezetesebb, mely a város túlnyomó részét teljesen elpusztította. Ennek az árvíznek bőséges az irodalma,² nagyon keveset tudunk viszont az ugyancsak súlyos következményekkel járó 1712. évi szegedi árvízről, melyet Péter László az 1879-es árvíz előképeinek nevez.³ A 300. évforduló kínáló alkalom arra, hogy felidézzük az egykori eseményeket.

Az 1712-es szegedi árvízről Reizner János munkájából tudhatunk meg legtöbbet.⁴ A szerző levéltári források alapján megállapítja, hogy „az 1712. évben Szeged egy megrendítő szerencsétlenségnek, egy

⁹ www.facebook.com/#!/groups/DVHH.org/ A DVHH Facebook-adminisztrátora Dan Larson (Walden, New York).

¹⁰ 2009 óta levelezőlistánkat Eve Brown (Michigan, USA) and Roy Engel (Ontario, Canada) kezelik. Korábbi adminisztrátorunk (2006–2009) Alex Leeb (Alberta, Canada) volt.

¹¹ További információkat lásd www.dvhh.org/community/mail-list.htm

¹² A dunai sváb ételekről lásd Rose Mary Keller Hughes (New York, USA) szerkesztésében: www.dvhh.org/heritage/cooking

¹³ A korábban említett külső munkatársaink mellett az elmúlt évek során munkánk segítőinek sorát gyarapította: Brad Schwebler, Beth Tolfree, Noelle Giesse, Anne Dreer, John Kornfeind, Mike Polsinelli, Henry Fischer, Hans Martini, Dennis Bauer, Franz Bohn, Susan Sander, Hans Gehl, Hans Dama, Vesna Ibrahimović-Brbaklić, és Glässer Erik. Névsoruk folyamatosan bővül, és szervezetünk örömmel biztosít lehetőséget bárki számára, hogy céljainak megvalósítását támogatók köréhez csatlakozhasson. Honlapunkon megjelentetett hosszabb-rövidebb írások szerzőit szintén külső munkatársaink között tüntetjük fel, akik névsora meghaladja a 150 főt (www.dvhh.org/community/registry.htm). Önkéntes segítő szolgálatunkat Mary Regan (Hamburg, New York) kezeli.

¹ Jelen dolgozat a Szegedi Széchenyi Körben 2012. május 18-án dr. Kormányos Andrással közösen tartott előadás rám eső részének szerkesztett, javított változata. A két előadás egyesített anyaga „Vízhalál, fekete halál (Szeged, anno 1712)” címmel megjelent a Szeged c. folyóirat 2012/8. számában.

² Csak néhányat említve: A szegedi árvíz 1879. Vízügyi Történeti Füzetek 1. Bp., 1969. – Kardos Imre (szerk.): Szeged árvízvédelmi rendszere. Szeged, 1975. – A Hidrológiai Közlöny 1979. évi 6. száma. – Vágás István: Az 1879. évi szegedi árvízkatasztrófa 125. évfordulóján. Vízügyi Közlemények, 2004. évi 1–2. füzet.

³ Péter László: Árvízi emlékek Szegeden. Szeged, 2008. 6.

⁴ Reizner János: Szeged története I. Szeged, 1899. 232.

nagy katasztrófának lett színhelye. A Tisza oly magasra duzzadt, hogy az egész várost elborította s a házakat romba döntötte.” A katasztrófát az 1712. évi tavaszi áradat április végén idézte elő, de Szeged a magas vízállás miatt már 1711 őszén és a tél folyamán is válságos napokat élt át. A lakosság hasztalan védekezett, hiába épített kisebb töltéseket, a víz az Alsóvárosnak és a Felsővárosnak még a téglafalazattal készült házait is tönkretette. A Tisza partján álló szegedi várba az áradat nem hatolt be, a vár melletti ún. Palánk ugyancsak árvízmentes maradt. A lakosság a veszedelem elől részben ide menekült, részben pedig a felsővárosi szőlőkbe.

A városi tanács levélben sürgősen tájékoztatta bécsi ügyvivőjét és az éppen üléselő országgyűlésen tartózkodó követeit az árvízi eseményekről. A követekhez áprilisban küldött első levél a későbbiek során sajnos elveszett, tartalmát nem ismerjük. Az ezt követő levélből Reizner a következőket idézi: „Minnapi levelünkben is tudósítottuk vala az árvizek felől kegyelmeteket, melyek mindekkorig csak dagadnak és áradnak, főképen a Tisza. A Maros indifferenter van, de meggondolhatja kegyelmetek, hogy Arad felé a hajók nem a Maros járásán, hanem valamerre tetszik, fel s alá járhatnak. A kegyelmed vivariumja is közel van a vízhez, mivel a töltést már nem győzi a nép mindennap continuálni. Penczéje pediglen bár annyi borral volna teli, mint vízzel. Felsőváros egészen kiszaladott a szőlőkhöz. A gabonákban és kaszáló helyekben nagy károkat tett a víz, úgy annyira, hogy Tokaj tájékán egész Szolnokig és Csongrádig megemegetni fogják a lakosok. Aradhoz semmi élést sem vihetni, mindenben penuria van: se bor, se kenyér, se ökö, se szamar.”

A május 12-én kelt tudósításból: „Az árvizek itt minálunk mind continuálnak. Felsőváros teljességgel a nagy kőházaknak elomlásával.” Egy később kelt értesítés szerint: „Jóllehet Isten áldása lett volna a mezőben, de a rettenetes nagy árvizek mit alsóvárosunknak határában levő életeket feltétlenül, nem apad, mivel a tókból lassan szivárog a Tiszának. A bolond Maros pediglen három négy nap alatt gyakorta megújítja az vizet”. A június 8-i tudósításból: „Az vizek megtértek, naponként apadnak, lassan-lassan, de az penczék és kertek bővölködnek sok vízzel”. A július 3-i tudósítás szerint a „Lazaretumot, kit felépítettünk volt, a víz fundamentumig elhordta”. Július 10-én: „Az vizek csak lassan apadnak”. Július 31-én: „Mivel az víz igen készül apadni, az tókból is alkalmasint reméljük hálnak nagy bővségét”.⁵

Az elhúzódó árvízveszély és a kamarai felügyelőség örökös zaklatása miatt a lakosság jelentős része Makóra, Hódmezővásárhelyre, Mindszentre, Szentesre vagy a még török kézen lévő Szőregre és Kis-Zomborra költözött, ott alapított új otthonot. „A hajléktalan lakosok egyelőre a palánokban vonták meg magukat, azután pedig telkeiken földbe ástott putrikban és gunyhókban tanyáztak. Éveken át tartott e hajléktalanság és nyomor, mert még az 1715. évi országos adóösszeírás alkalmával is a palánkot kivéve a lakosság csupa ideiglenes hajlékokban lakott. Az 1719. évi adókimutatás alkalmával is még favázás, nádfonatos és sártapaszból készült házak léteztek, úgy hogy adó alá vonható rendes épület csak 399 volt, amiből alsóvárosra 285, felsővárosra pedig 112 esett. Ily rettenetes pusztulás érte Szegedet az 1712. évi árvíz alkalmából s a szörnyű csapást a nép csak évek hosszú során heverte ki. Mindenki azt hitte, hogy Szeged végképp elpusztult és soha fel nem támad többé. Hire is volt, hogy a várost máshova telepítik, majd meg arról volt szó, hogy az új erődöt a Maros-torokban a két víz szögletében emelik fel.”⁶ De nemcsak a lakosság, mely ez idő tájt mintegy 5000 fő lehetett, hanem a papság egy része is elmenekült. A jezsuiták, a város jövőjét reménytelennek látva, a hatóság kéréseinek ellenére 1712 augusztusában Szegedről eltávoztak, és iskolájukat Nagy-Bányán nyitották meg.⁷

A Reizner előtti helytörténeti irodalomban – Bél Mátyás Notitia-ját kivéve⁸ – alig találunk utalást az 1712. évi szegedi árvízre, sőt általában a magyarországi árvizekre is csak nagyon keveset. Réthly Antalnak az időjárás eseményeket és elemi csapásokat tárgyaló munkájában⁹ a Duna 1712. februári, Buda és Pest egy részét is elpusztító árvízéről olvashatunk rövid tudósítást, s arról, hogy 1712 tavaszán a folyók szerte az országban kiáradtak, s kivált a Szamosközben és Erdélyben végeztek szörnyű pusztítást. De már a megelőző 1711. év tavaszát is szüntelen esőszakadások, nagy sár, árvizek jellemezték, a nyár változó időjárású, Erdélyben erősen árvíz, október, november és december erős volt. 1712 január kezdetén borzalmas fagy volt és szél, bő havazásokkal (a hómagasság némely helyen felülmúlta a 3 mé-

⁵ Reizner i. m. 232–233.

⁶ Reizner i. m. 234.

⁷ Reizner i. m. 282.

⁸ Bél Mátyás: Csongrád és Csanád megye leírása. A kötetet sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Zombori István, fordította: Lakatos Pál és Téglássy Imre. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1980/81-2.

⁹ Réthly Antal: Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig. Bp., 1970. 53–57.

tert!), márciusban ugyancsak havazásos időjárás uralkodott. A tavasz esős, különösen a május hónap, úgyhogy Magyarország több vidéke az „özönvíz képét” mutatta. Az őszt ugyancsak esős volt, minek következtében többfelé árvizek keletkeztek. Az 1712. esztendőt – az újkor éghajlattörténetét tárgyaló munkájában – *Rác Lajos* is a legcsapadékosabb évek közé sorolja, illetve csapadékindexével annak minősíti.¹⁰

Érdekes részleteket találunk Bél Mátyás Csongrád megyéről szóló leírásában, melynek kézírata *Zombori István* szerint 1730–31-ben készült és 1732 februárjában lett lezárva.¹¹ Az árvizekről szóló részben a következőket olvashatjuk: „*A Tisza árvizei hol hat, hol nyolc, hol tízévenként öntötték el Szeged területét. Emlékeznek a polgárok, hogy harminc évvel ezelőtt olyan nagy árvíz volt, hogy az egész Alsóváros víz alá került, ladikkal kellett a Havas Boldogasszony templom szentélyébe menni.*”¹² A kötet erre vonatkozó jegyzete szerint ez tévedés, mert Szegeden 1712-ben volt emlékezetes nagy árvíz, vagyis a leírás idejéhez képest 20 évvel korábban.¹³ Ezt elfogadva, meg tudjuk becsülni az 1712. évi árvíz maximális magasságát, ugyanis az alsóvárosi templom szentélyéből nyíló sekrestyeajtón az eredeti küszöbszint fölött – mérésem szerint – 172 centiméterre be van véve az 1879. márciusi víz szintje.¹⁴ Figyelembe véve, hogy 1879-ben a Tisza tetőző vízállása a Tisza szegedi vízmércéjének mostani nulla pontjára vonatkoztatva 806 cm volt, az 1712-es maximális vízállást 610–630 cm-re becsülhetjük. Hozzávetőleg hasonló magasságú volt a már töltésekkel védett várost fenyegető árvíz 1772-ben (tetőző vízállás: 630 cm) és 1816-ban (tetőző vízállás: 623 cm).¹⁵

A Reizner-féle Szeged történet megjelenése után az 1712-es árvízről sokáig nem írtak, mígnem 1959-ben *Bálint Sándor* újból föllevenítette ennek az árvíznek a történetét, de Reiznerhez képest új információkat nem közölt.¹⁶ Ezt az árvízről Szeged történetének újabb feldolgozása is több helyen említi.¹⁷ A vízügyi szakirodalomban a Tisza nevezetesebb árvizeit sorra véve először *Károlyi Zsigmond* ír – egészen röviden – az 1712. évi szegedi árvízről.¹⁸ Ennek nyomán foglalkozik vele a Szeged árvízvédelmi rendszerét tárgyaló kötet.¹⁹ Legújabbban Péter Lászlónak a bevezetőben már hivatkozott tanulmánya ad vázlatos képet az 1712-es szegedi árvízről.

Az 1712. évi katasztrofális árvíz okait elsősorban a szélsőséges, rendkívül csapadékos időjárási körülményekben kell keresnünk, melyek következtében a Tisza és a Maros is nagyon megáradt, de árhullám vonult le a Dunán is, mely visszaduzzasztó hatásánál fogva föltehetően tovább növelte a szegedi vízállást. Lényeges körülmény, hogy ebben az időben a várost még nem védtek rendes árvízvédelmi töltések, a védekezési munkák legfeljebb kisebb méretű és kezdetleges megoldású töltékezesekre szorítkozhattak. A fennmaradt iratokból nem derül ki, hogy 1712-ben hol tört rá a városra a víz. Valószínűleg több helyen és főként észak felől, mert a Tisza az évszázados tapasztalatok szerint többnyire Szeged fölött lépett ki medréből.²⁰ A nagyfokú pusztuláshoz, a tetemes épületkárokhoz talán a talajt teljesen átítató fakadóvizek (a megemelkedett talajvíz) és a Duna–Tisza közti hátság felől lehúzódó vadvizek (mai kifejezéssel belvizek) is hozzájárulhattak, amint az a későbbi években, mint pl. 1741-ben, 1801-ben és 1816-ban is előfordult.²¹

Pálfai Imre

¹⁰ *Rác Lajos*: Magyarország éghajlattörténete az újkor idején. Szeged, 2001. 294–303.

¹¹ *Bél* i. m. 150–151.

¹² *Bél* i. m. 34–35.

¹³ *Bél* i. m. 77.

¹⁴ *Péter* i. m. 22.

¹⁵ *Károlyi Zsigmond*: A Tisza-völgyi árvizek története. Vízügyi Közlemények, 1971. évi 3. füzet.

¹⁶ *Bálint Sándor*: Szeged városa. Bp., 1959.

¹⁷ *Farkas József* (szerk.): Szeged története 2. 1686–1849. Szeged, 1985.

¹⁸ „A szegedi árvíz 1879” című, már idézett munkában és a Vízügyi Közlemények 1971. évi 3. füzetében.

¹⁹ *Kardos* (szerk.) i. m. 46.

²⁰ *Plesovszki Pál*: Korabeli védekezések, történelmi árvizek. In: *Kardos* (szerk.) i. m. 72.

²¹ *Reizner* i. m. 330. és II. kötet 16.; *Plesovszki* i. m. 73–74.

Százhetvenöt éve született Mathiász János

Mellszobra Lakitelken
(Lantos Györgyi alkotása)

Mádon szőlészkedett 5 kh nagyságú birtokon. 1881-ben elvállalta gróf Andrássy Gyula külügyminiszter 100 kh-s szőlőskei szőlészetének vezetését. (Ez a terület, ma Szlovákiába található, a trianoni döntés egyik áldozataként a tokaj-hegyaljai borvidék egykori közséje, amely révén Szlovákia egyre növekvő mértékben készíti tokaji aszúkat, a magyar bortörvényt figyelmen kívül hagyva.)

Mathiász szakmai tevékenységét a filoxéra (szőlőgyökértetű) pusztítása, az ellene való védekezés, illetve a homoki, síkvidéki szőlők kisérték végéig. 1890-ben kecskeméti barátja, Katonya Zsigmond gyógyszerész biztatására két részben 50 kh-t vásárolt a kecskeméti Talfája dűlőben, majd 1899-ben kúriaszzerű lakóházat épített (ma is áll, a Kecskeméti SzBKI irodái találhatóak benne). A homoktalajú szőlőterületek az 1896. V. tc. útmutatásai szerint nyertek tét a filoxéra ellenállóságuk révén. A korábbi értékten homokpuszták, a szőlőgyökértetűre immunitásuk révén, több százszoros értéküekké váltak. Ebben a munkában vett részt újult erővel Mathiász János is. 1898-ban kúriája felépült a kecskeméti határban, a Talfája dűlőben.

Tevékenysége elsősorban a magyar új csemegeszőlők nemesítésében és termelésében mutatkozott meg. Új szőlőfajtái Magyarországon és külföldön is megbecsültek, kedveltek lettek. Csemegeszőlő nemesítői munkásságát a szőlőpárok keresztezésre megválogatásával és a magoncpopulációkból a legjobbak kiválogatásával végezte. Ezek az ízes, zamatos, roppanó, vastaghéjú, kellemes sav-cukor aránnyal rendelkező csemege fajták, sokszor a korabeli milleniumi polgári szemléletet hirdetően történeti személyek nevét, korabeli politikai szereplők neveit, vagy a Mathiász közeli embereket kapták. Új fajtáit a korábbi, szőlőfajta gyűjteményéből továbbnemesített, keresztezéses, ivaros szaporítással érte el. A szőlőpárok jó tulajdonságai alapján nemesített. Hirdette, hogy nem elég meghonosítani a külföldi fajtákat, hanem nemesíteni kell a korai érés, a nagy szemű, piacos, ellenálló fajták érdekében.

Áldozatos, türelmes, nagy szakértelemmel végzett munkája eredményeként a magoncok sokaságából pozitív szelektálással emelte ki a legjobb csemegeszőlő fajtákat. Ma már látható, hogy szerencsés volt elképzelése, mert számos híres, természetett fajtája hirdeti a csemegeszőlők kedveltségét. A korai érés, a látványos és szép fürt, bogyó, a kellemes íz és zamat, a muskotályos illat elérése jelentette kutatási célját. Első fajtái: az *Ezeréves Magyarország emléke*, *Erzsébet királyné emléke*, *Kecskemét gyöngye* voltak. Majd a *Kecskemét kincse*, *Kecskemét virága*, *Cegléd szépe*, *Thallóczy Lajos*, *Mathiász Jánosné*

Mathiász János neve és munkássága ma legendásan ismert. Szorgalma, munkaerkölcse, tudása, munkabírása, sikeresége tette alkalmassá erre. A környezete inspirálta a szőlő (csemegeszőlő) nemesítésére. Százhetvenöt évvel ezelőtt, 1838. február 22-én született Ádámföldén (ma: Mošurov, Szlovákia). Apja uradalmi tiszt volt. Iskoláit Eperjesen és Kassán végezte. Mindkét város a magyar, elsősorban a tokaji borok kereskedésében jeleskedett. A fuvaros vállalkozók, a városi polgárok borkereskedő telepeket létesítettek Dél-Lengyelországban, és évszázadok alatt a borkereskedésből gazdagodtak meg. A kassai papnevelde és a jogakadémiai évek után 22 évesen Abaúj vármegyei írnok, majd főispáni titkár lett, akinek 2 kh szőleje volt a kassai Rozália-hegyen. Már itt is 1600 szőlőfajta-gyűjteményt alakított ki, francia és olasz fajtákból.

A polgárosodó Magyarország, az Osztrák-Magyar Monarchia európai szőlő-bortermelő nagyhatalom volt, mind a must minősége, mind a szőlőterület, mind bor mennyisége tekintetében. A polgárosodás egyik jele volt a szőlő (kertészeti) gyűjtemények létrehozása, amely meghatározta Mathiász életét is. Az 1873. évi bécsi világkiállításon már siker koronázta munkásságát, ami alapján az orosz cár krími szőlőbirtokának vezetői feladatait is megkaphatta volna, de ezt nem fogadta el. 1880-tól megvált Kassától,

muskotály, *Vörösmarty Mihály*, majd *Zrínyi Ilona*, *Bem tábornok*, *Darányi Ignác* és legvégül a legsikeresebb fajtája az 1916-ban nemesített, Európán kívül is híres és kedvelt *Szőlőskertek királynője* hirdette szakértelmét, elhivatottságát. Munkásságát jelzi, hogy 3500 hibridje volt, 180 fajta leírását maga készítette el.

A nagyüzemi szocialista gazdálkodás: a magasművelés, az iparszerű szőlőtermesztés nem kedvezett, illetve nem felelt meg a Mathiász-fajtáknak. Fagyérzékenyek, repedtek, rothadásra érzékenyek voltak. Az új követelmények miatt így azok a házikertekbe szorultak vissza, a XX. század eleji hazai és a világsiker után. Fajtái ma is a keresztezéses nemesítésben alapfajtákként felhasználják.

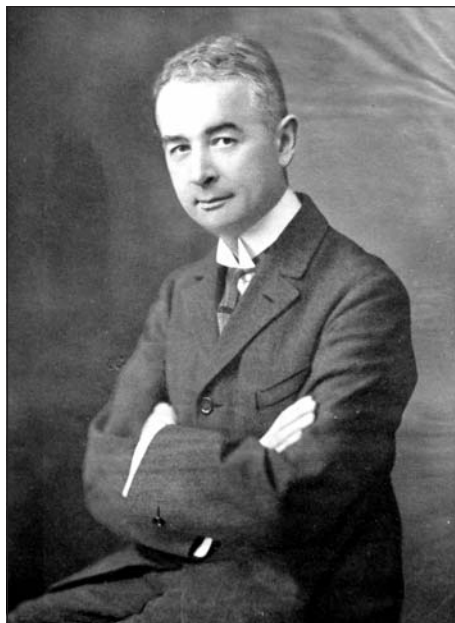
Mégis azt kell mondanunk, hogy világviszonylatban nagyon sikeres volt 12 fajtája, Magyarországon ma 67 fajtáját tartják számon, 6 fajta napjainkig is telepítésre engedélyezett. Mathiász János 83 éves korában 1921. december 3-án halt meg nagy köztiszteletben állóan Kecskeméten, szőlőfajtái napjainkban is meghatározóak.

Csoma Zsigmond

Bajza József halálának 75. évfordulójára

„Ha a magyar-horvát viszony javulásán akarunk dolgozni, első teendőnk az elzárkózottság, az idegenkedés, a tájékozatlanság ködlepthe várainak lerombolása legyen. Egymás megismerése bizonytalanság feltétele egymás megértésének. És a tapasztalat azt mutatja, hogy a megismeréssel már megtettük a fele utat a megértéshez” – olvashatták a *Politika* című folyóirat olvasói 1918 szeptemberében.¹ A fenti sorok akár írójuk, Bajza József credo-jaként is értelmezhetőek, aki az 1910-es évektől kezdve hetvenöt évvel ezelőtti elhunytáig a horvát és magyar szellemi kapcsolatok kutatásának, illetve a délszláv népekkel kapcsolatos tudományos publicisztikának szentelte életét.² Munkásságával egyike lett az elsőknek, akik felhívták a magyar társadalom figyelmét a közép-európai kérdések fontosságára.³ Gondolatai nagyrészt máig aktuálisak, így elhunytának évfordulóján érdemes munkásságát felidézniük.

1885. január 31-én született Fugyivásárhelyen, a nagy múltú Bajza család tagjaként. Névazonossága reformkori írónkkal nem a véletlen műve. Nagypapja, János „az idősebb” Bajza József öccse volt.⁴ Ez a rokoni kapcsolat és ez a családi háttér több szempontból is meghatározó volt „az ifjabb” Bajza József számára. 1906-ban szerzett doktori oklevelet magyar és latin nyelvből és irodalomból a Budapesti Tudományegyetemen, egy évvel később a tanári képesítővizsgát is letéve.⁵ Pályája kezdetén az irodalomtörténeti és a nyelvészeti kérdések iránt érdeklődött. Korai dolgozatainak túlnyomó része a másik Bajza Józseffel foglalkozott. Kutatásainak meglett az eredménye, 1911-ben elnyerte az Akadémia Ipolyi-jutalmát egy, az idősebb Bajzáról szóló monográfia elkészítésére. A munka nyomán elkészült kötet 1914-ben jelent meg.⁶

¹ *Bajza József: A horvát kérdéstről.* In: Bajza József: A horvát kérdés. Szerk.: Tóth László. Bp., 1941. 64. [Eredeti megjelenés: *Politika*, 1918. augusztus-szeptember]

² *Melich János:* Bajza József. 1885–1938. Századok. 1938. 1–3. sz. 132.

³ *Gogolák Lajos:* Bajza József halálára. Az Ország útja. 1938. 2. sz. 110.

⁴ *Asztalos Miklós:* Bajza József. 1885–1938. Magyar Könyvszemle. 1938. 1. sz. 67. *Melich i. m.;* Tóth László: Bajza József és a horvát kérdés. In: Bajza József: A horvát kérdés. Szerk.: Tóth László. Bp., 1941. 9.

⁵ *Melich i. m.* 132.

⁶ *Szücsi József:* Bajza József. Bp., 1914.

„Amíg magyar irodalomtörténetet művelni és írni fognak, addig emlékezni fognak nevére, illetve a Szücsi József névre, amely alatt nagybátyjának, Bajza Józsefnek az átható, szinte ridegségig éles eszű kritikuskak és a finom, borongó, melankolikus almanach-lirikusnak életrajzát megírta” – méltatta Katona Jenő a Korunk szava című folyóiratban halála után, 1938-ban.⁷ Megjegyzendő, hogy nemcsak ezt az életrajzot publikálta Szücsi József néven. Ebben az időben általában ezt az álnevet használta. A névválasztás idősebb rokona iránti tiszteletének jele, hiszen az író Bajza Szücsiben látta meg a napvilágot 1804-ben. Irodalmi kutatásai azonban nem ragadtak meg a rokoni kapcsolatoknál. Kiadta Petőfi István verseit, több tanulmányt közölt Kisfaludy Sándorról, Kisfaludy Károlyról és más írókról, költőkről is.

A fent vázolt tudományos munka csak kiegészítője volt főállásának. 1906-ban gyakornokként a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárába került, ahol előbb a nyomtatványi osztályra, majd kicsivel később a kéziratárba osztották be.⁸ A ranglétrán fokozatosan emelkedett. 1910 decemberében nevezték ki segédörnek, majd 1915 elején múzeumi örnek.⁹ 1913-ban németországi tanulmányúton vett részt, ahol a drezdai, a berlini és a lipcsei könyvtárak kéziratárainak berendezését tanulmányozta.¹⁰ 1916-ban visszahelyezték a nyomtatványi osztályra, ahol 1906-ban karrierjét elkezdte.¹¹ Az osztály igazgatója a külföldi folyóiratok és hírlapok kezelését bízta rá.¹² 1919 januárjában igazgatóörre nevezték ki.¹³ Az ősz folyamán átmenetileg a külügyminisztériumba osztották be, hogy délszláv szakértőként segítse a béketárgyalásokkal megbízott diplomatákat. 1920. augusztus 1-ével visszakerült a Széchényi Könyvtárba, ahol a hírlaptár vezetésével bízták meg.¹⁴

Az 1923-as év komoly változásokat hozott életében. Február 6-án a Magyar Gyűjteményegyetem megalakulásakor a VI. fizetési osztályba nevezték ki érdemei elismeréseként.¹⁵ Az év elején a könyvtár Petőfi-kiállítását ő is segítette munkájával, egy üvegszekrényt berendezve a korabeli hírlapkritikákból.¹⁶ A könyvtárból távozó Melich János részére még ő írt búcsúztató cikket a Magyar Könyvszemlébe, azonban nyárra a búcsúztatotthoz hasonlóan ő is megkapta egyetemi tanári kinevezését.¹⁷ Munkahelyváltása után katedrájához is hasonlóan hű volt, mint a Széchényi Könyvtárhoz tizenhét éven át. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanított haláláig, mint a horvát nyelv és irodalom rendes tanára.

Hogyan lett a tehetséges ifjú irodalomtörténészből, irodalmárból a horvát nyelv és a magyar-horvát kapcsolatok szakértője? A válasz egy munkahelyi barátságban keresendő. Széchényi Könyvtárbeli munkája során megismerkedett a nála alig néhány évvel idősebb Milan Šufflayval. A mélységesen magyarbarát horvát történész 1905 és 1908 között a Széchényi Könyvtárban dolgozott gyakornokként.¹⁸ Hatására Bajza érdeklődése déli szomszédaink felé fordult. Ekkor kezdett horvátul tanulni, melyben

⁷ Katona Jenő: Bajza József. Korunk szava. 1938. 2. sz. 47–48.

⁸ *Asztalos* i. m. 67. Az Országos Széchényi Könyvtár ekkor még a Magyar Nemzeti Múzeum osztályaként működött.

⁹ Segédőri kinevezés: Kinevezés a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtáránál. Magyar Könyvszemle 1911. 1. sz. 92.; A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1910. évben. Magyar Könyvszemle. 1911. 2. sz. 97. Múzeumi őri kinevezés: Személyi változások a M. N. Múzeum könyvtárában. Magyar Könyvszemle 1915. 3–4. sz. 240.; A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára az 1915. évben. Magyar Könyvszemle 1916. 3–4. sz. 129–130.

¹⁰ A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára az 1913. évben. Magyar Könyvszemle 1914. 3. sz. 198.

¹¹ A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára az 1916-ik évben. Magyar Könyvszemle 1917. 3–4. sz. 137.

¹² *Asztalos* i. m. 68.

¹³ Kinevezések és áthelyezések a M. N. Múzeum könyvtárában. Magyar Könyvszemle 1919. 1–4. sz. 139.; Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1919. évi állapotáról. Magyar Könyvszemle 1920–21. 1–4. sz. 135.

¹⁴ *Asztalos* i. m. 68.

¹⁵ Kinevezések az Országos Széchényi-Könyvtárban. Magyar Könyvszemle 1923. 1–2. sz. 157.; *Hóman Bálint*: Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1923. évi állapotáról. Magyar Könyvszemle 1924. 1–4. sz. 115.

¹⁶ *Rédey Tivadar*: Az Országos Széchényi Könyvtár Petőfi-kiállítása. Magyar Könyvszemle 1923. 1–2. sz. 18.

¹⁷ *Bajza József*: Dr. Melich János. Magyar Könyvszemle 1923. 1–2. sz. 150–151.; A kinevezésről *Hóman* i. m. (1924) 115.

¹⁸ *Bajza József*: Šufflay Milan (1879–1931). In: A horvát kérdés, 255–261. Eredeti megjelenés Századok 1931. 4-6. sz. 211–216.; Šufflay OSZK-munkatársként publikált tanulmányainak jegyzékei fellelhetőek az alábbi jelentésekben: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtára az 1905. évben. Magyar Könyvszemle 1906. 2. sz. 89–108.; A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1906. évben. Magyar Könyvszemle 1907. 2. sz. 119.; A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1907. évben. Magyar Könyvszemle 1908. 2. sz. 118.

olyan szintre jutott el, hogy egyetemi oktatóként már óráit is ezen a nyelven tartotta hallgatóinak.¹⁹ Témaváltása fokozatos volt. Munkáinak bibliográfiáját megvizsgálva kiderül, hogy 1913 előtt semmilyen délszláv tárgyú művet nem publikált, utána viszont szinte kizárólag erre a kérdéskörre fókuszált.²⁰ Összította Šufflay meggyőződését, hogy a nyolcszáz év óta tartó magyar-horvát unió a két nemzet kölcsönös egymásra utaltságának egyenes következményeként alakult ki, s fejlődött a közös történelem során.²¹ Ahogy Szekfű Gyula fogalmazott: „*Mindkettőjük elgondolása szerint a horvát-magyar egységet a két nemzet önkaratából, mindkettő népiségének tökéletes respektálásával kell megalkotni, s ennek szolgáltatásban irt, dolgozott, beszélt Bajza József a világháború óta húsz esztendőn át. Nemcsak tudós munkákban leplezte le a kiegyezéskori magyar-horvát politika hibáit, s mutatta ki viszont a magyar-horvát együttélés, közös műveltség és egymásrautaltság százas voltát, hanem a horvát-szerb küzdelem, a jugoszláv belső történet minden új fordulatát is kritikával és magyarázattal kísérte, mely utóbbiak nagy része az ő klasszikusan kifejező, finom formulázásaival éveken át a Magyar Szemle hasábjain jelent meg.*”²²

Bajza a Magyar Szemlén túl is élénk publicisztikai tevékenységet folytatott. Rendszeresen jelentek meg cikkei a Magyar Hírlapban, az Új Nemzedékben, a Magyar Külpolitikában és a Magyarság című napilapban. Utóbbiban általában Battorych Kornél néven írta alá tanulmányait.²³ Publicisztikai tevékenysége mellett tudományos tevékenységét sem hanyagolta el. Magyar-horvát történeti és irodalomtörténeti kutatásait haláláig folytatta, eredményeit publikálva.²⁴

Sajnos fiatalon, ötvenhárom évesen elhunyt. Halálának okát nem sikerült kideríteni, de Császár Elemér beszéde ravatalánál egy örökletes betegsége enged következtetni: „*Affjúsága óta egy halálos kór csiráját hordta testében, és ami még szomorúbb, annak tudatát lelkében, s némán szenvedett testi, meg abból sarjazó lelki gyötrelmei között, de volt ereje kiemelkedni a kínzó érzések és a sötét gondolatok köréből, volt ereje tette nézni magát, dolgozni a tudományért, küzdeni a nemzeti érdekért, az elvhűségnek, a jellemziláradságnak, a férfiasságnak olyan példáját adva, amelyenl rendszerint csak az egészséges szervezeteket áldja meg az Úr.*”²⁵

Hogy korai halála nemcsak a magyar tudománynak volt érzékeny veszteség, arra legjobban tanítványa, Gogolák Lajos mutatott rá: „*Az ő halálával nemcsak a magyar balkáni stúdiumok árvulnak el egészen, de bezárul előttünk egy olyan politikai és történeti tér is, melynek alapos ismerete nélkül semmiképp el nem lehetünk, hiszen sorsunk jórészt tőle függ. A Balkán valaha a magyar politikai érdeklődésnek egyik elsőrangú területe volt, de ma már senki sincs, ki újra megnyissa a lezárult szellemi és politikai határokat. Évszázadok nagy tradíciói és terjeszkedései így zülleben el. Sajnálunk és panaszkodunk kell a gyér magyar közép-európai tanulmányok nevében e veszteséget, e kelletlen lemondást, ezt a kissé szegényteljes kiszorulást, mely éppen akkor történik, mikor például a németek egyre erősebben fordulnak a Balkán felé, politikailag is, szellemileg is.*”²⁶

Természetesen sosem tudhatjuk meg, hogy ha tanácsaival segíthette volna a második világháborús magyar szerepvállaláshoz vezető döntéseket, változtatott-e volna a történelem eseményeinek sodrásán? 1938. január 8-án holtan találták íróasztalánál, még ekkor is alkotott. Életműve a délszláv, illetve a közép-európai kérdések, összefüggések kutatóinak máig megkerülhetetlen.²⁷

Szöts Zoltán Oszkár

¹⁹ Melich i. m. 133.

²⁰ Supka Ervin: Bajza József (1885–1938) irodalmi munkássága. In: Bajza József: A horvát kérdés. 509–527. Különnyomatként Supka Ervin: Bajza József (1885–1938) irodalmi munkássága. Bp., 1941.

²¹ Bajza József: A magyar-horvát unió felbomlása. Bp., 1925.

²² Szekfű Gyula: A népi elv két arca. Bajza József emlékének. Magyar szemle 1939. 1. sz. 6.

²³ Melich i. m. 135.

²⁴ Bővebben l. Supka i. m.

²⁵ Császár Elemér r. tag gyászbeszéde Bajza József l. tag ravatalánál (1938. január 10.) Akadémiai értesítő. XLVIII. kötet. 1938. jan.-máj. 131–132.

²⁶ Gogolák i. m. 112.

²⁷ Kiválóan példázza ezt Sokcevsits Dénes 2011-ben megjelent kötete, a Horvátország a 7. századtól napjainkig, melyben a szerző a huszadik század első harmadabeli horvát történelem bemutatásához rengeteg hivatkozott Bajza-tanulmányt használt fel.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Kovács Imre:

A paraszti életforma bomlása*

A negyvennyolcas felszabadítás óta a parasztság *belső életében* is jelentős változások állottak elő. A múlt század közepén az átalakuló mezőgazdasági termelés még az emberi energiát használta minden munkánál. Birtokos parasztok, föld nélkül maradt zsellérek és mezei munkások egyformán rengeteget dolgoztak, amit a korabeli kútfők bizonyítanak.

Ebben az elmaradt munkarendszerben *a társadalmi és szociális differenciák* a közösségen belül nem éleződhettek ki: a lakosság örült, hogy élhetett és megpróbált belenyugodni sorsába. Változás csak akkor jött, amikor problémáik elkülönültek, és mindegyik társadalmi rétegnek más és más magatartást diktáltak érdekei.

A saját földjén gazdálkodó és többé senkitől nem függő birtokos rétegen belül a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveire éles elkülönülés ment végbe. Az ügyesebb gazdák lassan felvásárolták az eladó birtokokat: néhány nagyuradalom is szétesett, és abból is nagy területeket szereztek meg, a közlegelők felosztását is úgy ejtették meg, hogy a telkes gazdák jutottak földhöz, nem egyszer 32–56 kát. holdat is (például Szarvason, Szentesen, Hódmezővásárhelyen, Orosházán stb.) kihalva maguknak telkeik után, úgyhogy a

század végére kialakult a nagyparaszti réteg, amelynek érdekei pontosan megegyeztek a nagybirtokoséval.

A nagybirtokon és a nagyparasztnál dolgozó munkás nem ismerte a szabályozott munkaidőt: dolgoznia kellett, vagy éhen halt. A kisparasztság soraiból állandóan kapott utánpótlást ez az egyre szélesedő társadalmi osztály, és könnyen érthető, hogy az éppen akkor meginduló agrárszocialista szervezkedés jó talajra talált. Az agrárproletariátus önálló társadalmi osztállyá alakult, a szakadék egyre mélyült, s mindezek az egész társadalom bomlását indították meg.

* Kovács Imre, a két világháború közötti népi mozgalom egyik vezéralakja száz évvel ezelőtt, 1913. március 10-én Alcsúton született. Budapesten közgazdasági tanulmányokat végzett, a Nemzeti Parasztpárt politikusa volt. 1947-ben Svájcba, majd az Egyesült Államokba emigrált. New Yorkban halt meg 1980. október 27-én. Fő művei: Néma forradalom. Bp., 1937.; A kivándorlás. Bp., 1938.; Kolontó. Regény. Bp., 1939.; A paraszti életforma csődje. Bp., 1940.; Elsüllyedt ország. Bp., 1945.; Im Schatten der Sowjets. Zürich, 1948. franciául: D'une Occupational a L'autre, la Tragédie Hongroise. Párizs, 1949.; Magyarország megszállása. Toronto, 1979., Bp., 1990.; Válogatott tanulmányok 1935–1947. Válogatta: Szabó A. Ferenc. Bp., 2003. Az itt közölt írása részlet a Móricz Zsigmond által szerkesztett Kelet Népe című folyóirat 1940. április 15-i számában megjelent „Sereg vezér nélkül” című tanulmányából. (A Szerk.)

A parasztság életformája itt indult bomlásnak. A földesúri gazdasági rendszeren belül, vagy a kollektív munkaközösségek idején még közös törvények határozták meg az élet rendjét; amint egyesek kiváltak, és mentesítették magukat a fizikai munka alól, *más irányt* vett érdeklődésük, és akarva-akaratlanul az intelligencia felé sodródtak. A falusi, úgynevezett művelt középosztály a gyarmati életnek megfelelően rendezkedett be. Kényelmessé varázsolta környezetét; teniszpályákkal, stranddal, vadásztársaságok alakításával stb. próbálta elviselhetőbbé tenni a sivatagi életet: *a parasztsággal nem sokat törődött*.

Ha egyesek érintkeztek is a néppel, azt hivatali kötelességük írta elő, vagy egyéni karrierjük tette szükségessé. Feljűk csak a gazdag parasztság tudott tért nyerni, és a második generációval soraikba férközni. Jegyző, orvos, pap, ügyvéd stb. került ki a parasztságból, akik vékony szálakkal fűzték össze a két társadalmi osztály életét. Mivel a vidéki intelligencia sem volt egységes, hanem legalább három vagy négy rétegre szakadva játszotta kisdied játékeit, és a soraiba kerülő új elemeket rögtön felszívta: a gazdagabb parasztságnak egyelőre meg kellett elégednie azzal, hogy külsőségekben utánozta az „úri” életet, és készülségben várta az első kedvező alkalmat a betörésre.

Az alsó társadalmi rétegek életformája a szabad bérmunka, sohasem kellően értékelt anyagi bázisán, szintén csak külsőségek tekintetében változott az időnek megfelelő módon. Odáig sohasem tudott eljutni az agrárproletariátus, hogy belső társadalmi és szociális megerősődéssel fejlődő, határozott és céltudatos életformát alakítson ki. A szociális bizonytalanság útvesztőjében a teljes lezúllás és pillanatnyi felemelkedés kétségei között tévelygett; készen mindenkor arra, hogy bármely irányzat vagy mozgalom mögé felsorakozzon, amely valamelyes javulást ígér helyzetében vagy változást sorsában.

A háború után mélyült az elkülönülés. *A nagyparaszti réteg folytatja az intelligenciához való igazodást*. Ha az ember vasárnap végigmegy a falvakon, eltekintve azoktól, ahol a parasztéletforma törvényei még erősebben kötik a lakosságot a múlthoz, és a népviseletben ünnepel az utca, a férfiak félig paraszti, félig úri csizmás viseletén kívül más nem emlékezteti arra, hogy paraszttársadalomban van, mert az asszonyok, de még inkább a leányok a legújabb divat szerint öltözködnek, és még a legszegényebbek is karton- és delinvisélet élénk színeivel pompáznak a délutáni vagy az esti korzón a mozi előtt, a főutcán vagy a piacon. A parasztságot kifelé már semmi sem különbözteti meg a várositól; *befelé azonban sokkal tragikusabb a helyzet*. Életformája, mely most van összeomlóban, nem cserélhető fel semmilyen más életformával.

Máshonnan nem vártak biztatást, ezért a parasztság arca befelé aggódó és várakozó. *Megdöbentő az a szakadék, mely a generációk között tátong*. A nagyszülők még részt vettek a kollektív munkában, az unokák már polgári iskolába járnak, vasárnap angol szabású öltönybe vagy kosztümbe öltöznek, és minél távolabb szeretnének kerülni a paraszti élettől. Menekülnek, de riadtan veszik észre, ha átlépték a szülői ház küszöbét, hogy légüres térbe kerültek. Utálják a földművelést, és inkább ingyen vagy havi 30–40 pengőért dolgoznak a községházán, mint szellemi szükségmunkások, hogy *urak* legyenek, vagy legalább is annak látszhatnak. A leányok a háztartástól, a konyhától, a baromfiudvartól jobban irtóznak, mint a kishivatalnokai élet sivár szerénységétől. Valamennyien „úri” embert akarnak férjül: a parasztleányt megvetik, lenézik. Egy nyugdíjképes vasúti segédtisztnek nagyobbak az esélyei, mint egy 100 holdas parasztleánynek, aki csizmában jár és történetesen megmaradt a földje mellett. [...]

Ezzel a bomló paraszti közösséggel vívja harcát az agrárproletariátus. *Benne tudatosul, hogy a jelenlegi munkarendszer fenntartása ma már anakronizmusként hat Európában*. [...] Arra sohasem gondoltak Magyarországon, hogy a mezőgazdasági munkarendszert is meg kell reformálni; az agrárszocialista követeléseket nem hallgatták meg, s így ez a kérdés megoldatlan maradt. Közben bizonyos mérvű industrializálás ment végbe a mezőgazdasági termelésben, és az aratógép, cséplőgép, különböző művelési gépek észrevétlenül kikezdték a feudális munkarendszert, s utat nyitottak bomlásának. Rendezni kellett volna a gép és az ember viszonyát, s az ember munkabéréit és munkaidejét. Ez elmaradt, a munkásság megrekedt a feudális keretek között, ahonnan most szabadulni akar. [...]

A megoldás: *új parasztéletforma*. Ha a népi írókban lesz elég bátorság, és a helyzet feltárása után a *sztintikus programot* is kidolgozzák, akkor megmentették a parasztságot. Ha nem, akkor a bomlás tovább tart, és a felszabaduló erők szétvetik a kereteket, s elpusztul a parasztság.

A magyar cserkészlet történetéből

Jelenleg a világon kb. 30 millió tagja van a cserkészcsapatoknak, Magyarországon pedig kb. 400 csapatban 16 ezer fő tevékenykedik.

A magyar cserkészlet százéves története szorosan kötődik Robert Baden-Powell nevelési célkitűzéseihez, a hasznos, humanista ember kialakításához. A Kárpát-medencében a mozgalomnak négy „forrásvidéke” volt: a protestáns (Szilassy Aladár, Papp Gyula), a katolikus (Sík Sándor), a zsidó (Kanitz István) és a polgári liberális elveket valló középiskolákban jöttek létre az első csoportok. 1912. december 28-án a református egyház Kálvin téri épületében a protestáns, katolikus és izraelita cserkészvezetők találkozásánál alakult meg a *Magyar Cserkészszövetség*, amelynek tagjai 1913 áprilisában tették le a cserkészvizsgát, és avatták fel őket a Regnum Marianumban.

1912 végén alakult meg a fővárosi tanárok kezdeményezésére – Bárczi István főpolgármester hatékony támogatásával – a *Magyar Őrszem Szövetség*, amelynek tagjai a Pálvölgyi barlangnál tették le a próbát, és a Hűvösvölgyi Nagyréten Bárczi István avatta fel őket. A két cserkész-szervezet 1913. június 28-án tartotta meg egyesülési közgyűlését a Városházán, ahol létrehozták az *Országos Cserkészország Szövetséget*. Ezen a nyáron került sor a híressé vált tutaj-túrásra, amikor Sík Sándor piarista tanár vezetésével 105 fiú szállt vízre, és július 4-től a Vág folyón Kralovántól Komáromig 17 napos vízi vándortáborozás keretében ismerkedtek a környék nevezetességeivel. A hat fenyőfatutajon kerített földtűzhely, deszkabodé-hálóterem, ebédlő, élelár volt, amely teljes önellátást biztosított. Ennek az akciónak igen pozitív sajtóvisszhangja támadt, ami erősítette – a kezdetben bizalmatlanul, sőt gúnyosan emlegetett – mozgalom jó hírét.

Az ígéretes továbbfejlődést az első világháború törte ketté, amelynek során kb. felére, 1600 főre apadt a cserkészek száma, sok fiatal tiszttal esett a fronton, több csapat feloszlott. A megmaradt csapatokból szervezték meg 1917 őszén a *Magyar Cserkészcsapatok Háborús Bizottságát*, amelynek tagjai sokféle karitatív akcióban segítettek a rászorulókat. A proletár-forradalom alatt viszont háttérbe szorultak a vallásos cserkészcsapatok. Különösen a tanácsköztársaság rövid ideje alatt a baloldali liberális vezetők (Bokor Miksa, Halácsy Endre) igyekeztek létrehozni, főként az egykori őrszemcsapatokból a vallástalan, katonás jellegű *úttörő-cserkész* csapatokat (pl. a budapesti Rottenbiller úti Marx-csapat), amelyek nyári táborozásuk során Kartalon és Almásfüzitőn borsó- és almaszedéssel segítettek a főváros közellátását, a Gödöllő melletti Szentjakab pusztán pedig megszervezték a világ első *úttörő-cserkész-táborát*.

1919 szeptemberében újjászervezték a csapatokat, kizárva azokat a vezetőket, akik a forradalom alatt feladták a vallásos nemzeti eszmét. A következő években fokozatosan bővült a csapatok létszáma és felszereltsége, szélesedett a tevékenységi körük, és nőtt a társadalmi rangjuk is. Az angomán-humanista eszmerendszer térnyerését jelezte gr. Teleki Pál főcserkész tevékenysége, amelyet támogatott gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter és maga Horthy Miklós kormányzó is, mivel a trianoni elszigeteltségből a sikeres cserkészmunka nemzetközi elismerése is segített kitörni. A trianoni gyász jeleként tűzték cserkészeink a kalapjuk mellé a magyar puszták jellegzetes „virágát”, a búsan lengő árvalányhajat.

Az 1920-as évek Bethlen-féle stabilizációs politikája révén jött létre a HÖK (Hárshegyi Kiképző Tábor), az újpesti vízbázis, a központi cserkészbólt és több vidéki tábor. Ugyanekkor gondot jelentett a kötelező jellegű, militarista szellemű levante-mozgalom, amely próbálta háttérbe szorítani az önkéntes, pacifista-humanista jellegű cserkészletet.

A cserkészlet jellegét a fogadalom és a 10 pontból álló cserkésztvény határozta meg: A cserkészfogadalom így hangzott: *„fogadom, hogy teljesítem kötelességeimet, amelyekkel Istennek, Hazámnak és embertársaimnak tartozom, mindent megteszek, hogy másokon segítek, ismerem a cserkésztvényt és azt mindenben betartom.”* A cserkésztvény szerint a cserkész: *„egyenlelkű és feltétlenül igazat mond; híven teljesíti kötelességeit; ahol tud, segít; minden cserkészt testvérének tekint; másokkal szemben gyöngéd, magával szemben szigorú; szereti a természetet: jó az állatokhoz és kíméli a növényeket; feljebbvalóinak jó lélekkel és készségesen engedelmeskedik; vidám és meggondolt; takarékos; testben-lélekben tisztá.”* Ezeket a gondolatokat fogta keretbe Baden Powell elvi „végrendelete” is, amelyben a hasznosság, természetbarátság, elégedettség, szolidaritás alapján álló „fiainak” üzenté, hogy *„az Isten azért küldött bennünket erre a gyönyörűsége világra, hogy boldogok legyünk és élvezzük az életet...”*

1920 után bontakozott ki a kiskisfiúk mozgalma *farkaskölyök, kiscserkész, medvebocs, apród* nevek alatt, amelyek az utánpótlás nevelését szolgálták. Igen jelentős vonulata volt a hazai cserkészletnek a fa-

lukuratással foglalkozó *regös-cserkész*et, amelyből a hagyományörzés nemes munkája kifejlődött, és amely sok esetben képezte alapját objektív szociográfiai tevékenységnek, sőt a máig ható honismereti munkáknak is. Itt kell megemlíteni pl. a felvidéki Sarlós mozgalmat, továbbá Karácsony Sándor, Morvay Péter tevékenységét. Munkájukat Szabó Dezsőtől Teleki Pálig sokan támogatták, mert abban a magyar néphagyomány feltárását-megőrzését látták. (Érdekes összehasonlítani tevékenységüket a Gyöngyös-bokrétá mozgalommal, amely inkább a falvak életének díszes, ünnepi csillogását igyekezett a városi és a külföldi érdeklődőknek bemutatni.) A regös-mozgalom falukuratató munkáját segítette az 1929-ben megjelent *101 magyar népdal* Bárdos Lajos szerkesztésében, Kodály Zoltán előszavával, amelyben kijelentette: „*A mi kösziklánk az ősi magyar dal!*”

1939-től katonai bevonulásáig Morvay Pétert nevezték ki országos regös-szaktisztáé. Irányítása alatt 1943-ig kb. 1200 falut kerestek fel a regösök! A munkásfiatalok nevelésének fontosságát felismerve jellemző, hogy 1930-ban a cserkészeknek kb. 30%-a iparos tanonc volt. Létszámában kisebb, de társadalmi befolyását tekintve igen fontos volt a *leánycserkészek* megszervezése is, amely Baden Powel családjának nőtagjaitól indult ki, és Horthy támogatását is élvezte. Világszövetségük 1924-ben éppen Magyarországon, Parádon alakult meg! A kislány-cserkészeket *tündérekék*nek nevezték. A magyar cserkészélet elismertségét jelezték a hazai nagytáborok, ahová szívesen jöttek külföldről is. 1926-ban került sor a *Megyeri Nagytáborra*, amelyen 8000 magyar cserkész mellett 11 nemzet fiait vettek részt. Az 1929. évi angliai jamboreen 850 fős magyar delegáció vett részt, amelynek tagjait Lord Rothermere is megvendégelte, és emlék-karórákkal ajándékozta meg őket.

A világháborús veszteségek, a forradalmak zűrzavara, az antant-blokád béklyói, majd az 1929–30-as gazdasági világválság ellenére a külpolitikai elszigeteltségből való kitorést szolgálta 1933 augusztusában a *Gödöllői Világtalálkozó*, amelynek Teleki Pál irányításával történő több éves, gondos előkészítése és szakszerű megrendezése ámulatba ejtette a kb. 30 ezer résztvevőt, akik 5300 sátorban laktak, és kb. napi 80 tonna élelmiszert fogyasztottak! A találkozótó eseményeit igen látványosan mutatja be a gödöllői Városi Múzeum egyedülállóan gazdag anyaga, amelyről a Honismeret 2012/2. számában Borka Elly írását olvashattuk. Erre az eseményre emlékeztet Kisfaludy-Strobl Zsigmond *Cserkészfiú* szobra a kastélykertben. A gondos előkészítés részét képezték az angol nyelvtanfolyamok, az adományok gyűjtése, a szakági tevékenységek fokozása, a felszerelések, szállítás, a kiegészítő-országismertető programok megszervezése, stb. Ezért a világ elismerését jelentette az a gesztus is, amikor a tábor záróünnepélyén Baden-Powell levette nyakából a legmagasabb cserkészkitüntetését – az Ezüsfarkas-rendet – és átadta azt a találkozótó parancsnokának, gróf Teleki Pál tiszteletbeli főcserkésznek.

Ugyanitt rendezték meg 1939 augusztusában a lányok világtáborát, a *Pax Ting* béketalálkozót, néhány nappal a második világháború kitorése előtt! A háborús készülődés nemzetközi vonatkozásban is jelentkezett: Olaszországban és Németor-

A cserkészfiú szobra a kastélykertben

szágban betiltották a cserkészmozgalmat, nálunk is erősödött a jobboldali militarista nyomás, a zsidóüldözés. 1939-ben Hóman Bálint kultuszminiszter elrendelte a széles karimájú angol búrkalap helyett a katonás-magyaros Bocskai-sapka viselését. Pótolhatatlan veszteséget jelentett Teleki főcserkész halála, aki nagy tekintélyével igyekezett megtartani a cserkészteret az eredeti alapokon.

1942-ben kisbarnaki Farkas Ferenc tábornok lett a főcserkész, aki a „nemzetvédő és országépítő” katonásabb szakképzést tűzte ki célul. Ebbe illett a lánycserkészek egészségügyi és más, a hadieseményekkel kapcsolatos karitatív munkája, a fiúknál pedig a hadijátékok, légvédelmi figyelőszolgálat, stb. kiterjesztése. Szalasiék „*Hungarista Őrszem Mozgalommá*” tervezték átszervezni a cserkészteret, de erre a hadiesemények miatt már nem maradt idejük. A háború után a tönkretett országban viszonylag korán talpra állt a megfogyatkozott cserkészmozgalom (a háború előtti kb. 50 ezer főből csak töredék maradt). Alig egy éves folytonos akadályoztatás közbeni működése után 1946-ban Rajk László belügyminiszter sok száz civil szervezettel együtt feloszlatta. Ezután új néven – *Magyar Cserkészfiúk Szövetsége* – alakult újjá 1946 júliusában. Alapszabályába az 1945-ös „*valláserkölcsi, demokratikus, nemzeti alap*” helyett a „*demokratikus, szabadságszerető, népi cserkészszellem*” iktatták be. Ezzel párhuzamosan a Rákosi-féle „szalámi-politika” jegyében igyekeztek megfosztani a cserkészmozgalmat egykori vezetőitől. Másrészt többen „pártfeladatként” igyekeztek beférkőzni a vezetőségbe, hogy ott előkészítsék az úttörőmozgalommal való egyesítést. Erre már 1947-ben Ortutay Gyula minisztersége és Szávai Nándor budapesti tankerületi főigazgató idején külön „egyesítő” bizottságot hoztak létre.

1947 augusztusában került sor a Párizs melletti Moissonban arra a világtalálkozóra, amelyre Rákosiék engedélyével a tervezett 500 helyett 200 válogatott cserkészfiú mehetett ki. A visszaemlékezések szerint a magyar táborban „*nem voltak közös imák, táborigényesek, eluralkodott a durva hang, stb.*”. A vallástalan gyakorlattal szemben nem sokat jelentettek a Sík Sándorék által létrehozott katolikus cserkészszervezetők munkaközösségének reménykedő, lojális megnyilatkozásai sem. Rákosiék azt hirdették, hogy csak egy magyar ifjúság van, ezért elég egy magyar ifjúsági- és gyermekszervezet is, – természetesen marxista alapon! Ezért 1948. április 18-án létrejött az „*egyesülés*”, amelynek jegyzőkönyvét a Magyar Kommunista Párt aktivistájából főcserkészé előléptetett Surányi László írta alá. (Később mozgalmi veteránként vígan mesélte, hogy érdemei elismeréseként külügyi szolgálatra küldték, és nagyköveti bemutatkozásán hangsúlyozta, hogy ő volt Magyarország utolsó főcserkésze, ami jelentősen növelte tekintélyét a nyugati diplomaták körében.)

1948. a „fordulat éve” a cserkészteret felszámolása mellett az iskolák államosítását is jelentette. Ettől kezdve az egykori cserkészeket „átminősítették” úttörökké. Jól jellemzi ezt pl. a jászberényiek esete, akik 1948 nyarán csak úgy kaptak táborozási engedélyt, ha „úttörővé nyilvánítják magukat”. A Bükkben lévő táborhelyen egyik úttörő-évforduló kapcsán kopjafát avattak, amelyre büszkén rátették a táblát, miszerint „*Itt volt a jászberényi úttörők első tábora*”. A rendszerváltás után a kopjafa másik oldalára ez a felírás került: „*Itt volt a jászberényi cserkészek utolsó tábora*.” Mindkét táblán az 1948-as évszám szerepel!

Ide kapcsolódott az 1848. évi forradalom százéves évfordulójára való készülődés is 1947-ben. A cserkészek még azt tervezték, hogy egy 8 napos, 8000 fős nemzeti nagytábort szerveznek a budai hegyekben, ahová „a nyugati cserkésztestvérek mellé meghívják Kelet ifjú pionírjait”. Az úttörők viszont azt tervezték, hogy a gödöllői jamboree helyén építik fel az Úttörő-köztársaságot. Ettől végül elálltak, mert a kastély ekkor szovjet laktanya volt, és Gödöllő eléggé „reakciós fészeknek” számított a jelentős számú horthysta főtisztviselő, kitelepített osztályidegen elem miatt, valamint akkor még működött a „klerikális reakció” két jelentős bázisa is: a premontrai iskola és rendház, valamint a máriabesnyői zarándokhely. Ezért új helyet kerestek a fővároshoz közeli csillebérci erdőben. Szovjet mintára először az úttörővasutat, majd a tábort kezdték építeni – névleg közös táborként: a tábor parancsnokának ezért is nevezték ki Surányi Lászlót. A cserkészek jelentős mennyiségű felszereléssel járultak hozzá a táborépítéshez. Az augusztusi megnyitón azonban már teljesen egyértelművé vált a tábor úttörő jellege. A gyermekszervező cserkészvezetők egy része a „váltás” után úttörővezetőként is igyekezett megőrizni a cserkész-szellemet és hasznosítani szakmai-módszertani ismereteit. Mások a természetbarát mozgalomban, illetve a Hazafias Népfrent honismereti köreikben próbálták folytatni a munkát, és tartották a baráti kapcsolataikat.

1956-ban néhány napra felvillant a lehetősége az újjászerveződésnek. Megalakultak a szervezőbizottságok és a koalíciós pártok zászlóbontásával egy időben a cserkészek is jelentkeztek. A budai csoport stencilezett liliosos röplapjának felhívásában ez olvasható: „*Öreg cserkészek, Fiúk és Lányok! Jöjjetek újra közénk, hogy a magyar cserkészteret újra éljen, és dolgozzon a magyar nép boldog jövőjéért, a szabadságért, és a népek közötti békéért.*” Az alakuló ülés időpontját 1956. november 4-e, vasárnap délelőtt 11 órára tűzték ki, amikor már szovjet tankok dübörögtek a Nagykörúton.

1956–57 fordulóján néhány egykori regös cserkész megpróbálta létrehozni a vörös-nyakkendős úttörőmozgalom helyett az „*Őrszem-mozgalmat*”, de Kádár János egyértelműen elítélte ezt, és az úttörők mellett foglalt állást. A világban szétszóródott magyar emigránsok gyermekeiből több országban hoztak létre valláserkölcsi alapon álló cserkészcsapatokat, amelyek központja előbb Európában, majd az USA-ban működött. Ezeknek a csapatoknak jelentős szerepe volt – és van ma is – a keresztény-nemzeti tudat ápolásában, néphagyományaink, nyelvünk őrzésében. A hazai újjászervezésre – „a gorbacsovi laza gyepelő” miatt – 1988 után nyílt lehetőség. Ennek első jelei a szegedi és a kőszegi szervezett kiállítások, tudományos-pedagógiai konferenciák, a Jurta színházi gyűlések voltak. Ezen alkalmakkor nyílt lehetőség – 40 év kihagyás után – a cserkészzel való alaposabb szakmai, pedagógiai megismerkedésre. A szegedi rendezvényre eljöttek a magyar világszervezet vezetői is, Kőszegen Sinkovits Imre, egykori Árpádos-cserkész volt a főszereplő.

Erre az alkalomra írta Keresztúry Dezső az alábbiakat:

*„Az igaz cserész tudja jól,
közössége nem juhakol,
de szabad lelkek szövetsége,
vállalt rendben termékeny béke.
Célja nem hazug szolgaság,
de emberséges, jobb világ!*

A rendszerváltás után az egységes szervezet helyett – sajnálatos személyi okok miatt is – több „országos” hálózat jött létre, egymás konkurensként. 1988. október 12-én a Múzeum Kávéházban alakult meg az egyik Magyar Cserkészszövetség Surján László vezetésével. A Népfront segítségével jött létre Morvay Péter vezetésével a másik Magyar Cserkész Szövetség, amely 1988. november 1-i közleményében hangsúlyozta, hogy „*Az újjászerveződő önkéntes mozgalom a tíz cserkésztörvény és a fogadalm szellemében kíván működni. Programjában meghatározó hagyományként a haladó, népi irányzatú regös cserkészet célkitűzéseit erőteljesen érvényesíteni kívánja.*”

Hosszas egyeztetések ellenére sem alakult ki együttműködés a két szövetség között, végül a genfi nemzetközi iroda úgy döntött, hogy a magyar cserkészeket egy „cserkésztanács” képviselje. Az idős vezetők közötti személyes ellentétek, a pluralitás gondolatát mereven elutasító, bezárkózó magatartás mellett a korszerű nevelési módszerek hiánya, és sajnálatos módon a pedagógusok közömbössége egyaránt oka lehet annak, hogy csak igen lassan nyeri vissza régi erejét a hazai cserkészet.

A rendszerváltás utáni pluralista rendszerben leginkább az egyházközösségekhez kötődő cserkészcsapatok tudtak talpra állni, ahol megfelelő fiatal tisztek vállalkoztak a vezetésre. A keresztény-nemzeti szellemben folyó tevékenységüket komoly állami és egyházi támogatás is segíti a hazai és külföldön élő magyarság részéről. A sokszor hangoztatott erkölcsi újjáépítésben a Baden-Powell-i végrendelet értelmében a magyar cserkészet fontos szerepet játszhat.

Tóth József

Források: *Bakay Kornél:* Ragyogj cserkészliliom. Koronás Kerecsen, Bp., 2008.; *Bodnár Gábor:* A magyarországi cserkészet története. Püski, Bp., 1989.; *Gergely Ferenc:* A magyar cserkészet története 1910–1948. Göncöl Kiadó, Bp., 1989.; *Trencsényi László – P. Miklós Tamás* (szerk.): Gyermek és serdülőkorai szervezetek. Válogatott dokumentumok. Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrum, Zánka, 2004.; *Trencsényi László* (szerk.): A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban. Magyar Pedagógiai Társaság, Bp.; *Derzsi Ottó:* Regös Morvay Péter. In: Neveléstörténet 2009/ 3–4 sz.; Sajtócikkek a Magyar Nemzet és az Új Ember számaiból. Személyes élmények, kortársi visszaemlékezések.

A pásztói Oskolamester Ház

Pásztó Nógrád megyei kisváros, közel tízezer lakossal. A honfoglalás óta lakott terület, az 1100-as években már falu létezett a Szent Lőrinc plébániatemplom körül. Pásztó műemléki övezete, az úgynevezett Romkert foglalja magába a város történelmi szempontból legjelentősebb műemlékeit. Itt található a Szent Lőrinc plébániatemplom a Rátold nemzetség hatszögletű temetőkápolnajával, a barokk kőhíd a Nepomuki Szent János szoborral, a gótikus eredetű plébániaház, a barokk stílusú régi iskolaépület. A bencések alapította, későbbi ciszterci kolostorépület ad helyet a Pásztói Múzeumnak, előtte láthatóak a középkori templom romjai, az üveghuta és a kovácsműhely maradványaival. Szintén a Romkert része az Oskolamester Ház, amely 1984 óta a Pásztói Múzeum külső kiállítási egységként működik. A ház

sajátosan parasztház jellegű épület, belépve azonban igazi történelmi kaland várja a látogatót: megismerheti az egykori iskolamester életmódját, egy XV–XVI. századi háztartás mindennapjait, tárgyi világát.

A Mátra vidékén szokásos görgetett patakkövekből épült a háromosztatú ház, mely átmenetet képez a nemesi udvarház és a parasztház között. A nemesi jellegre utal a kőből építés, gótikus nyílászáróit is ebből faragták, viszont a hármás elosztás, a helyiségek elrendezése és mérete a parasztház jellemzője. Az Oskolamester Ház mezővárosi polgárház, mely egyben a város iskolája is volt, ehhez hasonló nem maradt meg ilyen épségben a mai Magyarország területén. Az első évszám, amely a ház történetével kapcsolatban fennmaradt: 1428, amikor Pásztói Jakab végrendeletében az apátra, a plébánosra és a „scola magister”-re, azaz az iskolamesterre is hagyott egy lovat. Az épület részletformái is alátámasztják, hogy ekkor már állhatott a tanító háza. Több mint nyolcvan évvel később, 1509-ben egy büntett kapcsán merül fel újra a tanító neve az írásos emlékekben. Ekkor András deák az oskolamester, aki acolythus volt, azaz a katolikus egyházban a gyertyavivők rendjének tagja, oltárszolga, a diakónus segítője. A deák ismeretlen ügyben szentszéki perben állt Pásztóy Gáborral és Györggyel, akik a tárgyalás napján elfogatták és a saját kúriájukon agyonverették. Tettük, melyet az egyház szolgálatában álló személy ellen követtek el, súlyos büntetéssel járt, a nádor a vagyonukat elkobozta, őket kiközösítette. A XVI. századból még Mihály mester személyéről tudunk, akiről tanítványai úgy nyilatkoztak, hogy „igen jó mester” volt. Ő már világi ember és nem klerikus. Egy 1522-ben megjelent Donatus-féle latin nyelvtankönyv utolsó oldalán fedezték fel Bardóczy Mihály vizslási nemesember 1529-ben kelt írását, miszerint őt is ebből a tankönyvből tanította gyermekkorában a pásztói iskolában Mihály mester. A XVI. században többek között azért is jelentős a pásztói Oskolamester Ház, mert a vármegye területén csupán Egerben és Gyöngyösön volt hasonló. A török hódoltság utáni időkből viszont kevés adat maradt fenn, amely említene az oskolamestert vagy a házat, csupán a városi térképeken (1699, 1793) látható az iskolaépület feltüntetve *Schola* néven, az egyház telkén, a templomtól délre.

Az Oskolamester Házban lakott a város mindenkori kántortanítója, és a ház egészen 1968-ig lakóházként funkcionált. Az évszázadok során többször átépítették, így az 1960-as évek végére a már egészen jelentéktelenné vált épületet lebontásra ítélték. Egy szerencsés véletlen folytán a gótikus ablakok felhívták a figyelmet arra, hogy milyen érték lapul a jelentéktelen külső alatt, így még abban az évben belekerült a műemlékjegyzékbe, és az Országos Műemléki Felügyelőség kutatási és helyreállítási tervébe. 1978–79-ben végezték el a régészeti feltárást Valter Ilona vezetésével, melynek végeredménye-

Az Oskolamester Ház

ként kiderült, hogy a pincétől a párkány magasságáig eredeti, gótikus ház rejtőzik itt. Az akkori Országos Műemléki Felügyelőség Egri Építésvezetősége állította helyre a házat az eredetihez hasonló állapotban. Rekonstrukcióját XV–XVI. századbeli metszetek segítségével végezték el, melynek tervdokumentációját H. Vladár Ágnes készítette, a kiállítás berendezésében Csilléry Klára segített. A helyreállítás alapjául a környékbeli oppidumokat vették alapul, mert a városban ebből a korból fennálló épültre nem támaszkodhattak. A ház leletanyaga inkább a XVI. századi életformát tükrözi, de találhatunk benne XV. századra jellemző elemeket is. Az újonnan rakott falakat a könnyebb megkülönböztethetőség végett már téglából rakták, a szoba és a konyha mennyezetére sem a korra jellemző mestergerenda került, hanem egy újabb lamellás kazettás mennyezet. A kamrában viszont megmaradt a XV. századra jellemző szabad mennyezet. A ház tetőformája nyeregtető, oromzata a helyreállítás után téglából épült. A tetőt faszindellyel fedték be, amely már az 1500-as évektől kezdve ismeretes és használatos volt többnyire az ország északi hegyvidéki területein.

A háromszatú parasztházakra jellemző módon a bejárat rögtön a konyhába vezet. Itt több részletforma megmaradt, amely nagy segítségére volt a régészeknek a berendezés rekonstruálásánál. A parasztházak központi egysége a tűzhely. A középkori tüzelőberendezést a nyugati falon megmaradt kürtő kőkonzolja és a füstnyomok segítségével sikerült helyreállítani és bemutatni. A gabonátároló vermekben talált üstláb másolatának segítségével került bemutatásra a kürtő alatt elhelyezkedő téglából kirakott katlan az üsttel együtt. A kürtő mellett van a tüzelőpadka, melynek szintén fellelhetőek voltak az alapjai. A kürtő pereme polcként funkcionált, ezért látható itt egy gyertyatartó és egy bokály. A falra került egy 1508-as metszet alapján készült fakanáltartó kanalakkal és az ostyasütő. A fakanalak megformálásához a budai vár középkori kútjában talált leleteket vették mintául. A főzőpadkával szembeni oldalon helyezkedik el a vizespadka, rajta a vizesdézsával és vödörrel, amelyek szintén az 1508-as évekbeli metszetek, táblaképek alapján készültek (Klosterneuburg, Mária születése, 1440; Boleszló király halálát ábrázoló kép, 1500 körül, Magyar Nemzeti Galéria).

A kürtővel szembeni sarokban, a vizespadka mögött a szobai szemeskályha hamuzópadkája látható. A konyhában áll az asztal egy asztalszékkal, az utóbbi alacsonyabb, négy becsapolt lábbal és téglalap alakú asztallappal rendelkezik, emellett többnyire gyalogszékeken ülve étkeztek. Bár Magyarország északi részén nem igazán ismert és használt eszköz, itt mégis megjelenik a házban. Az asztal négyyszögletes asztallapból és lábazatból tevődik össze, és inkább a tisztaszoba tartozéka, mint a konyháé. A helyiséget egy gótikus kis ablak világítja meg, rajta fatábla, a ház ablakainak zárai és az ablakdeszkák is épésben kerültek elő a feltárás során.

A konyhától délre, balra helyezkedik el a szoba, a ház legnagyobb helyisége. A középkorban négy kis ablak töltötte meg fénnel a teret. Az észak-nyugati sarokban áll a szemeskályha, amelynek csupán az alapjait találták meg a régészek, ez elé kerültek elhelyezésre az úgynevezett támatlan, csapolt lábú gyalogszékek a kassai Szent Erzsébet oltár szegényházat belülről ábrázoló táblaképe alapján. Ezen ábrázolás segítségével alakították ki a szoba berendezésének nagy részét is. Az oskolamester munkásságának, a középkori oktatásnak bemutatására a szobában elhelyezett írópult vagy könyvtábla szolgál. A tanítás a lakószobában folyt, a korabeli metszetek szerint gyalogszékeken, illetve a szemeskályha padkáján ültek a gyerekek, akik az oskolamesternél tanultak. A középkorban is fontos volt az alpműveltek: az írás, olvasás, számolás; továbbá a latin nyelv megtanítása mellett az énekköltés.

A kályha mellett a „vizesblokk”, a fürdődézsza kapott helyet, ami felett lévő kis polcon a veremből előkerült réz mosdótál, a budai várból származó vizeskorsó másolata és egy hosszú, csíkos, indigókék, lenvászon törölköző látható. A „fürdőszoba” mellett áll a szoba délnyugati sarkában az ágy, rajta szalmaszék, párna és gyapjútakaró. A középkori metszeten mindig látható az ágy előtt egy pad, ezt és a szobában lévő asztal körül elhelyezett padokat a kassai oltárszárny freskójáról mintázták. A szobában felfedezhető szöttesek érdekessége, hogy a lippai oltárszárny 1510 körüli táblaképe alapján kiderült, hogy a törölköző, a párnahuzat, a takaró, és az asztalterítő csikjainak távolsága pont egy emberi arasz-nak felel meg.

A szobában elhelyezett asztal a régi étkezőrészt szimbolizálja, rajta elhelyezve egy bokály, kés és korsó másolatai teszik életszerűvé a jelenetet. A bútordarab alapjául az esztergomi Keresztény Múzeumban látható Jakabfalvi mester 1480 körüli táblaképe szolgált. A terebélyes gondolkodószék, melyen mindig a ház ura helyezkedhetett el, a szegedi Marchiai Szent Jakab ferences szerzetes székének másolata, szintén erre az időszakra datálható. A keleti falba egy vakablakot véstek, itt tarthatta az oskolamester a fontosabb eszközeit, a könyveit és a gyertyatartót, így egy gótikus könyvtábla és a pincében megtalált gyertyatartó másolatát helyezték itt el.

A ruha- és ágynemű tárolására a gótikus ácsolt ládának egyszerű, vésett geometriai motívumokkal díszített változatát használták a középkorban, melyek már a XIV. századtól elterjedtek voltak a falusi

A lakószoba, a tanítás színhelyének részlete

háztartásokban. A Néprajzi Múzeumban kiállított 1480 körüli ácsolt ládát vették alapul a bútordarab elkészítésénél.

Pásztó történelmének ismeretében tudjuk, hogy az 1551-es évben a királyi csapatok felgyújtották a várat a törökök jövetelének hírére. A várral együtt a fél város is leégett, feltehetőleg ezért az akkori oskolamester érték- és vagyontárgyait elrejtette. A XVI. század második felében azonban már új lakók költöztek a házba, és újjáépítették a romos épületet, viszont a vermeket nem fedezték fel. A kutatások során kiderült, hogy a legkorábban tapasztott padlószint a kamrának használt helyiségben volt fellelhető, amely igazán értékes régészeti szenzációval is büszkélkedhet. A három, körte alakú, lefelé széleседő, közel 3 méter mély gabonátároló verem rejtette a régi oskolamester értékeit, itt pihent háborítatlanul, elrejtve egy 1550-es évekbeli mezővárosi polgári család háztartási és használati eszközeinek szinte minden értékes darabja, egészen 1978-ig. Ezek a tárgyak eredeti állapotban üveges vitrinekben tekinthetők meg.

A parasztházak kamrájában tartották a lakók a szemes gabonát, a lisztet, a szalonnát és többféle élelmiszert. A kamra a ház újjáépítésekor a XVI. században kapott új padlótapasztást, akkor vágtak a falakba is ablakokat, ezekre már reneszánsz kőkeretek kerültek. Az oskolamester házának rámpás lejárátú, boltozatos pincéjében a középkori szőlőkultúrát bemutató kiállítás tekinthető meg. A város környékén, főként a Mátra felőli oldalon, a szántóföldek mellett szőlők és gyümölcsösök helyezkedtek el, és évszázadokon át virágzott a szőlő- és bortermelés, aminek a XIX. század végi filoxeravész vetett véget.

A pásztói Oskolamester Ház méltó emléket állít a középkornak, a „scholae magisterek” munkásságának, ám a történelmi ismeretek mellett néprajzi és művelődéstörténeti szempontból sem elhanyagolható értékeket képvisel.

Zentai Evelin

ÉLŐ HONISMERET

Fölszállott a páva

Gondolatok a TV-siker kapcsán

A hetvenes évek eleje, a *Röpülj, páva!* óta nem láthattunk a tévében hasonlót. Pedig sokan nem bíztak a sikerben. Korábban éppen azzal háritották el a hasonló próbálkozásokat, hogy nincs rá nézői igény. Erre az adatok alaposan rácsáfoltak. A Balogh Júlia szerkesztő megálmodta műsor nézettsége a másfél milliót közelíti a felmérések szerint, s ezekben érthetően nincsenek benne az erdélyiek, a felvidékiek és a délvidékiek. Tudomásom szerint a Duna Televízió esetében még soha nem mértek ilyen jó eredményt. Nemrég Erdélyben jártam. Végre valami, ami igazán tesz nekünk! – mondták sokan.

A szervezők rengeteg levelet, e-mailt kapnak, *hozzáértő* írásokat, ami cáfolja, hogy az emberek csak a kereskedelmi adók szellemileg olcsó termékeire lennének kalibrálva. Amikor a médiaszervezők azt mondták, hogy a kereskedelmi TV-k marketing-módszereivel most majd jól divatba hozzák a népzénet s a néptáncot, kissé elcsodálkoztam. Erről már lekéstek, hiszen a *táncház-mozgalom* révén ez már negyven esztendeje megtörtént. Már csak a médiában kellene jól divatba hozni. Ne feledjük: ma Magyarországon 192 ezer regisztrált amatőr néptáncos van. Ha ehhez hozzávesszük azokat, akikről nem is tudunk, kiderül, hogy nem állunk annyira rosszul a népi hagyományok őrzésében.

A zsűrin belül is akadtak megvitatandó kérdések. Olyasmik, amiket az egész revival mozgalmon belül is jó lenne átgondolni. Egyszer azt mondtuk: Nem kellene úgy beleragadni az adatközlő utánzásába. Máskor meg, hogy jó lenne pontosabban megfigyelni az adatközlőt. Mi a célravezető tanács? Kérdés volt, hogy koreográfiákat vagy jól táncoló fiatalokat díjazunk-e? A kategóriák meghatározásával is voltak gondok. Nem tartottuk helyesnek a szóló énekesek és a szóló hangszeresek egy kalap alá vonását. Sok igazságtalan döntés született emiatt. De végül is zsűrielnökként azt javasoltam a fiataloknak, hogy örüljünk valamennyien annak, hogy ez a sok szép produkció végre képernyőre kerül. Ha a TV társaság azt hiszi, hogy csak egy verseny keretei biztosíthatják a nézettséget, ám nyeljük le ezt a békát is. Amikor én bekerültem a játékba, már 48 jobbnál jobb versenyzővel találtam szembe magam, akiket 400 közül választottak ki. Ők aztán már igazán mind jók voltak. Nehéz volt őket a versenyzés miatt kirostálni. De azt hiszem, a legtöbben megértették a helyzetet, legalábbis az értékelések utáni jó hangulat ezt mutatta. Alig láttam olyanokat, akik vesztesnek érezték volna magukat. S ha mégis akadtak ilyenek, nekik csak azt üzenhettem, hogy ne csüggedjenek: én is indultam egyszer egy népdal vetélkedőn 1969-ben, és bizony kiestem. Aztán most mégis én vagyok a zsűrielnök.

Érdeemes összehasonlítani a mostani versengést azzal a negyvenkét év előttrivel. Mert hát a történet a *Repülj páva* televíziós népdalvetélkedő nagy sikerével kezdődött. Miközben az értelmiség a népdal haláláról cikkezett a lapokban, egy ország népe döbbsen rá, hogy érdeklő a népdal. Ezt maguk az akkori szerkesztők sem hitték volna. Az össznépi rádiós kamaraegyüttessel vagy cigányzenekarral kísért énekes versenyzők között olyan lányok jelentek meg (Faragó Laura, Budai Ilonka és Ferencz Éva), akik kiharcolták maguknak, hogy szólóban énekelhessenek. Átütő sikerük érthetetlen volt. Csak Széll Jenő, az egykori Népművészeti Intézet elcsapott igazgatója ujjongott az Élet és Irodalom hasábjain 1970-ben:

Sebestyén Márta és Sebő Ferenc a zsűriben

Az énekes kategória győztese,
Csizmadia Anna Kupuszinából

„Temettük már a népdalt. A hozzáértők megmagyarázták, hogy nem kell a közönségnek; kár erőltetni. Mert a népdal egy végképp letűnő termelési és társadalmi struktúra terméke. Mi köze a jövőhöz? És valljuk meg, az utóbbi években még azok sem tagadhatták a népdal kultuszának halványulását, akiknek pedig szívükhöz nőtt. Már-már úgy látszott, hogy Kodály Zoltán életművének betetőzése pyrrhusi győzelemmé válik: az iskolai tananyagká vált népzeneoktatás elveszi majd a fiatalok kedvét a népdaltól, népzeneinkcsünk pedig a Corpus Musicae Popularis Hungaricae vaskos kötetekben porosodik archiválási anyaggá. [...] Nem lehetett könnyű dolguk a Televízió szakembereinek. Első kompromisszumos kísérletük a Nyilik a rózsa – amolyan vegyesfelvágott magyar nótából és népdalból – nem virágozhatott sikerré. De annyit talán mégis megmutatott, hogy nem áll olyan rosszul a népdal dolga, s nem kell mankóként magyar nótával támogatni. [...] A Páva egy-egy adását többen nézték végig, mint a televízió bármely eddigi rendezvényét, mint bármelyik labdarúgó-mérkőzést. Megbocsátja nekem Török Erzsébet, ha elárulom, miről beszélgettünk egyszer, jó másfél éve az Astória-aluljáróban. Panaszkodott a giccs terjedése miatt, aztán így szólt: – Jöjjön, robbantsuk fel a tévét, és hintsük be a helyét sóval. Ha most én javasolnám, biztosan lebeszélne. Láttam a Páva középöntőjének zsűrijében dalolni, mikor Vass Lajos énekel-

tette a közönséget; láttam az arcán, milyen boldog. Hát nem az ő gyermekei? Nem az ő ügyének folytatói ezek a tüneményes leányok? Mert az igazi meglepetés: a városi fiatalok.”

A mai szituációban már arról számolhatunk be, hogy az igazi meglepetés az, hogy a budapesti fiatalok mellett megjelentek a vidékiek is. A délvidékiek, az erdélyiek, felvidékiek. Akiknek produkcióit szülőföldjük is visszatartott lélegzettel figyelte, egyértelműen drukkolt értük. Talán már oszlik az a provinciális hozzáállás a saját kultúrához, hogy „nem tudjuk mi már ezeket, nem vagyunk olyan szegények”, amivel Bartók Béla is találkozott 1907-ben a Székelyföldön. Mert ha így van, akkor van remény! Ez ugyanis már egy normális polgárosodás jele. Legalábbis a skandináv országokban ezt láttuk. Talán most vált valóra Csoóri Sándor látomása, amikor a következő mondatokat írta 1982-ben egy Táncháztalálkozó CD ismertetőjébe: *„A népművészetnek nem a divatja jött el, hanem az ideje. Természetesen nem a szó történelmi, hanem szellemi, erkölcsi s műveltségi értelmében. S az IDEJE úgy is, hogy többé ne mentegetőzve beszéljünk róla. Főleg ne az alacsonyorsúaknak kijáró, gyámhatósági hangon.”*

Én magam kezdetektől fogva fennen hirdettem, hogy ezt a muzsikát meg lehet tanulni. Hiszen azért is fogtunk bele annak idején. Most, hogy ezek a tehetséges fiatalok százával jönnek elő, méghozzá egészen elképesztő tudással, azt kérdezem magamtól: – Jé, ezt tényleg meg lehet tanulni? Nem tudok megrendülés nélkül gondolni azokra a beszélgetésekre, amelyeket Martin Györggyel folytattunk a 70-es évek elején. Ő minden erejével és tudásával támogatta a mi amatőr törekvéseinket, mert fölillant előtte az esély, hogy hátha ez a mi generációnk valami változást hoz az eddigi gyakorlatba. Szász János 1981-ben rögzített beszélgetése megőrizte ezeket a gondolatokat: *„A fiatal zenészek elkötelezett érdeklődése, és a népzene hiteles megismertetése, elsajátítására végzett kitarító munkája engem nagyon meghatott, mert ehhez hasonló őszinte, »öncélú« érdeklődéssel korábban alig találkoztam. Az »egy az egyben megtanulás« lehetőségében én magam sem hittem, de mindig sajnáltam, hogy a hiteles népzene megszólalásának hiánya miatt mi minden szépségtől kell örökre elbúcsúzni. Az ötvenes évek végétől főként a hatvanas évek során felhalmozódott jelentős hangszeres tánczenei anyag 1970-re lényegében már minden fontos típus, stílus, dialektus anyagát tartalmazta, s így rendelkezésére állt mindazoknak, akik ezt valóban meg akarták ismerni. Ez már valami másfajta, intenzívebb érdeklődés volt, mint a korábbi. Nem azzal a céllal fordultak csupán a népművészet felé, hogy na, rögtön, azonnal, csináljunk valamit, hogy holnapután koreográfia, vagy zenekompozíció születésük belőle, hanem a teljes megismerés igényét láttam benne, és ez mást is eredményezett, mint a korábbi érdeklődés. [...] Bartóknak és Kodály-nak több megjegyzését ismerjük arra vonatkozóan, hogy sokszor a leírhatatlan és nehezen megközelíthető előadási sajátosságok teszik a népzene lényegét. Ez a lényeg pedig a népzene másodlagos előadásában mindig valahogy elsikkadt, hiányzott. Reménytelennek is látszott ez a hetvenes évekig, amikor tulajdonképpen bebizonyosult, hogy kemény munkával a népzeneből még ezt is meg lehet menteni a jövő számára, újra lehet tanulni, sőt így még vonzóbb, átütőbb erejű, igazabb sokak számára. Akik »öncélúan« akarták megismerni a népművészetet, természetes, hogy ezt a vonását is meg akarták ragadni. Csak így lehetett az egyes stílusokba alaposan belemászni, ami a korábbi megközelítésekből mindig hiányzott.”* (Beszélgetés Martin Györggyel, Bp.1981)

A mostani döntő zárszavában az elődökre hívtam fel e figyelmet, Vikár Béla 1896-os első gyűjtésétől kezdődően, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Lajtha László, majd a maiak: Sárosi Bálint, Olsvai Imre, Vikár László, Martin György, Vargyas Lajos, a Pesovár testvérek munkásságára egészen Dobszay László összefoglaló elméleti tevékenységéig, akiknek önzetlenül végzett „öncélú” kutatásai, gyűjtései és tanulmányai nélkül nem tarthatnánk ott, ahol tartunk. Most már nem tűnnek reménykedő jóslatnak Kodály szavai, melyeket 1937-ben a *Magyar népzene* című tanulmányában írt le: *„A néphagyomány nem töltötte be rendeltetését azzal, hogy a nép zeneéletét ellátta. Köze van még az élethez, a mindnyájunk mai életéhez. [...] A nép életéből lassan de kérlelhetetlenül irtja a hagyományt maga az élet. Ezzel szembeállni, egy természetes történelmi folyamat elé gátat vetni: hiábavaló törekvés volna. Most a művelt rétegen a sor; hogy felkarolja, megőrizze, hogy élete cselekvő része legyen.”*

Azt hiszem, Kodály örömmel látta volna ezt a kedves, művelt, tehetséges ifjúságot. Amilyen szomorú, hogy sem ő, sem Martin György nem érthette meg ezt a nemzetközileg is elismert kibontakozást, ugyanolyan jó volt látni, hogy a nézőtérén ott ültek a mozgalom olyan nagy veteránjai is, mint Kallós Zoltán, Timár Sándor. És sok régi Kassákos, néptáncos között ott volt az egykori győztes Faragó Laura is. Valamennyien együtt örültünk.

Sebő Ferenc

EMLÉKHELYEK

A nemzeti és történelmi emlékhelyek társadalmi szerepe*

Emlékhelyeink szerepe az emlékeztetés sokévszázados történelmünkre. 1105 évvel ezelőtt Pozsony térségében történt az az egyesített német seregek feletti magyar győzelem, amely Európa tudatában is véglegesítette azt a tényt, hogy a Kárpát-medence a magyar állam területe, határai azonosak a Kárpátok ívének földrajzi határaival, és ezek a határok a történelmi viharokban is megmaradtak. Egészen 1920-ig. 1105 év alatt a sors ritkán volt kegyes hozzánk. Fél évezredig ugyan még állt az a Szent István-i magyar birodalom, amely az akkori kor két szuperhatalma – a Bizánci és a Német-Római Császárság – között egyedüliként tudott független, szuverén maradni. Ám Bizánc hatalmának elvesztése után az új szuperhatalomnak, a török császárságnak már nem tudott ellenállni; a XV. században még „itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai”, néhány évtized múlva azonban a „töröktől rabigát vállainkra vettünk”. De a „szabadság nem virul a holtak véréből”: 1526: Mohács, 1711: Nagymajtény, 1849: Világos, 1920: Trianon, 1945: Párizs, 1956: a 301. parcella. Előttünk a kérdés: vége?

Múltunk ezeregyszáz esztendejének dicső és tragikus eseményei, ezeknek személyei és helyszínei bőven adnak lehetőséget a megemlékezésekre. A lehetőség azonban nekünk, mai utódoknak kötelesség! A reformkor elfelejtett költőjét, Garay Jánost (aki születésének 200. évfordulójára a múlt évben emlékezhettünk volna) idézem: „Csak törpe nép felelhet ős nagyságot, csak elfajult kor hős elődöket”. Egyszerűbben: csak beteg társadalom felelji múltját. Mai társadalmunk pedig beteg és betegségének egyik tünete múltunk ismeretének hiánya, vagy ami ennél sokkal rosszabb: hamisított ismerete.

Az 1945 utáni, idegen megszállók által hatalomba jutatott kommunista diktatúra az 1919-es vörös terrorban fogant. Természetesnek kell vennünk tehát, hogy az elődeiknek tartottakat hősökké nyilvánították, a terror felszámolói viszont a legnegatívabb jelzőkkel rágalmazták és utódaik ma is rágalmazták. A fél évszázad alatti időszak pedig elég hosszú volt ahhoz, hogy a történelemhamisítók oktatás- és művelődéspolitikájában a göbbelsi módszer (a hazugság állandó sulykolása) alkalmazásának eredményeként a társadalom nagy részében máig élő gyökeret verjen a hamisított történelmünk. 1990 után nem történt „romeltakarítás”; így a válság – és most itt maradunk csak az erkölcsi válságnál – tovább mélyült. Felszámolásának eszköze sokrétű, de bizonyos, hogy egyik eszköze – a meghamisított történelmünk helyretételével – a nemzet- és közösségtudat, a hagyományos értékrendünk újjáélesztése, a most elfogadott „Alaptörvény”-ünk „Nemzeti Hitvallás”-ának élővé tétele.

1999-ben a kormány a múlt értékeit, azok társadalmi igényét és hatását felismerve létrehozta a *Nemzeti Kegyeleti Bizottságot* (1999. évi XLIII. törvény), feladatául jelölve meg a virtuális *Nemzeti Sírkert* megalkotását. Ez azt jelenti, hogy mindazok az elhunyt személyek, akik méltók a nemzet kegyeletére, akik bármely téren maradandó értéket alkottak, amellyel a hazát, a nemzetet, a közösséget szolgálták, az utókor megkülönböztetett tiszteletére és kegyeletére tarthatnak számot; sírjuk a Nemzeti Sírkert fennállásáig nem szüntethető meg. A Nemzeti Kegyeleti Bizottság az elmúlt 12 év alatt 5046 sírt sorolt a Nemzeti Sírkertbe, ezen kívül 19 temetőrészt és 2 templomi kriptát. A Nemzeti Sírkertbe sorolt személyek olyan társadalmi tiszteletet, megbecsülést, kegyeletet kapnak, amely a Bizottságtól megköveteli a rendkívül körültekintő előkészítést, hogy valóban csak azok kerülhessenek ebbe a kiemelt fokozatba, akik egyértelműen hozzájárultak egész társadalmunk értékállományához, máighatóan segítik erkölcsi válságunk felszámolását. Bár a virtuális Nemzeti Sírkert lefedi az egész országot, helyzetéből adódóan a legtöbb (3911) minősített sír a főváros temetőiben, elsősorban a Fiumei úti Temetőben van; olyan nevezetes történelmi személyek sírjaival, mint Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Bethlen István, Antall József, Mádl Ferenc, de a közélet és művészvilág számtalan kiválósága is itt van eltemetve. A tudományos-, művészeti- és sportélet több jelentős személyiségének sírja a Farkasréti te-

* A XIV. Országos Honismereti Kiadványszerkesztői Konferencián, 2012. szeptember 28-án elhangzott nyitóelőadás rövidített változata. (A Szerk.)

metőben található, míg az 1945 utáni diktatúra áldozatainak – közöttük 1956 hőseinek – sírjai a Rákoskeresztúri Temetőben vannak. Ezek megismerésére a Bizottság elkezdte a főváros és a megyék temetőiben lévő, Nemzeti Sírkertbe sorolt sírok fényképes albumokban történő ismertetését. Jelentős személyek évfordulóin rendszerint megemlékezéseket szerveznek, és sírjukat, emlékműveiket megkoszorúzzák. Hangsúlyozzuk: a történelem nem példatár, de a Nemzeti Sírkertbe sorolt személyek megemlékezéseiben az emlékező szónokok – a sírban nyugvó tevékenységére, érdemeire emlékeztetve – kimondatlanul is példaként állítják a társadalom elé, és a megemlékezésen résztvevő közösségben a példaképpel elfogadottal azonosulni akarást váltanak ki. A kötelező kegyeleten kívül e példakép tisztelete, az általa létrehozott érték megismerése váltja ki azt a társadalmi hatást, ami az egyeden keresztül hat az egész társadalomra.

Az elmúlt idők történelemhamisításának ellenhatásaként érzékelhető a nemzet valódi hőseinek megismerése és tisztelete iránti igény. Ennek szellemében kiemelt személyek évfordulóiról – több esetben – magas állami protokollal és szervezéssel emlékeztünk meg olyan történelmi, közéleti és művelődéstörténeti személyekről, mint Szent Imre, II. Lajos, Thököly Imre, Zrínyi Ilona, pécsi újrateremtésekor Janus Pannonius, Sárospatakon Lorántffy Zsuzsanna, Nagycenken Széchenyi István, pécsi bányászati sírjúnál – sokak között – Ferenczy Károly, Radnóti Miklós, Püski Sándor, a Bizottság által állított emléktáblájánál a hősi halált halt Horthy István. A legjelentősebbeknek emlékévet szenteltek, ennek keretében voltak a megemlékezések Kossuth Lajosról, Batthyány Lajosról, Deák Ferencről, Balassi Bálintról, Erkel Ferencről, József Atilláról, Bartók Béláról, Kodály Zoltánról. Rendszeresek a megemlékezések – koszorúzásokkal – a „Hősök Napja”-n a budapesti Hősök terén és a Rákoskeresztúri temetőben lévő katonai emlékműnél, valamint az 1956-os forradalmunkról a 301. parcellánál. Ha megemlékezéseink történelmi hagyományaira utalunk, akkor mindenekelőtt kell említenünk Magyarország állami ünnepét, augusztus 20-t, Szent Istvánt, a hajdan keresztet, de – ha kellett és kellett – kardot is tartó jobb kezének ünnepi körmenetét. Ha pedig a magyarság összetartozását akarjuk hangsúlyozni, nem feledkezhetünk meg Csíksomlyóról.

A magyar társadalom a történelem, vagy a közösségek kiemelkedő személyeinek kegyeleti tiszteletén kívül a magyar történelem sorsdöntő, meghatározó eseményeinek színhelyeit ugyancsak megkülönböztetett tiszteletben kívánja tartani, és tette azt sokszor a hivatalos politika ellenére is. A 2011. évi CXLIX. törvény és a Kormány 302/2011 (XII. 23) számú rendelete meghatározza a Nemzeti és Történelmi Emlékhelyeket, céljukat, feladatukat. A törvény szerint a *Történelmi Emlékhely* a nemzet történelmében meghatározó jelentőségű helyszín, a *Nemzeti Emlékhely* ezen túlmenően „identitásképző jellegénél fogva a nemzet önképében kiemelkedő” és „állami megemlékezés színhelye lehet”. Egy helyszínt Történelmi Emlékhellyé a Kormány nyilvánít, Nemzeti Emlékhellyé pedig az Országgyűlés. Történelmünk nevezetes eseményeinek helyszíneit természetesen eddig is számon tartottuk, ismertük és ismertettük a hozzájuk fűződő eseményeket, amelyeknek évfordulóikkor, vagy más, elvárt alkalmakkor ugyancsak megemlékezéseket tartottunk. Viharos történelmünkben sok dicsőségre, az utóbbi fél évezredben még több gyászos eseményre utalnak országunk helyszínei, ám még a dicsőséget idéző helyszínek építményei: várak, templomok, kastélyok, több évszázados városnegyedek, vagy „csak” az elmúlt évszázadok alatt köznapi életet élők lakókörnyezetei is többnyire romokban vannak. Ha műemlékvédelmünk ért is el eredményeket, a hozzájuk fűződő történelmi esemény ismerete gyakran nagyon hiányos s nem a valóságnak megfelelő. Pedig a múlt igaz ismerete – idézzen az dicsőséget, vagy gyászt – nemzet- és közösségtudatunk egyik forrása, értékrendünk alakítója, és emlékhelyeink ismerete éppen ezt segíti elő. Emlékhelyeink egy része – tulajdonosuktól, kezelőjüktől függően – eddig is látogatottak voltak, némelyike iskolai kirándulások, turisták és más – főleg történelmi érdeklődésű – látogatók kifejezetten kedvelt helye. A törvény a Nemzeti és Történelmi Emlékhelyek, azok feladatainak, ismertetéseinek, protokolláris, alkalmi, vagy csupán általános rendezvényeinek meghatározásával az emlékhely jelentőségét, szellemi értékét kívánja biztosítani, hatásaként pedig társadalmunk erkölcsi értékrendjének erősebbé tételét várja.

A kormányrendelet a Nemzeti és Történelmi Emlékhelyek előkészítésének, ügyintézésének feladatát az eddig Nemzeti Kegyeleti Bizottság nevét *Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottságra* változtatva e Bizottságra bízta. A Bizottság kizárólag a történelmi hűség és jelentőség, nemzettudatunk és hagyományos értékrendünk erősítésének várható társadalmi hatását tartva szem előtt, tette meg előterjesztését. Az emlékhelyek tekintélyének érdekében számukat korlátozta; a Nemzeti Emlékhelyek számát 10, a Történelmi Emlékhelyek számát 50 helyszínre javasolta. Egyúttal előterjesztést is tett az egyes helyszínekre. A Nemzeti Emlékhelyek számát a törvény melléklete úgy módosította, hogy egyet (Budapest, Kossuth tér) Kiemelt Nemzeti Emlékhellyé nyilvánított, így maradt 10 Nemzeti Emlékhely; 4 fővárosi (Várnegyed, Magyar Nemzeti Múzeum, Hősök tere, Rákoskeresztúri temető 298., 300., 301. parcella)

és 6 más településről (Debrecen: Református Nagytemplom és Kollégium, Mohács: Történelmi Emlék-hely, Ópusztaszer: Történelmi Emlékpark, Pákozd: Katonai Emlék hely, Somogyvár: Kupavár, Székes-fehérvár: Romkert), A kormányrendelet melléklete elsőként 39 Történelmi Emlék helyet határozott meg; 5 budapestit és 34 más településen lévő t. A Kiemelt Nemzeti Emlék helyé nyilvánított Kossuth tér, de a Hősök tere is túlnő egy-egy történelmi eseményre történő emlékezésen; a Kossuth tér, mint az Országház előtere az országzászlóval állami protokollok állandó helyszíne, a Hősök tere adott helyet az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus fő rendezvényének, II. János Pál pápa szentmiséjének, 1956 áldozatainak újratemetéskori ravatalozásának, de számtalan politikai tüntetés is zajlott mindkét téren.

A megemlékezéseknek méltó környezet kell, kellene. Ez pedig sok esetben hiányzik. Romos várak, felújításra váró épületek, elhanyagolt környezetek várják a változást. Legsúlygyenletesebb a helyzete a székesfehérvári Romkertnek, egyik – ha nem „a” – legjelentősebb emlékhelyünknek, a Szent István alapította bazilikának, nemzeti királyaink koronázó és temetkező helyének. Évek óta tartó eredménytelen tervezések, viták folytak és folynak. Meddig? Feladat tehát van, és a meg nem valósulás oka sokszor nem pénzkérdés.

1920-ban országunk 2/3-t elveszítettük; idegen fennhatóság alá került történelmünk számtalan nagy jelentős emlékhelye, ahol magyar állami intézménynek – így a Nemzeti Emlék hely és Kegyeleti Bizottságnak – nincs illetékessége. Néha ugyan lehet egy-egy magyar történelmi személyről, eseményről megemlékezést tartani (ilyen volt például Kassán II. Rákóczi Ferencről, Késmárkon Thököly Imréről), de hivatalos magyar állami ünnepséget ritkán lehet; jobb esetben erősen korlátozott lehetőséggel. A diktatúra alatti magyar kormányok politikájában az elszakított területek magyarjai a Trianon utáni Kárpát-medence új államainak érdekére, „érzékenységére” és természetesen a Szovjetunió vezetete nemzetközi proletárdiktatúrára történő hivatkozással – enyhén szólva – egyáltalán nem voltak előtérben. Pedig a kisebbséggé tett magyarság számára még az anyaországiaknál is többet jelent környezetük magyar múltja, jelenük magyar öntudatának megtartásában. De tőlünk, a csonka-ország magyarjaitól jelenünk és megmaradásunk megköveteli az elcsatolt országrészen lévő emlékhelyek, ott-történt események ismeretét, róluk megemlékezést tartani egy, a jelenlegi országhatárainkon belül található, de valamilyen formában az elcsatolt területen lévő emlékhelyhez kötődő helyen; egy emlékműnél, emléktáblánál, vagy csupán az emlékhelyhez, ott-volt eseményhez áttételesen köthető helyen.

Nemzeti és Történelmi Emlék helyeink tehát – ha nem is valamennyi méltó állapotban – vannak. Sőt, a hivatalosan annak minősítettek kívül is sok településen található megemlékezésre számot tartó, jelentős személyre, vagy eseményre vonatkozó emlékhely. Mindezek együttesétől várható az a társadalmi hatás, amely a diktatúra alatt kialakult, de még élő erkölcsi válság felszámolásának részese lehet és – reméljük – lesz. Emlék helyeink a múltat idézik, de a jövőnek szólnak, a jövő magyarjainak magyarságáról, erkölcsi tartásáról, értékrendjéről. Kisfaludy Károly írta Mohács című versében: „a múlt csak példa legyen most”. De az legyen!

Gedai István

A székelyföldi honismereti emlékhelyekről*

„Országglók jönnek-tűnnek, népek és nemzetek maradnak.”
(Kossuth Lajos)

Mindenekelőtt néhány szempont, hogy mit is tekinthetünk *emlékhelynek*? Ha a poézis felől közelítem a témát, Kányádi Sándor *Folytonosság* (románul kontinuitás) című versének részletét idézem:

„áldozó hely volt szentély
pogány templom később keresztény
mutatja még egy-két mohos darab
a hajdani falat
most csak hely fű fa és bokor
tenyészet csöndjében élni akar
lábod ősi ösvényre ismer
akármikor jössz itthon van az Isten”

* Elhangzott 2012. szeptember 29-én Veszprémben az Országos Honismereti Kiadványszerkesztők XIV. Konferenciáján.

Szép, ugye? Ám ha a helytörténet, a honismeret felől indulunk, ennél konkrétabb választ kell keresnünk. Mi is az emlékhely? Nyilvánvalóan minden hely, ami valamire emlékeztet. De van-e olyan hely ebben a szűkebb vagy tágabb hazában – különösképpen a Székelyföldön –, ami ne emlékeztetne valamire, vagy valakire? Ha másra nem hát a régi székely kiváltságoktól való megfosztottságra, az ősi dicsőségre, vagy éppen a régi vereségekre, megaláztatásokra? Mert van-e a Székelyföldnek olyan váromlja, barlangja, vízfolyása, tengerszeme, faluja, városa, temploma, udvarháza, sírhantja, székelykapuja, borvízforrása, amely ne emlékeztetne valamire? Hiszen csak Gyimesben, ahol élek, ha körülnézek, meglátom a Bethlen Gábor által épített s a nép által Rákóczi-várnak nevezett őrhelyet, alatta a Monarchia legkeletibb, manapság Bilibók Ágoston vasúttörténeti gyűjteményét bemutató őrházat; körülötte és az „ezeréves határon” sorakozó egykori határköveket, amelyek – jelölve, jelöletlenül – felidéznek miltunk egy-egy emlékezésre méltó eseményét, jelenségét, örökségét. Előadásomhoz meg kellett válogatnom az emlékhelyeket, de mert jelentőségük tekintetében nem tehettem különbséget, műfajilag szűkítettem a témát. Csak a valamilyen módon *megjelölt* helyeket, a valóban *emlékhelyeket* vettem számba, korántsem a teljesség igényével, inkább azért, hogy körvonalazhassam, mik a székelyföldi emlékhelyek közös tulajdonságai, jellegzetességei.

1. Mert miből is születnek ezek az emlékhelyek? Természetesen elsősorban abból az emberi törekvésből, hogy felmutassuk *önmagunknak* és *másoknak* múltba kapaszkodó gyökereinket, legalább ezer-száz éves ittlétünk lenyomatát, örökösen kétségbevitont bizonyítékait. Hogy kinyilvánítsuk azt a szinte tudathasadásos állapotot, amely szerint a székelység egyfelől állandóan bizonyítja, hogy múltja és műveltsége az összmagyar hagyomány, történelem és kultúra szerves része; miközben szünet nélkül hangsúlyozza sajátosságait: székelységét, gyergyóiságát, máshol Homoród-mentiségét, a csíkiakra jellemző katolikusságát, vagy éppen Küküllő-menti unitáriusságát. Ami normális körülmények között teljesen természetes volna, de kérdezem: hol voltak az utóbbi 90 esztendő alatt ezen a tájon normális körülmények? Kisebbségi és kisebbségképzési komplexumok csaptak össze, teljesen normális jelenségekre abnormális reakciók születtek; az egyik helyen még a magyar neveket is leverték a táblákról, máshol a koronás címer is meglapult egy-egy jótékony bokor árnyékában. S hogy mennyire erős volt az utóbbi három emberöltő alatt a *hely megjelölésének fontosságába vetett meggyőződés*, azt mutatja, hogy már 1990 első, sőt 1989 utolsó napjaiban milyen igyekezettel vakarták a meszet vagy a vakolatot az ideiglenesen elfedett táblákról, milyen sebesen vésték az újabb neveket az újabb hősi márványtáblájára, s milyen megkülönböztetett fontosságot tulajdonítottak, hogy kőbe- vagy akárcsak fába vessék a Maniugárdisták áldozatainak neveit. Ehhez képest szinte közömbös, hogy milyen anyagból, milyen formában készültek ezek az emlékhelyek. Fontosabb az, hogy mit (mi mindent) akartak megjelölni, mire (mi mindenre) akart és akar emlékeztetni bennünket, a hálás – vagy hálátlan? – utókort? Anélkül, hogy statisztikailag megbízhatóan feldolgozhattam volna – inkább szabad szemmel mérve föl a helyzetet –, úgy tűnik: *a legtöbb székelyföldi emlékhely a magyar történelem néhány, mégpedig pontosan négy meghatározó jelentőségű eseményére utal.*

2. Melyek ezek? *A honfoglalás, az 1848-as forradalom és szabadságharc, valamint a két világháború.* Ezekre emlékezik az emlékművek túlnyomó többsége. Tartalmilag kiegyenlített tehát a mezőny, egyaránt emlékezik történelmi dicsőségeinkre és kudarcainkra. Hiszen a honfoglalásra és az annak ezredéves évfordulójára való emlékezést – a millenniumot – nemzeti sikereink között könyvelhetjük, s az ezerszáz éves évfordulótól is méltán dagadhat a székely kebel, hiszen – mondja, vagy csak gondolja – mutassanak ehjét még egy népet, amelyik ezerszáz esztendeje *jogosan* hazájának mondhatja ezt a Kárpátok koszorúzza táját!

Hozzávetőlegesen ugyanennyi emlékmű tiszteleg *az első és a második világháború hősei* – vagy inkább áldozatai – előtt, hiszen a honfoglalással szemben, ez a véráldozat jórészt haszontalan volt: az első követően elvesztettük az ország kétharmadát, benne ötmillió magyart, a második nyomán pedig 45 esztendőre szovjet hódoltsággá váltunk, s a balsors a többségi nacionalizmusok mellett a kommunista ideológiával is tépett bennünket. Ám az áldozatok így is hősök voltak, akik megérdemlik az utókor tiszteletét. Meg is kapják ezt a főhajtást, hiszen még a legkisebb, legelhagyatottabb, leginkább Isten háta mögötti székely falucskában is megemlékeznek a világháborúban elhunytakról, ha máshol nem, hát a templomban, vagy a szomszédos település emlékművénel. Azt hiszem méreteiben is legnagyobb az a világháborús katonai emlékhely, amit Gyimesbükkön, az ezerszáz éves határnál, a XVIII. századi kontumáci templom körül alakított ki az utókor kegyelete.

Legalább ennyi *1848–49-es szabadságharcot idéző emlékhelyet* tarthatunk számon a Székelyföldön. Ami, bármennyire is dicsőséges volt, mégis leverték, másfelől noha elbukott, mégiscsak dicsőséges volt. A székely hazafiak keblét kétszeresen feszítheti a mente, hiszen a győztes – vagy éppen vesztes – csaták jelentős része náluk, odahaza, úgyszólván a kertek alatt zajlott, sokan név szerint, személyesen,

családtagnaként vettek benne részt, felmenőiket ott tudhatják a hősök és az áldozatok között. S ami nagyon fontos: a többségükben idegen földben nyugvó világháborús áldozatokkal szemben a 48-as hősök közül nagyon sokan hazai földben, *saját temetőjükben* pihennek, így az emlékezés is személyesebb, bensőségebb lehet. Természetes tehát, hogy ahol nyugszik a temetőjükben közülük való 48-as hős, március 15-ére ott emlékeznek. S mivel ez az esemény – a világháborúval szemben – konkrét dátumhoz kötődik, ahol nincsen 48-as emlékhely, ott a világháborús, vagy éppen a millenniumi emlékművet korszerűzzák március 15-én.

Nemzeti történelmünk tehát, ha viszonylag szűk körben is, de kiegyensúlyozottan szerepel a székelyföldi emlékhelyek között. Talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom: ma már a székelyföldi magyar települések több mint négyötödében találunk millenniumi és millecentenáriumi, 48-as, valamint a világháborúkra emlékező (olykor turulmadaras) emlékművet, emléktáblát, de legalábbis – a Székelyföldön vagyunk! – kopjafát. E négy, vagy inkább három jelentős történelmi fordulat mellett mennyiségüket tekintve szinte csak mutatóban akadnak egyéb történelmi eseményre utaló emlékművek. Mint például Gyergyóújfaluban a Rákóczi-szabadságharc utolsó – vagy legalábbis ott annak tartott – csatájára emlékező oszlop, rajta: „*Itt vívták a gyergyói székelyek 1707 őszén az utolsó kuruc csatát*”. Aztán itt van – időrendben haladva – a talán legismertebb, az 1764. évi székelymészárlás madéfalvi emlékműve. Ez ugyan nem volt olyan országos jelentőségű esemény, mint a Rákóczi-szabadságharc, inkább a szépirodalom és a filmművészet tette azzá Nyírő Józsefnek, Csoóri Sándornak és Sára Sándornak köszönhetően. Az emlékművön a következő szöveg olvasható:

SICULICIDIUM

A határőrség erőszakos szervezésekor Madéfalva határában 1764. január 7-én hajnalban a császári katonaság által védtelenül lekasabolt Csík- és Háromszéki 200 székely vértanú emlékére kik az ősi szabadságért véreztek el emelte a hálás utókor kegyelele 1899.

*Székely nép! Itt hullott őseidnek vére
kiket zsarnok önkény bosszús karja ére
midőn alkotmányos szabadságod védték
szörnyűkép olták ki sok ártatlan éltét.
De bár elvesztek ők ádáz fegyver alatt
emlékük nem vész el örökre fennmarad
mert hű kegyeletben megtartod őseid
így él majd emlékük időtlen ideig.*

Talán kevesen tudják – én is Domokos Pál Pétertől tanultam –, hogy a *Siculicidium* szóban érvényesül a számmágia. Ha ugyanis az egymás alá írt betűket római számoknak tekintjük s összeadjuk, az összeg kiadja a véres esemény idejét.

S = ∅ ilyen római szám nincs

I = 1

C = 100

V = 5

L = 50

I = 1

C = 100

I = 1

D = 500

I = 1

V = 5

M = 1000

Összesen: 1764

Emellett megemlíthetünk még néhány *Erzsébet királyné szobrot*, amivel lehet, hogy Ferenc Jóska iránti ellenszenvüket kívánták érzékeltetni a felállítók; aztán a hányatott sorsú *nyárádszeredai Bocskai István szobrot*, a *Makk-féle összeesküvés áldozatainak a sepsiszentgyörgyi vártemplom belső várfalán lévő emléktábláját*, amin az is olvasható, hogy „*az 1919-ben bevonuló oláh hadsereg katonái összetörték*”, 1940-ben újra elhelyezték, majd 1990-ig a jótékony repkény óvta meg a hasonló inzultusoktól.

3. A honfoglaláson, a 48-as szabadságharcon és a világháborúkon kívül egyéb történelmi eseményekkel foglalkozó emlékművek túlnyomó része a *helytörténethez*, vagyis *nemzeti történelmünk hajszálgyökérzetéhez* kötődik, amittől aztán nem csak az odaváló székelyeknek dagadhat a keblük, de mi, a honismereti mozgalom önkéntesei is kihúzzhatjuk magunkat, látván, hogy milyen megtartó, identitást növelő erőt jelenthet egy-egy térség, település magyarsága számára a szívet-lelket melegítő és erősítő múlt ismerete, megbecsülése, az ahhoz való ragaszkodás. Hogy csak néhányat, talán nem is a legjelentősebbeket említsen a több százból. Csíksomlyón az 1567. évi ütközet emléktáblája: „*Emlékére azon győzelemnek, melyet 1567 pünkösdi szombatján ezen helyen nyert ifjabb János Zsigmond király hada ellen a maga szent hitét védelmező székely nép*”. Csíkszentdomokos fölött a Pásztorbükknek nevezett helyen az ott meggyilkolt Báthori Endre püspök keresztje emlékeztet azokra az időkre, amikor – a XVI. század legvégén – már akkora volt az ősi kiváltságaiktól megfosztott székelyek elkeseredése, hogy még a havasalföldi vajda hazug ígéreteinek is felültek és szolgálatába szegődtek. Több megjelölt hely utal az Erdélyben még a XVII. században is gyakori tatárjárásokra: Csíkszentimréen az 1661-ben, csodával határos módon megmenekült fiú fogadalmi kápolnája, Gyergyószárhegy északi határánál pedig egy oszlop felirata emlékeztet arra, hogy „1658. szeptember 6-án Moldova felől berontó 3000 tatárt 300 székely Gábor diák vezetésével e helyen győzött le és temette nagyrészt e halom alá. Hirdesse az emléket, hogy a szülőföld lángoló szeretete tízszeres ellenség fölött is diadalt arat.” Ezt az 1908-ban állított emlékoszlopot az 1919-ben bevonuló románok – nyilván a tatárok iránti együttérzésből – leverték; az 1945 után kitett táblácskát pedig 1990-ben verték le „vandál nacionalisták”, ám 1990 novemberében újra kihelyezték. Az agyagfalvi székely nemzetgyűlés (1848. október 16–18.) emlékműve, rajta a visszhangtalan, pusztába kiáltott szavak: „*Szász és román testvérek! Békét óhajtunk e honban és szabadságot, melynek édes gyümölcsét veletek együtt élvezhessük...*” Kézdivásárhelyen Gábor Áron nevezetes vállalatát örökíti az emléktábla: „1848–49-ben ebben a házban székelt Háromszék Honvédelmi Bizottmánya. Itt hangzottak el 1848. november 23-án Gábor Áron emlékezetes szavai: *Lesz ágyú! Itt mondta ki a népgyűlés, hogy Háromszék népe fegyverrel védi meg szabadságát az osztrák elnyomással szemben.*” Csíkközvás fölött a Nyerges-tetőn, a szabadságharc egyik utolsó csatájának emléket állító obeliszk szövege: „*Szenteld, óh magyar, / Hazádnak kebled szent / Érzelmét; romlott szív / És romlott elme, kit / Hazája, nép szerelme szép / Tettekre nem segít.* De nemcsak a tatárok pusztították a székely népet, több emlékhely figyelmeztet a Maniu-gárdisták 1944. évi kegyetlenkedéseire – újabb Siculicidium! –, mint például Csíkszentdomokoson, Csíkmadarason, Szárazajtán.

4. A történelmi események mellett legalább ekkora számban találhatóak a *Székelyföld jeles személyiségeinek* nevét őrző emlékhelyek, emlékművek, emléktáblák, iskolák. Az olyan közismertebbek, mint a szülőhelyükre nevükben is utaló Apácai Csere János, Baróti Szabó Dávid, Bölöni Farkas János, Zsögödi Nagy Imre, Kőrösi Csoma Sándor, Zajzoni Rab István, Szacsavay János mellett itt sorakoznak az inkább *helyi érdekeltségűek*, ha egyáltalában lehet ilyet mondani. Mint Tuzson János honvédőrnagynak, a nyergestetői csata hőisének szülőfaluja, a kézdíszéki Bélafalva iskolájának falán lévő emléktáblája; aztán a csíkmindszenti, Xántus Keresztes alcsíki királybírónak emléket állító kápolna, amivel a tatárok ellen vívott 1694. évi győzelmes csatára emlékeznek. Olyanok nevét is őrzik a székelyföldi szobrok, oszlopok és táblák, akik innen származva a maradék országban szolgálták az egyetemes magyar művelődést, mint a farkaslaki Tamási Áron, a csíkcsobotfalvi Domokos Pál Péter, a moldvai csángók apostola, a csíktusnádi Ábrahám Ambrus, az idegéletlan világhírű professzora, a geryeszegi gróf Bethlen István, Magyarország miniszterelnöke, a gyergyóremetei Cseres Tibor író, vagy a torjai báró Apor Vilmos. Mások komolyan vették Vörösmarty „*itt élned, halnod kell*” intelmét, s egész életüket Erdélyben, a székely nép szolgálatában töltötték. Ilyen az „Erdély Széchenyije”-ként is emlegetett zabolai gróf Mikó Imre, a Nyíki mentéről indult s oda vissza is tért Orbán Balázs. Aztán a múzeumalapító Haáz Rezső Székelyudvarhelyen, a székely népköltészetet összegyűjtő Kriza János Nagyajtán, a Kisbabcából indult Benedek Elek, s a csíkszentdomokosi, boldog emlékezetű Márton Áron püspök. És még hosszan, hosszan sorolhatnám őket, de már csak a Csíktaplocáról való Gegő Elek történetírót, ferencrendi szerzetest, valamint a Tusnádon született, száz esztendeje elhunyt, Imets Fülöp Jákó kanonokot említem. Nemcsak azért, mert mindketten római katolikus papok és mindketten csíkiak, de azért is, mert mindkettőjüket a moldvai csángómagyar testvéreinkről a XIX. században hírt hozó kevesek között tarthatjuk számon.

5. Az általam számba vett, mintegy 350 székelyföldi emlékhelyből több mint 200 konkrét személyhez kötődik. Közülük itt most csupán néhányat tudok néven nevezni, amolyan névsorolvasásként. Alaposabb, többéves kutató- és feldolgozó munka eredményeként ennél sokkal mélyebbre tekintő, átfogóbb elemzést lehetne végezni a székelyföldi emlékhelyekről. De talán nem tűnik elhamarkodottnak és

megalapozatlannak, ha az általam áttekintett anyag alapján megfogalmazok néhány gondolatot, amikkel úgy vélem, jellemezni lehet a székelyföldi emlékhelyeket és a velük kapcsolatos állapotokat.

Az emlékhelyek kétes biztonságára és az emlékezés lehetőségének bizonytalanságára vall, hogy az emlékművek – még az újabbak is – a templomok közelébe, a templomkertekbe, templomfalakba, templomokba húzódnak. Tehát nemcsak a tatárdúlások idején jelentettek biztonságot az erődtemplomok, s egyáltalában az Úristen közelsége, de napjainkban is. A templom valósággal kotlósként gyűjti maga köré és védi emlékhely-csibéit a héják (románul: *uliu*) esetleges támadásától.

1990 után, ahol még nem volt, szinte minden faluban állítottak háborús emlékművet a 48-as, a két világháborús, ritkábban az 56-os hősök tiszteletére. A korai dátumok mutatják, milyen fontosnak tartja ezeket az emlékhelyeket a székely nép. Több apró, sorvadóban lévő település közösen állított 48-as vagy világháborús emlékművet, ezek hiányában a szomszéd faluban koszorúznak, ünnepelnek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezeknek a kisebb-nagyobb székelyföldi településeknek a jelentős része több mint húsz esztendeje már rajta volt a Ceaușescu-féle halállistán, ott volt a kés a torkukon, s ha nincs a ma sokak által lebecsült jelentőségű politikai fordulat, ma már nem léteznének, s nem keresnék a módját, hogyan koszorúzzanak március 15-én.

Sajnos az emléktáblákon, emlékműveken nagyon vegyes a szöveg minősége. Vannak ugyan felemelően szép, megható, veretes sorok, de nem ez a jellemző. Annál több a magyartalanság és a sekélyes közhely. Van néhány, a nemzeti kommunizmus évtizedeit csodálatosképpen átvészelt emlékmű (pl. Gyepes, Ocfalva, Székelyszentmihály), amelyen meszelve, vakolva vagy anélkül megmaradt az eredeti szöveg, a címer, még a történelmi Magyarország körvonala is.

Némely emlékmű-féleség szinte teljesen hiányzik a palettáról, pedig szükségesek volnának. Így nincsen vagy alig van a település elődjének, elődjeinek ismert vagy föltételezett helyét jelölő emlékhely, legalább egy faragott kopjafaja; szinte egyáltalában nem tartanak számon olyan ipartörténeti emléket, ami megérdemelné a jelölést; ugyancsak igen kevés az értékes természeti képződményre utaló jelölés, ami pedig ugyancsak érték képvisel, s ami van, az is inkább művelődéstörténeti szempontból fontos, mint például a millenniumkor ültetett hársfák, vagy „Petőfi vén kőrtefája” Székelykeresztúron.

Persze bárki mondhatja, hogy ne azon búsuljunk, ami nincs, hanem annak örüljünk, ami van. Erre pedig csak azt mondhatom: *így igaz!*

Halász Péter

Irodalom: Csíkszentimre öröksége. Szerk.: *Daczó Katalin*. Kiadja az önkormányzat. Csíkszentimre 2011.; *Incze Dénes*: Erdély katolikus nagyjai. Tusnádfürdő, 2003.; *Hermann Gusztáv Mihály – P. Buzogány Árpád* (szerk.): Csíki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2009.; *Hermann Gusztáv Mihály – P. Buzogány Árpád* (szerk.): Udvarhelyszéki olvasókönyv. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, Udvarhelyszék Kulturális Egyesület. Székelyudvarhely, 2008.; *Málnási Ferenc*: Irodalmi bölcsőink Romániában. Szeged, 1997.; *Miklósi-Sikes Csaba*: Múzeumok-gyűjtemények Székelyföldön. Haáz Rezső Alapítvány. Székelyudvarhely, 2002.; *Sepsiszéki Nagy Balázs*: Székelyföld falvai a huszadik század végén I. Háromszék. Kovászna megye. Nap Kiadó. Bp., 2003.; *Sepsiszéki Nagy Balázs*: Székelyföld falvai a huszadik század végén II. Csík-, Kászon- és Gyergyószék. Hargita megye. Nap Kiadó. Bp., 2002.; *Sepsiszéki Nagy Balázs*: Székelyföld falvai a huszadik század végén III. Udvarhelyszék. Hargita megye. Nap Kiadó. Bp., 2003.; *Szabó András* (szerk.): A LXX éves Csíki Székely Múzeum emlékkönyve. Csíkszereda, 2000.

Emlékjelek, emléktáblák Bihar megyében

Bár már rég túl vagyunk az 1989-es változáson, az emléktáblák, emlékművek állításának intenzitása nem lanyhult. És ezen nem is lehet csodálkozni, hiszen 1989 előtt még azzal voltunk elfoglalva, hogy megpróbáltuk megmenteni történelmi emlékeinket, örökségünket. Arra nem is gondolhattunk, hogy nagy személyiségeinknek emléktáblát avassunk, vagy a világháborúk áldozatainak emlékművet állítsunk. De még csak felmérni vagy leírni sem volt ajánlatos e műalkotásokat. A XX. század számunkra a pusztulás és pusztítás évszázada volt. Kisebbségi létünkben a megállíthatatlan létszámcsökkenés és történelmi örökségünk pusztulása, tudatos rombolása volt jellemző. Sorra tűntek el és semmisültek meg emléktábláink, emlékműveink, síremlékeink a két világháborút követő időszakokban. Így próbálták megsemmisíteni a történelem egy jelentős korszakát, annak műalkotásait. Ez a jelenség, ha kisebb mértékben is, de folytatódik napjainkig. Így hát nem csoda, hogy 1989 után mindenütt igyekeztek bepótolni a lemaradást, erősíteni az emberekben a megrendült hitet. Így két évtized alatt, az öntudatra ébredt tele-

pülések több emlékhelyet állítottak, mint száz év alatt. Még számos település van, ahol nem írták össze a világháborúkban elhunytakat, nem vették számba jeles szülőtteiket, nem állítottak emlékjelt a jelentősebb eseményeknek. A régi temetők, régi síremlékek rendbetétele még várat magára. Reméljük, a következő években erre is sor kerül.

Egyesületünk, a *Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság* egy felmérő programot indított el 2000-ben a Partium és a Bánság területén. Ennek eredményeként Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad és Temes megyékben 2001 végére komoly felmérést végeztünk emlékhelyeinkről, emlékműveinkről, emléktábláinkról. Minden megyében több száz leírás és fénykép készült. Ezek feldolgozása sajnos csak két megyében történt meg: Aradon Ujj János történész *Emlékhelyek, emlékművek Arad megyében* című kötetét adta közre 2003-ban, Bihar megyében pedig én végeztem el a felmérést, Borbély Gábor helytörténésszel. Végigjártuk az összes települést a megyében, adatokat gyűjtöttünk a helyi lelkipásztoroktól, a polgármesteri hivataltól, számos fényképet készítettem minden egyes emlékjelről. A feldolgozást 2004 végén fejeztem be, s 2005-ben kiadtuk a Partiumi füzetek könyvsorozatában *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében* címen. De a felméréseket, a nyilvántartást folytattam tovább. A napilapok állandóan közölték, hogy hol avatnak fel újabb emlékjeleket. Ezeket összegyűjtve 2007-ben újra végigjártam a településeket, melynek alapján kiadtuk a második kiegészítő kötetet. 2011-ben végeztem el a harmadik felmérést, melynek alapján, 2012 tavaszán jelentettük meg az új kötetet, összesítve a három felmérést, ezzel összeállítva Bihar megye emlékjeleinek, emléktábláinak kataszterét.

E kataszter rendkívüli változatos, amit egy kis statisztikán keresztül tudom érzékeltetni. Nyolcvan településen 527 emlékjelt találtam, ebből Nagyváradon 152, Nagyszalontán 39, Érmihályfalván 30, Mezőtelegden 19, Réven és Szentjóbbon 14–14, Bihardiószegen, Érsemjénben, Margittán és Szalacson 13–13 emlékjelet. Az emlékjelek több mint 90 százaléka 1990 után lett felállítva. Amire büszkék vagyunk, hogy egyesületünk 22 emléktáblát készíttetett és avatott fel a megye különböző részein. Talán a legtöbb és legváltozatosabbak a világháborús emlékhelyek, összesen 51, ezek mellett 9 turulmadaras emlékmű és 14 világháborús emléktábla. Együtt 74 emlékjel örökíti meg a két világháború hőseit. Ezek közül Belényesújlakon, Dólyapusztán, Érkörtvélyesen, Nagyszalontán, Szalárdon egész emlékmű-komplexum épült. Nagyon szépek a turulmadaras emlékművek. Ezek közül az Albison lévő 1943-ban építették, s az előtte állott hatalmas buxusok rejtették el a világ szeme elől, így maradhatott meg. A többi mind 1990 után készült.

Szent István tiszteletére három szobor, három emléktábla és két kopjafa, Szent László tiszteletére három szobor és két emléktábla készült. Szent Imre mellszobrát Hegyközszentimrén állították fel,

Világháborús emlékmű, Várasfenes

2005-ben. 15 milleniumi és millecenáriumi emlékjel található. Székelyhídon található a Partium, s Erdély egyetlen megmaradt turulmadaras milleniumi emlékműve. A gránit obeliszk magassága 330 cm, mely alapjánál 115 cm, csúcsánál 28 cm széles és hat részből áll. A bronzból készült turulmadár szárnyfesztávolsága 130 cm, magassága a gömbbel együtt 60 cm, csőr- és farkvég közötti távolság 55 cm, a szájában tartott kard hossza 58 cm. Felirata az obeliszk negyedik tömbjén: „Millennium 896–1896”. Az eredetileg 1897. április 11-én felavatott gránitoszlopra a turul bronzszobor csak később került fel, valamikor 1912 és 1916 között, így az emlékmű ekkor nyerte el végleges alakját. Felavatásától számított, több mint százéves történetében nyomon követhetjük a XX. század minden politikai változását. Megépítése után az emlékmű hat alkalommal ment át különböző változásokon. 1920-ban Trianon után, a második bécsi döntést (1940) követően kétszer, 1944-ben az orosz bejövétel után, majd 1989 decemberében és 2000. október 8-án. A turul-emlékmű sorsát 1941-ig csak idős emberek elbeszéléseiből, képeslapokból és fényképekből tudjuk rekonstruálni. 1941. október 25-én a Nagyvárad napilap arról tudósít, hogy „Ma avatják fel Székely-

hídon az országzászló emlékművet [...] Az emlékműbe beépítették azt a két évtizedig rejtve őrzött Turul szobrot is, amelyet a trianoni békeszerződés után egy éjszaka vandál kezekkel leromboltak.” Az orosz bejövetelt követő adminisztráció hamarosan eltávolította a turulmadarat, a gránitoszlop feliratozását és az országzászlót. Így megcsonkítva még néhány évig állt az emlékmű, majd a gránitoszlopot a község központi parkjába költöztették, ahol vörös csillagot és feliratot helyezve rá, szovjet emlékművé alakították. A turul bronzszobrot 1962-ben néhai Szilágyi Lajos, a lakásgazdálkodási vállalat akkori vezetője az intézmény padlásának hátsó részén elfalaztatta. 1964-ben az épület átalakítási munkálatai miatt a padlásnak a front felőli részén lett elfalazva. 1999-ben Kéri Gáspár orvos, az emlékmű újraállításának főszervezője, Magyar István mészárosmestertől tudta meg, hogy a gránitoszlop csúcsán valamikor turulmadár volt elhelyezve. Sajnos hiányos, de szerencsére kijavítható állapotban került elő a szobor: hiányzott a gömb, a jobb oldali láb és a szablya. A turulszobor hiányzó részeinek megformázását, valamint a gránitoszlop sérüléseinek kijavítását Anghel Julian, nagyváradi szobrászművész végezte el. 2001. október 8-án délután került sor az újraavató ünnepségre. Az egyházi és a világi személyiségek beszéde után alulírott a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság nevében díszoklevelet nyújtott át azoknak, akik tevékenységükkel hozzájárultak az emlékmű újraállításához.

Bihar községben, a bihari földvár belsejében, 1896-ban állították a turulmadaras milleniumi emlékművet. Sajnos nem maradt fenn semmilyen dokumentum, csak néhány képeslap, fénykép és a Borovszky Samu szerkesztésében megjelent Bihar vármegye és Nagyvárad című kötet leírása, az eredeti feliratokkal együtt. De mára a helybeli református lelképásztor összegyűjtötte a község különböző pontjairól az emlékmű kötőmbjeit, s valamikor a közeljövőben újra fogják állítani.

Huszonegy 1848-as emlékhelyet sikerült felmérni. A legnagyobb a rogeriuszi református templom tornya alatt látható, ahol kilenc síremlék van elhelyezve, amelyeket a templom mellett felszámolt temetőből mentettek meg. De meg kell említeni, hogy 39 kopjafát állítottak a különböző településeken, amelyeknek több mint a fele 1848-as emlékjel.

Maradva még a statisztikánál, öt 1956-os, nyolc a kommunizmus áldozatainak emlékjelét és öt mártírok emlékművét sikerült felmérni. Ezek mellett készült kilenc adományozó, négy orgonaépítési és 31 templomépítési emléktábla. A többi emlékjel, szobor és emléktábla, nagy személyiségeink és a települések személyiségeinek tiszteletére készültek. Ezek közül szeretném megemlíteni a leghíresebbeket, kihagyva a nagyváradiakat. Nagyszalontán a város szülőtteinek, Arany Jánosnak három szobra és három emléktáblája látható. A Csonkatorony – Arany János Emlékmúzeum – bejárata fölött, félig a falba beépítve látható egy egész alakú, ülő szobor. A portálé és a szobor tervét Stróbl Alajos készítette, a kivitelezés feladatát tanítványára, Kolozsvári Szeszák Ferencre bízta. 1907. szeptember 5-én leplezték le országos ünnepség keretében. A református templom melletti szoborpark közepén áll Arany János ülő bronzszobra. Alacsony, 50 cm magas posztamensen, malomkerék alakú, cement alap közepén, a jegyző Arany parasztlócán ül. Kezében tollat tart. A lóca szélén nyitott könyv, rajta a költő aláírásának utánzata: Arany János. Alkotója a szalontai gyökerű Kiss István budapesti Kossuth-díjas szobrászművész.

Szintén e szoborparkban látható a város többi nagy szülőtteinek szobrai, ezek a következők: Zilahy Lajos író, Kulin György csillagász, Sinka István költő, Kiss István szobrászművész mellszobrai. Mindannyiuk szülőházán emléktábla található. Nagyszalonta főterén láthatjuk Kossuth Lajos egész alakos bronzszobrát, mely 250 cm magas talapzaton áll. Az átlagos emberi magasságnál kissé nagyobb. Nagyszalonta lakossága közadakozásból állíttatta. Tóth András művét 1901. június 30-án leplezték le ünnepélyes keretek között. 1920. augusztus 8-án a román nacionalisták lehúzták, és 1940 őszeig a

Arany János szobra, Nagyszalontán (Dukrét Géza felvételei)

Csonkatorony földszintjén, egy sarokban állt. Ekkor visszahelyezték. 1944 októberében egy román katoná ismét lehúzta, de az akkori orosz városparancsnok visszahelyeztette. Azóta áll, mint Románia egyetlen, egész alakos Kossuth szobra.

Kossuth-mellszobor kettő is található Bihar megyében. Mindegyiknek érdekes története van. Bihardiószegen Kossuth mellszobrát 1896. október 24-én állították fel. A diószegi Kossuth-szobor a világon az első kilenc között, a régi Magyarországon az első hat között található, az erdélyi kilenc Kossuth-szobor közül az első, a Bihar megyei három szobor (1899 – Tenke, 1901 – Nagyszalonta) közül az első volt. Kivitelezésére pályázatot írtak ki, melyet Gerenday Antal és fia, Béla, akadémiai szobrászok cége nyert meg. A szoboravatásra meghívták Kossuth Ferencet is. Délután két órától ötszáz teritékes ebéd, majd este szabadtéri bál zárta az ünnepélyt. 1932-ben került le a szobor a talapzatáról, s a református templom orgonájába rejtették el. 1941. március 15-én újra kitették a talapzatra. 1946 őszén Pap István református kántor és Domokos Barnabás ének idején leemelték a szobrot a talapzatáról és kivitték Pap István kisjankai házába, ahol előbb az istálló hídlásában volt elrejtve, majd a ház padlásán. 1988-ban László Béla állatorvos, aki megvette a jankai házat, elhozta a szobrot diószegi házába. 1994. március 6-án az egyház visszakérte a szobrot, 1999. szeptember 4. és 2000. március 6. között Székelyudvarhelyen renováltatták, majd elhelyezték a templomban. 2002. szeptember 15-én, Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából visszahelyezték talapzatára a szobrot.

Tenkén 1899. november 5-én avatták fel, amely Erdélyben a harmadik volt, a bihardiószegi és a marosvásárhelyi után. A rendezvényre hivatalos volt Kossuth Lajos fia, Kossuth Ferenc is. 1919 tavaszán, rögtön a román hadsereg bevonulása után, egy sötét éjjel a szobor eltűnt a talapzatról. Alig néhányan tudták, hogy a közelben lakó presbiter kútjába eresztették le. Trianon után aztán elásták egy Jenei nevű család udvarában. 1989 után többször próbálták kiásni, de nem találták. 2008. június 15-én avatták fel a nyíradonyiak adományozta új mellszobrot, az eredeti talapzaton.

Bocskai István tiszteletére három emléktáblát, négy szobrot állítottak. Mellszobor található Bihardiószegen, Érmihályfalván és Szentjombon. Egész alakos bronzszobra Nagyszalonta központi parkjában áll, 240 cm magas. Kolozsi Tibor gyergyóditrói szobrászművész alkotása. Talapzata faragott terméskő. Jankafalván fából faragott emlékoszlop látható. Bocskai győztes csatája, az Álmosd-diószegi csata emlékére kopjafát állítottak Bihardiószegen, és egy emléksziklát a Nyúzó-völgyben, a csata színhelyén.

Petőfi Sándor tiszteletére hat mellszobor és három emléktábla készült. *Ady Endrének* két szobrot és négy emléktáblát avattak. Számos község emlékjelt állított nagy szülőiteinek. Éremjénben szobrot és emléktáblát állítottak *Kazinczy Ferenc*, *Fráter Lóránd* nótáskapitány, *Csiha Kálmán* püspök tiszteletére, valamint közös emlékházat avattak. *Kazinczy* mellszobrának gránit talapzatát 1859-ben állíttatta fel a Magyar Tudományos Akadémia, az író születésének századik évfordulóján. A mellszobrot Fráter Lóránd magyar cs. kir. honvéd fuzárszázados „hegedülte össze” több hangverseny-körúton, és 1907. szeptember 22-én állították fel. A trianoni döntés után a bécsi döntésig a református templom portikuszában rejtegettek, utána visszakerült eredeti helyére.

Albison Irinyi József szobra és emléktáblája, *Árpádon Sárközi Gerő* költő emléktáblája, *Biharon Gáspár András* 1848-as honvédtábornok síremléke, *Biharfélegyházán Jakó Zsigmond* akadémikus emléktáblája, *Csokalyon Fényes Elek* szobra és emléktáblája található. Itt említem meg, hogy az emléktáblát mi állítottuk, Fényes Elek halálának 125. évfordulóján, valamint Fényes Elek-díjat alapítottunk azok számára, akik kiemelkedő helytörténeti kutatómunkát, hagyományörző tevékenységet végeztek. Érkeserűben *Dajka János*, Erdély püspökének emléktáblája, *Számadó Ernő* író szobra és síremléke, *Érmihályfalván Máté Imre* költő szobra, emléktáblája és síremléke, *Zelk Zoltán* költő és *Kuthy Lajos* író emléktáblája, *dr. Andrássy Ernő*, az Érmellék utolsó polihisztora emléktáblája és síremléke, *Margittán Horváth János* akadémikus irodalomtörténész és *Horváth Imre* költő emléktáblája, *Mezőtelegden Telegdi István* kincstáros és *gr. Haller Péter* síremléke, *Bocskai Istvánné Hagymási Kata* mellszobra, aki itt volt eltemetve, Nagyszalontán *Székely László*, Temesvár műépítészének emléktáblája, *Ottományban Szentmihályiné Szabó Mária* író és *Szentjóni Szabó László* jakobinus író emléktáblája, *Szalárdon Szalárdi János* krónikásunk emléktáblája, *Szentjombon Mercurius* apát szobra található, aki családi monostorában őrizte a Szent Jobbot. Micskén emlékparkot avattak, a községben született hús nagy személyiség emlékére.

Szeretnék még felsorolni néhány fontos, más jellegű emlékjelt. Bihardiószegen a születendő gyermek, az élet tiszteletére állítottak lármafát, amely 4 méter magas tölgyfaoszlop, négy oldalán gyermeket tartó édesanya faragványa látható, alatta „Ne ölj meg” felirattal. A polgármesteri hivatal épületén kétnyelvű emléktábla hirdeti, hogy *gróf Széchenyi István*, mint a Hessen–Hamburgi huszárezred kapitánya háromszor járt Diószegen, amelyet 1908-ban avattak fel, a két világháború között befalazták,

majd 2006-ban újraavatták, mellé állítva a román nyelvű változatát. Bélfenyéren kopjafát állítottak a Rákóczi-szabadságharcban győztes bélfenyéri-csata emlékére. Érsemjénben csónak alakú fejfát állítottak *Kazinczy Lajos* honvédtábornok emlékére, akit az aradi 14. vértanúnak nyilvánítanak. Hegyközkovácsiban emléktábla hirdeti, hogy *Csokonai Vitéz Mihály* itt prédikált 1792 karácsonyán. A templomkertben az elpusztított Mezőfalva emlékműve látható. Köröstopán, az ortodox templom kertjében vasútépítő munkások latin nyelvű síremléke található, amelyet a Magyar Államvasutak készítettek 1870-ben, a Nagyvárad–Kolozsvár vasútvonal építése közben elhunytak tiszteletére. Nagyszalontán a református templom bejáratánál emléktáblát avattak 2011-ben *gróf Tisza István* miniszterelnök emlékére, aki a nagyszalontai református egyházmegye gondnoka volt 1902–1918 között. Réven, több emléktábla mellett még megemlíthetjük *Petőfi Sándor* mellszobrát, *Bersék József* honvéd huszárezredes kopjafáját, *Czárán Gyula*, a hegyek apostola emléktábláját, a korongozó fazekas szobrát, *Márton Gabriella*, Ady Endre első váradi szerelmének síremlékét. Siterben, a református templom mellett áll *Séra Ferenc* református lelkész síremléke, aki elkísérte Kossuth Lajost londoni útjára. Szentjobb római katolikus templomában értékes emlékjelt találunk: Mária Terézia parancsára selyemre festették Szent István kézfejét, majd aranyozott díszes keretbe foglalták. A keret felső részén a korona, alatta az ország címere, a festmény alatt a császárnő írásos ajánlata és aláírása. Mint érdekességet említem meg Érköbölkúton Rákóczi Lajos tanár egy fából faragott emlékművet állított fel kúriája udvarán a lovak tiszteletére, a *Szabadságharc lova* címen.

Mint említettem, e katasztert kötetben adtuk ki. Emlékhelyeink ismertetése települések szerint következik, a megyeszékhellyel kezdődik, majd a települések betűrendi sorrendje szerint folytatódik. Könyvünk, a műalkotásokat időrendi sorrendben ismerteti, de a könnyebb tájékozódás érdekében egymás mellett vannak az ugyanannál az intézménynél található emlékek leírása, betartva az időrendiséget. Szintén a könnyebb áttekintés végett az egyes intézményekben, vagy az egyes településekben levő emlékeket számokkal jelöltem.

Az egyes műalkotás ismertetése a következő pontokat tartalmazza: elnevezése, hol található, felirata, méretei, anyaga, díszítőelemei, alkotója, megrendelője, előtörténete (ha van), kik állították fel, mikor és milyen alkalommal, kik vettek részt rajta, az avatás mozzanatai. A feliratokat szöveghűen, a helyesírási hibákkal együtt jegyeztem le. Személyiségek esetében rövid ismertetés következik, de csak azoknak, akik kevésbé ismertek. Nem volt célunk a nagyváradi temetőben lévő emlékek ismertetése. Ezeket majd egy külön kötetben adjuk közre. Ugyanakkor igyekeztem minden emlékművet fényképen is bemutatni.

Elengedhetetlenül szükséges, hogy megismerjük, s megvédjük történelmi örökségünk e szeletét. Ezeken keresztül megismerkedhetünk az egyes települések történelmi-kulturális eseményeivel, nagy szülőtteivel, s szerepükkel kulturális, politikai és tudományos életünkben; a település hőseivel és áldozataival. Más szóval megismerhetjük gyökereinket, melynek emléket állított az utókor. Ezeket védeni és ápolni kell, ezek hozzájárulnak nemzeti tudatunk erősítéséhez. Az utóbbi időszakban főleg síremlékeink pusztulnak, és emlékhelyeink rongálása újra felerősödött. Itt kell megjegyezni, hogy 2011-ben, Nagyváradon nyolc magyar emlékművet rongált meg. Összefogással talán gátat tudunk emelni e jelenségeknek.

Dukrét Géza

HAGYOMÁNY

Turkajárás Szamosújváron

A gonoszűző, termékenységaráztató *turkajárás* szokása több évszázadra nyúlik vissza, melyet az örmények 1672-ben Erdélybe való betelepülésükkor hoztak magukkal. Ez a sajátos farsangi szokás csakhamar elterjedt a székelyek, szászok és románok között, és egész Erdély területén gyakorolták.

1921-től szabad bejárásom volt a szamosújvári vágóhídra, ott láttam télen a turkajárás előkészületeit. Gyülekeztek a vágó-nyúzó legények, mind izmos, megtermett, volt közöttük örmény, római- és görög katolikus, még református is. Elővezettek az istállóból egy szép fehér tehenet, oldalát, fenekét bekenték vörös festékkel, nyakára kék kört festettek, szarvaira koszorút akasztottak, amelyen csengők, szalagok, zörgők csüngtek, nyakába kolompot kötöttek.

A turka indulásáról Zeffer Lukács helybeli tanító által készített ez időbeli fényképfelvételen is láthatók a felvonulás résztvevői: a dobos, két cigány muzsikos, a pokróccal letakart turkás-ember, továbbá 6-8 gocoj-betyár kalappal a fejükön, továbbá a trombitás, aki a kis szekérra helyezett üres hordót lesi, útra készen. Ami nem fért rá a képre: a feldíszített tehen, a fehérköpenyes vágólegények, fejükön árvalányhajas pörge kalappal, kezükben persely vagy pálkánk üveg. A perselybe régen krajcár, peták, fillér, később bani és lei került adományként.

1923-ban Szamosújváron közvetlen közelről volt alkalmam látni a turkamenet indulását, útját és befejezését. Szólt a cigányzene, pergett a dob, a tehen megrázta a fejét, zörgött a kolomp és a nyakában lévő koszorún a sok csengő, a turkás-ember közvetlenül előttem táncolt ütemesen dobbantva.

Elindult a menet, elől két béreslegény között a tehen, nyakán a napkoszorú, díszesen, csengősen. A gocajok előre-hátra szaladgáltak, felfújt marhahólyaggal ütögetve a nézők fejét-hátát, nagy vidámság közepette. A tehen után táncolva jött a turkás-ember, két-két gocójtól követve, utánuk a dobos és a trombitás, majd ezt követte kis szekéren a boroshordót húzó ember, végül szánon vagy szekéren nagy göcsös tuskót húzó ember zárta a sort, s a rendre egy-két gocoj vigyázott.

A turkát egyes vidékeken „capra silvatica”, azaz *erdei kecske* néven emlegették. Mindig erőteljes, legalább 175 cm fölötti magas, jó táncos legényt választottak turkának. Ruhája felett piros- vagy kékcsíkozású gyapjúszőttes borította be a fejétől a sarkáig az egész alakot. A takaró alatt két kezében tartotta a *turkafát*, egy kb. két méter hosszú és 5-6 cm vastag rudat, melynek felső vége vörösre festett, és hosszú csőrű állatfejben végződött, csőrét a turkafára erősített zsinórral tudta csattogtatni. Fejére néha valódi agancsot vagy kecskeszarvat erősítettek szalagokkal, csengőkkel feldíszítve. A turka hátán itt-ott fehér bárány vagy nyúlborók lógtak le a pokróchoz varrva. Tánc közben csak a csizmája orra látszott ki a takaró alól.

Az egész menet fegyelmezett volt, verekedés nem fordult elő, vidámság jellemezte az ünnepet. A menet sorrendje néha változott, kerülhetett a tehen középre, vagy akár az zárhatta a menetet. A zenészek játszottak, ami eszükbe jutott, vagy amit tudtak: csárdást, valcert, sirbát, tangót. Fizetségüket előre kialkudták, előleg is járt nekik. Az ünnepség végén megkapták a járandóságukat az adakozásokból, de részesültek a gyűjtött borból is.

Délidőben a legmódosabb mészáros háza előtt táncolt a turka. A gocajok megnézték, hogy mi fő, mi süil a konyhában? Van-e csöröge, bor-pálinka? A gazda a házába hívta a turkát a gocajokkal, ettek-ittak késő délutánig. Délután folytatták a menetet utcáról-utára, majd estefelé a turkás ember háza felé tartottak. Itt eljárta utolsó táncát, s mikor a zene elcsendesedett, hasra feküdt mozdulatlanul. A gocajok ráborultak: – „*Meghalt a turka!*” kiáltással siratták el, nyújtott síró hangon. A taligás ember részegnek tetetve magát, kurjantgatott nagyokat: „*Sose lehet annyit inni, hogy az ember le ne tudna feküdni!*” Végül eloszlott a tömeg, a tehenet bekötötték az istállóba, ezzel véget ért a turkajárás, kezdődött a nagybőjt.

Turkás-menetet legutoljára 1955-ben láttam, az azt követő években még néhányszor járt, de csak egymaga, egy-két öreg cigányzenésztől kísérvé.

Kornis Gabriella

Magyar mezőgazdasági munkások Svédországban

Böhm Vilmos stockholmi magyar követ politikai leveleiben azt írja, hogy 1946 októberének közepétől 1947. január 10-ig tízes csoportokban 463 magyar mezőgazdasági munkás érkezett Svédországba. A munkavállalók egy része a Felvidékről elüldözött magyar volt. Családtagaikkal együtt tényleges számuk kb. ezer főt tett ki.¹

Hivatalosan 1947. július 17-én jött létre megállapodás a magyar és a svéd kormány között a mezőgazdasági munkások szerződtesítéséről. Szakács Kálmán szerint a megegyezés értelmében 480 mezőgazdasági munkás ment ki családjával két évre Svédországba dolgozni.² Borbándi Gyula majd ötszáz családról, több mint ezer személyről tud,³ míg Szöllösi Antal mintegy 600 családról, 1500–1600 személyről ír.⁴ Elsősorban azokból a megyékből vittek ki munkásokat, ahol a legnagyobb volt a munkanélküliség. Szakács Kálmán adatait fogadva el, Nógrádból 50, Szolnokból 100, Hevesből 100, Borsodból 150, Hajdúból 80 családot.⁵ A kiválasztást a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége (FÉKOSZ) végezte.

Ezek az emberek meglehetősen szétszóródtak Svédország hatalmas területén, ennek ellenére a svéd hatóságok támogatásával viszonylag gyorsan és jól beilleszkedtek. Megalakították a svédországi magyar kolóniát, tagjai lettek a svédországi mezőgazdasági szakszervezetnek. A szakszervezet lapja, a Lanterbetaren hetenként magyar nyelvű tájékoztatót közölt.

1948 február-márciusában Gussing munkaügyi felügyelő és Beökönyi László munkaügyi megbízott és tolmács járta végig az országban dolgozó magyar vendégmunkásokat, akik szorgalmas és becsületes munkájuk eredményeként két esztendő alatt megtakarított pénzükből több mint hétszáz ezer svéd koronát küldtek haza, tehát közel két és egynegyed millió forintot. A magyar munkások jó munkájának bizonyítékeként és érdekességként megemlítjük, hogy Kovács László állatgondozót a svédországi tejfeldolgozó üzemek központja oklevéllel tüntette ki, mert munkahelyéről három hónapon keresztül megszakítás nélkül első osztályú tejet küldött a tejfeldolgozó üzemnek.

Már 1948-ban heti- és havilapot adtak ki a magyar vendégmunkások, amelyek a nagyvilág és Magyarország eseményeiről tájékoztattak, valamint hasznos tanácsokkal látták el őket a svéd politikai és gazdasági életéről. Az 1848–49-es szabadságharc századik évfordulóját 1948. március 15-én a reprezentatív stockholmi Kunserthusben ünnepelték meg, mely alkalommal az ünnepi beszédet Szende István író tartotta. Az ünnepségen mintegy hatszázan vettek részt, a az eseményről a svéd napisajtó is beszámolt.

A Svédországban dolgozó magyar mezőgazdasági munkások többségét az 1948-as magyarországi kommunista hatalomátvétel, illetve a következő évben a Rajk-perről érkező riasztó hírek Svédországban maradásra kényszerítették.

Így, bár a követség elárasztotta őket kérő, ígérő és fenyegető levelekkel, és a kormány két küldötte: Csankó József földműves, kommunista országgyűlési képviselő, egyeki miniszteri titkár már három hónapja Stockholmban tartózkodott, Elkan követségi titkárral és Schöpflin Gyulával együtt, aki 1948 és 1950 között volt Magyarország stockholmi követe, minden egyes embert meglátogattak és rábeszéltek őket a hazatérésre. Ennek ellenére a kétéves munkavállalási szerződés után, 1949-ben a 480 családból csupán 174 család, 458 személy tért vissza, a többiek Svédországtól politikai menedékjogot kértek és kaptak.

Vörös Dezső

¹ Böhm Vilmos válogatott politikai levelei 1914–1949. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Szabó Éva és Szűcs László. Napvilág Kiadó, Bp., 1997.

² Szakács Kálmán: Paraszti rétegszervezetek Magyarországon 1945–1951. Kossuth Könyvkiadó. Bp., 1988.

³ Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985. Európa Könyvkiadó, Bp., 1989.

⁴ Szöllösi Antal: Svédországi magyarság 1956-ig. Ungerska Arkivet, Stockholm, 1999.

⁵ Szakács i. m.

TERMÉS

Az 1849. évi „nagy szaladás” emlékei az egyházi könyvekben

1848. december 2-án lemondatták V. Ferdinándot, és megkoronázzák az alig 18 esztendő Ferenc Józsefet. Ezzel egy időben a birodalmi vezetés valamennyi területen (Felvidéken, Észak- és Dél-Erdélyben, Galiciában, Bukovinában) támadásokat intéz, a birodalmi főereget pedig Windischgrätz vezérlete alatt Pest ellen indítja. A hírre a magyar hadvezetés elrendeli, hogy a délvidéki hadak – a fővárost védendő – vonuljanak Pest alá. A bácskai hadtest parancsnoka, Vécsey Károly¹ tábornok 1849. január 17-én indult útnak. Elvonulásával azonban a délvidéki magyarság magára maradt, és a szerbek kegyetlenkedéseitől való félelmében, január utolsó napjaiban a rettentő zord, hideg időben kétségbeesett menekülésbe kezdett. Erre a kétségbeesett futásra, fejesztett menekülésre utal, emlékszik még ma is (több mint másfél évszázad távlatából) a *szaladás/nagy szaladás* kifejezés emlegetésével a szájhagyomány. Akad persze írásos nyoma is a történeteknek. Ezek közül az egyik az a bejegyzés, amely az *Omorovitzai Ref. Eklésia* presbitériumi üléseinek határozatait tartalmazó *II. Protocollumban* található az egykorú edelényi Herceg Ferenc lelkipásztor megfogalmazásában a következőképpen: „1849-ik év első napján a 'Sz:tamási Szerbek Sánca 's tábora ellenébe Verbászon felállított sánczok alol a 'Pest felé gyors léptekkel nyomuló Cs. K. General Windisgrätz elébe felparancsolt Dommiguel (Don Miguel – P.A.) zászlóalj szállásoltatott helységünkbe; így a 'gondnokválasztás szokás ellenére más napra halasztatott. E' harczedett Zászlóalj helységünkben örömmel fogadtatott 's magyarosan megvendégtetett. Úgy hogy dél után 2 óraker dob perdülésre kirukkolt vitézek megköszönni akarván szíves vendégzereztünk a 'Moroviczaik helyett a 'pignoczaikat éltették, 's a 'szállításukra önként kiállott koczikat tisztjük vissza parancsolta, nem tartván tanácsosnak a 'rettentő hidegben nehéz fővel koczikon utazást.

Jan: 7-kén Feketehegy és Verbász alol föltakarodván a 'katonaság, Bácska és az alsóbb részek /:pars pro toto:/ a 'szerbek rablásának 's gyilkolásának martalékul hagyatott. A' mint a 'katonaság távoztával csak hamar ki is törtek Sáncaikbol Verbászt és Feketehegyet rabolták és égették – a 'menekülni nem tudó, vagy nem akaró lakosok közül többeket megöltek – köztük az úttán életét szaladással menteni akaró Kereszthes Jó sef lelkézt agyon lötték. Már Januar: 29-kén Topolyát égették és rabolták – lakosai közül többeket le öltek – köztök a 'papi segédet kivégezték, a 'plebánust hand'sárral annyira megvagdalták, hogy a 'fején 's nyakán ejtett tenyérnyi sebek begyógyultával is hivatala folytatására alkalmatlan lett 's defittentiába tétetett. Báró Krei (Kray – P.A.) ő nagyságát Topolya földes urát ingre gatyára vetköztetve magokkal Bajsára hurczolták.”

A feketehegyi (feketecsi) eseményekről megrázó részletek felidézésével számol be Szilády János lelkipásztor *A feketehegyi reform. egyház 100 éves története 1785-től 1885-ig* címen írt egyháztörténetében. Ebből idézi Sárközi Ferenc kötetében² a következőket: „Néhány öreg nem akarta elhagyni a falut.

¹ Gróf Vécsey Károly az aradi vértanúk egyike, akit az emlékezetes verbászi tiszti gyűlésen tanúsított magatartása miatt – mellékbüntetésként, hogy végig nézze és szenvedje a többiek halálát – Haynau hadbírósa utolsó napra végeztet ki. Az ok, amivel Vécsey gróf a mellékbüntetést „kiérdemelte” a következő volt: a kormány Debrecenbe való költözése után úgy döntött, hogy a Bácskában és Bánátban állomásozó hadtesteket visszarendeli, és a magyar főerőt a Tisza középső folyásánál vonja össze. Ez az itt szolgáló (eredetileg) császári tisztek többségénél lelkiismereti válságot okozott, mivel a rájuk váró feladatok a továbbiakban már nem a szerb fölkelők, hanem a császári alakulatok elleni harc lett volna. Ezt az itt állomásozó csapatok Verbászon tartott tiszti gyűlésén ki is fejtették, és sokan – élükön gróf Esterházy Sándor hadtestparancsnokkal – ki is jelentették, hogy a császárra tett esküjüket nem szegik meg, és nem hajlandók a császári csapatok ellen harcolni. A felbomlással fenyegető helyzetet Vécsey Károly, Lenkey János és Baudisz József fellépése mentette meg, melynek eredményeként Esterházy vezérőrnagy és mintegy negyven tiszt távozott, de az alakulat megmaradt a magyar honvédség kötelékében.

² *Sárközi Ferenc: Az idő sodrásában. Művelődési Egyesület. Feketics, 2000.*

Berhidai Keresztes József a magyar Református Egyház lelkésze a szaladás kezdetekor a magára hagyott betegekhez, aggyastyánokhoz szaladt el, hogy rábeszélje őket is a menekülésre. Néhányat sikerült kocsira ültetve menekülésre bírni. Esteledni kezdett mire a paplakba visszatért. Kunhegyesről a telepítés időszakában ajándékba kapott harangot már hetekkel előbb elszállították Soltvadkertre, ahol a biztonság kedvéért elásták. A legfontosabb hivatalos iratokat elvitték Halasra és Moravicára. Csupán csak személyes holmijait kellett magához venni, mivel feleségét és gyermekét már korábban elküldte Soltvadkertre.

Amint kiért az utcára, akkor vette észre, hogy a menekülés útvonala el van vágva. A parochia kertjén keresztül sem menekülhetett, mert a végszomszédságban lakó két sváb a magyar egyház régi ellensége volt, akik amióta felgyújtották a paplakot és jegyzőlakást, különös gyűlölettel viselkedtek a jegyzővel és a lelkéssel szemben. Mérlegelve a helyzetet, visszament a parochiára és várta a fejleményeket. Besötétedéskor felkereste a szerb csapat két tisztje, és azt ajánlották, hogy legjobb lesz, ha híveit követve ő is elmenekül, mert ki tudja, milyen garázdálkodó csapat követheti őket.

Berhidai Keresztes József megfogadta a jóindulatú tanácsot és (állítólag ingben, gatyában) a parancsnokok által megjelölt útvonalon menekült. Szabad útként a főutcát jelölték meg a tisztek az evangélikus imaházat érintve. Az evangélikus imaházzal szemközti kocsmában dorbézoltak a svábok a »Kossuth búcsú« örömeire. Bittlingmauer Péter, amikor meglátta a haranglábhoz érkező magyar lelkészt, a kocsmadvarból vadászpuskával a kezében és fálnak támaszkodva célba vette. Berhidai Keresztes József halálos sebet kapott és ott a helyszínen meghalt.”

Történt mindez 1849. január 23-án. Pár nappal később, azaz január 30-án Topolyán ismétlődött meg a vérengzés. Az ott-történekről nem került kezembe a fentiekhez hasonló részletes leírás, de a plébániái hivatal halotti anyakönyve az 1849. évnek 30. napjára 42 esetben az elhalálozás okaként „az ellenség Ráczok által megöletett / Ráczok által agyon lövetett / Ráczok által meg öletett / Ráczok által el öletett polgár” megfogalmazást jegyzi be. A megölték között van a moravicai lelkész által említett „papi segéd” Wlojmits (talán Vojnits? – P.A.) János 26 éves topolyai segédlelkész is. A handszárral agyonvagdalt topolyai „plébános” szomorú sorsára csak abból következtethetünk, hogy a január 30-án megölt 42 ártatlan áldozat temetését Fratrists Lőrincz bajsai plébános végezte, és még a későbbiek során is vidékről (elsősorban Bácsról a Szent Ferenc szerzetesrend áldozópapjai) jártak a topolyai híveket a szükséges szentségekkel ellátni. Nem a kegyetlenkedés áldozata ugyan, bár közvetve talán igen, Bellányi Péter és Német Anna – „Sz. Tamási lakosok Topolyára futottak” – Jusztina nevű egy esztendő leánya, akit „Vargha Gaudenz Sz. Ferenczi áldozár Bácsbul” temetett 1849. március 30-án. Topolya földesurának, báró Kray Nepumuki Jánosnak az elhurcolása, kastélyának feldúlása, kirablása viszont semmiképpen sem minősíthető másnak, csak kegyetlenkedésnek.

A fent kiemelt rész (Sz. Tamási lakosok Topolyára futottak), és Herceg Ferenc omorovicai lelkész beszámolójának alábbi sorai is jól alátámasztják, hogy a szóban forgó kegyetlen és zord téli napokban Bács vármegye magára maradt magyar lakossága a fenyegetésektől, kegyetlenkedésektől való félelmében futott, menekült, de nem ki merre látott, hanem északnak Szabadka, Szedeg, Mélykút, Halas, Csanád, Soltvadkert stb. felé. Ez olvasható ki a tiszteletes úr beszámolójából is: *Proximus ardet Ucalegon – a közeli/a szomszéd Ucalegon (háza) ég – idézi Homeros Iliászából a Trója veszedelmére, a fenyegető vész közelségére utaló sort, majd így folytatja: „A’ tűz világa, ’s gyilkolás hallása népeimet megrémítette – kicsinyek nagyok sírása ’s jajveszéklése közt a’ gyülekezet nagy része Szabadkai Szállásokon, Mélykúton – Halason – Csanádon kereste menhelyét. Gondnokomat is a’ pénztárral Halasra küldöttem – a’ Jegyző, ’s Anyakönyveket pedig a’ Feketehegyi helység és egyház Jegyző és Anyakönyveivel miket hozzábízottakul küldöttem föld alá rejtettem ezeket – az itthon zavarosban halászni maradtak ellen őrizni magamat hon maradásra határoztam. – Topolyáról a’ rabló sereg ágyúikkal együtt Bajsára vissza vonult, ’s ez úttal Helységünket mellőzte.”* De csak szusszanásnyi időre, mert „Febr: 25-kén estve felé érkeztek helységünkbe Szejtni igen mivelt és szerény őrnagy vezénylete mellett a’ Sajakisták ’s velők a’ gyülekező őrsereg, mind jól készült szuronyos fegyverekkel. – Megérkezettükkel őrnagyuk az itthon szédelgő lakosokat dobszóval a’ helység házához gyűjtötte, ’s előttök katonáinak a’ rablást kemény büntetés mellett meg tiltotta – sőt a’ Magyarok közzül őroket is rendelt ’s őket felhatalmazta, hogy ha katonái parancsa ellenére táborukat ott hagyva rabolni mernének szabadon agyon verhetik. E’ parancsal katonáit ágyúikkal a’ rom: cath: temető mellé helyezte – a’ nemzetőroket pedig hozzájuk közel: „Alolirtak hitelesen tészünk bizonyosságot eről: hogy a’ Szerb tisztelt Kapitány Úr, általunk köz hírré téteti ezt: hogy

miel Pilaszanovits Lajos Urnak rendes lakása Baja városában vagy – mely város a' Szerb Vajvodasági (sic!) hatóság alá önként adta magát; – Azon okból tisztelt Pilaszanovits Urnak Szállása – mindennemű ingó és ingatlan értékei – mindenféle veszély – lopás – rablás ellen bátorságba helyeztetődött. Ha pedig valaki mind e' mellett is Pilaszanovits Urnak legkisebb vagyonához nyúlni merészelne; – az tüstént halállal fog meg büntettetni. Kelt Omorovicán 21. Febr. 1849.

A helység piros pecsétje

Kiss János mk Biró,
Györe Josef Esküt mk,
Tóth István Esküt,
Buzás András mk Esküt.”

Nitimur in Vetitum magis cupimusque negata – magyarul: mindig a tilosra törekszünk, és a megtagadott dolgokat kívánjuk – idézi Ovidius szállóigévé vált sorát Herceg Ferenc lelkész úr, majd beszámolóját így folytatja: „A'szerbek se maradhattak bőrükbe – a' házakat pénz, öltöny, 's fehérműkből rabolni kezdték – mire köztük, 's az örök közt verekedés keletkezett, 3 szerb tisztára agyon veretett, 4 halálosan megsebesített, – a magyarok közül bár közibéjük lődöztek – golyó vagy szuronyos fegyver által egy is legkisebb sérelmet nem kapott. – A' megrettent Szerbek még ágyúikat is őrizet nélkül hagyva eszeveszetten futottak szélyel, úgyhogy temérdek lerúgott bocskorokat találtak más nap az utzákon, 's ha a' lakosok nagyobb része szélyel menekvőben nincs, 's ifjaink magokat rendes katonaság közé be nem soroztatják 5 ágyút minden munitioval 's pénztárral csupa botokkal kezükre kerítnek. – A' lármán tettes Szalmásy Gyula úrnál szállásoló tisztek megdöbbenve siettek Bíránk Kis János helyettes Jegyző Decsi Dániel 's egy pár eskütt kíséretében a' csatahelyre, a' holtakat és sebesülteket a' helységházához vitték, és kísérték, kik is más nap míg koporsójok elkészült az udvaron szemlére kitétettek.

Míg embereiknek halálokon, 's különösen 12 éves káplárjoknak elvesztésén felbőszült szerbek káromkodva az utzákon magyarokra lődözve, ágyúiknak a' falura szegezésével, nép kiirtásával fenyegetődzve, rabolva sürtek forrtak /:engemet is lelkézt két ízben célba vettek:/; de bosszújoknak csak két lakos társunk lett áldozatja Szoboszlai János 20 éves ref: ifjú – és Márton takács rom: cath: / az alatt a' tisztek össze ültek és szigorú vi'sgát tartottak a' tett felett, és csupa gyanuból /:mert a' tettesek mint Józsa Bandi 's társai megugrottak:/ Szabó István, Sós István és Kis Sándor lakostársainkat, mint szinte helyettes Jegyző Decsi Dánielt is ki egy sebesültet a' mult estve kíséret közben arczul csapott be fogattak, és vason Zomborba vitettek.

Rettentő volt e' nap. Embereinket kiket elő utó találtak irgalom nélkül kardal, puska agyával ütötték, majd mejjönek szegezve agyon lövéssel szúrással fenyegették, csizmáikat lábaikról lehúzták, szüreik 's egyéb öltönyeikből kivetkőztették, ki 'sebölték, marháikat, lovaikat, a' helység 2 csődörét is elrabolták, – 's mind ezeket birka türellemmel kéntelenített nézni és szenvedni a' fegyvertelen nép. De borzasztóbb volt az éjre gondolni. A' bosszú, pálinka, és bortol hevült vérengző nép dühe nap nyugvásal kétségen kívül irtóztató vérengzésben törki, ha tisztjök, kétes lévén a' más szemetjén történendő élet halál harc kimenetele délután 2 órakor ót' is kivégzéssel fenyegető fegyelmetlen csordát Pacsérra át nem szállásolja.”

De olvassuk tovább Herceg Ferenc tiszteletes úr beszámolóját!

„Febr: 26-án elmenvén rólunk az Isten ostora nagy lélekzetet vettünk; de tőlök békés maradásunk nem volt. Táboruk élelmezése, a' szünetleni szolgálat kocsival lóval, gyalog és lóháton szörnyen terheltek kevés számmal hon maradt lakosainkat. Majd Mart: 2-kán Cs. K. General Drágics ő nagysága Bajmokról az ügyet 's hadi szerencsét veszélyeztető fegyelmetlen csordát táborából haza zavarván, a' Szivacz 's Bajsa felé vonulók helységünket kiméletlenül rabolták – férfiakat asszonyokat egyformán alsó 's felső öltönyeiktől, ágyneműektől megfosztották, az őket szállító kocsisokat ülésükből letaszították 's lovaikat elhajtották. – Engemet is lelkézt tettes Szalmás' Gyula úr házába szorított 50 csavargó – 's míg Gyula barátom a' Speishan portionként méregette számukra pálinkáját, engem zongorázni készlettek; 's az össze vissza handra mandrázott egyenetlen hangokon fegyvereik agyát vixolt padlóhoz verve össze vissza egyenetlenül ugráltak. Remek művészetemnek jutalma lön: hogy a' kalapomat fejemből, pipámat számból kérelem nélkül kivették, 's köszönet nélkül elvitték.

Itt megjegyzem, hogy ha tettes Szalmás' Gyula úr hon nem marad, 's a' Pacséron 's Bajmokon szállásoló tiszt urakat külömbféle jó borokkal, liqeurökkel, befőzöttek, méz 's más nyalánkságokkal el nem látja, 's a' bitangoló pór népet szinte naponként nem vendégli Omorovicán ház épen, ember életben alig marad. Türelmit sokszor igen sokszor el is vesztette a' külömben igen jó kedélyű 's elms barátom a' napontai szemtelen követelések miatt, – házát magtárát, kertben üveg házát és mindenét magyar, szerb rablóknak hátra hagyva magát szökésre elhatározá. De lakásom hozzá tettem át, őt' sorsunk jobbra fordultával bíztattam, 's kitarásra bírtam.”

A remény mintha kezdett volna valóra válni!

„Mart: 4-kén (ugyanis) Cs. K. General Dragics őnagysága Bajmokról megindítá táborát Szabadka ellen – elő nyomulásokat a magyar örök hírül adák Gál Ezredesnek – ki is katonáit elrendezve ellenük vezényelte, Kaponyánál egymást ágyúkkal köszöntötték – rövid tüzelés után a magyarok szuroymyal rohantak. A Szerb tábor a leg nagyobb rendetlenségben a leg rövidebb útat választva eszeveszetten szaladt Zombornak – A kocsikról lemaradt s eltévedt Horvátok még Pacséron is kenyérért kínálták fegyvereiket. Bár elfáradt s kiéhezett katonáink őket nyomba nem úzhatték; még is mennyire meg vetették ijedtüket bizonyítják a magokrol nem levetett inkább lehasogatott suspeisos szúr s bőr nadrágok, – az elfogott munitios szekerek, ágyúk s köztök az igen csinos 24 fontos réz csicsó.

A Kaponyánál csatavesztettek, – ijedtökből Zomborba is vittek nem kis adagot. Ugyanis sarkokban lenni hívék a huszárokat, sáncaikat vagyonaikat hátrahagyva szakadásig szaladtak, – Szerémben – a vagyonosok Belgrádban vettek lélekzetet. Szerencsétlen főntebb megnevezett foglyainkat is mint szinte a magokéit ott felejtették, kik börtönük ajtaját amazok örömiükben, ezek ijedtiükben kifeszegették s hazatértek.”

Azonban korai volt az öröm. A vészhelyzet még koránt sem múlt el teljes egészében, hisz – „a szárnyatlan vagy is pénztelen s vagyontalan pórokat pedig egy Szerviánt affectáló Sztojkovics nevezetű Zombori rácz³ boltos Bajsán össze szedte s azokkal nyugtalanított. – Mart: 9-kén két követe által helységüinktől 150 kocsi kiállítását, nem tudom mennyi kenyér, s szalonnát követelt. – Megtagadás esetében helységünket megsemmisítéssel fenyegette. – 150 ember sem lévén falunkban – szemtelen követeléseinek eleget nem tehattünk, eleget tenni nem is akartunk. Azon napon dél után 3 óraker 90 kocsin csordájával helységünk alatt megjelent, s a déli rész külső széleit körül égették – a falut rabolták, tűzhelyeiket elhagyni nem akaró lakostársaink közül 13-mat agyon lőttek. – En tettes Szalmáss Gyula barátommal Szabadkai szállásra Gyurgyinba menekültem, s onnét szemlélttem lángba borult helységünk siralmas romlását. Esteli 6 óraker dobot ütettet a lelketlen kutya fajzat s Bajsára vissza vonult. Más nap Mart: 10-kén haza tértünk rombolt helységünkbe. Mint tisztelt Gyula barátom – én is ajtaimat bevagdálva – fehér edényeimet szobám közepin össze törve, – üst más réz neműket elrabolva – asztalaimat, archívumot felforgatva – irományaimat, könyveimet szélyel szorva találtam, miknek rendbe szedésihez még fogni se tudtam midőn lovas öreink nyargalva jelentik ismétii jövetelüket. Lovasainkat rögtön szalasztottuk Pacsérra – a kaponyai csata vesztiésivel el szaladt szerbek gabonái, birkái, marháinknak össze szedése, s Szabadkára szállítása véget kiküldött tiszt úrhoz – ki is dobot ütettet, s míg gyalogait rendbe szedte 2 ágyút 60 huszár fedezetével megmentésünkre küldött. Már 138 ház istállókon, takarmányokon kívül égett midőn szölleink sarkánál a 2 ágyú megdördült. Cso eto??!! (Mi ez? – P.A.) Kocsikra kapva Ószivacz s Bajsa felé elnyargaltak, úgy hogy huszáraink, sőt ágyú golyóink se korzolhaták be hivatlan vendégeinket.

A siker okozta öröm, megelégedettség a történetet papírra vető tiszteletes úr stílusán is érződik: „Hát Sztojkovics urammal mitörtént? Őt a rablásban elkésőt – kocsissa rablott hintáján s lovain elnyargalván 3 botos legényivel kik Bulim basa címet vettek fel – gyalog hagyta, s gondolván: ha megadják is magokat többé Sz: János kenyeret aligha árulandnak életre halálra vinni elhatározzák – és a huszárok előtt szivarra gyújtva, szüntelen egyenként löve és töltve hátrálnak annyira hogy tettes Pilaszanovics Antal úr erdejétől már csak dülő földre valának, s ha oda bevihetik inokat verő nadrágjokat este lévén az idő annyi ember elleniben szerencsésen megmenekülnek. De a tiszt úr huszáraival karéba kapva megrohantatta. 2 huszár halálosan megsebesült. Egyiket itt temettük el egy mart: 9-kén agyon lövetett rom: cath: asszonnyal a Cath: templom mellett – a másik vitel közben Szabadka alatt hunyt el – és egy ló is megsebesült – mind golyó által. Sztojkovics uram is társaival együtt agyon vagdaltatott, s a szállásról kijáró ebek kényelmes csemegéje lett.”

Közben 1849. március 15-én Kossuth Perczel Mórt nevezte ki a délvidéki magyar hadak élére, és Perczel nem is késkedett az áldatlan állapotok felszámolásával. Kitűzött célja Pétervárad felszabadítása volt. Célja eléréséhez azonban megfontoltan, lépésről lépésre haladt: Először (március 22-én) a Szeged környéki településeket (Szőreg, Szentivány, Deszk) foglalta vissza, beosztottjai: Keményfi József honvéd százados Kiszombornál, Czintula Antal honvéd őrnagy Ókanizsánál győzedelmeskedett, majd másnap Gál László alezredes foglalta vissza Zentát. Továbbhaladtukban március 26-án Kúláról és Verbászról kergették ki a szerbeket, majd – áttörve a Ferenc-csatorna melletti védelmi vonalat – március 27-én Kiskernél jártak, és két zászlóaljat és két huszárszázadot egy üteggel sikerült is bejuttatniuk Péterváradra. A teljes siker azonban ezúttal elmaradt. Nem maradt el viszont a lázadás fő fészke, a

³ Az egykorú nyelvhasználat a magyarországi szerbeket leginkább *ráco*knak nevezte, a szerbiaiakat pedig *szerviánok*knak, azaz *szerbek*nek.

Szenttamás ellen vezetett támadás sikere. A sáncot védő szerbek ugyan sokáig ellenálltak, de végül is, április 3-án a magyarok kerekedtek fölül, és az addig szinte bevehetetlennek hitt tűzfészekből kikergették a szerbeket. Pár nappal később, április 7-én a nagy római sáncot rohamozták meg és vették be sikerrel.

Herceg Ferenc tiszteletes úr mindezt így foglalja össze: „*E' történetek után a' Debreczenben székelő magyar kormány által a' bácskai hadjáratra Perczel Mór tábornok nevezetett ki, – ki fegyverével először is Péterváradra tört útat, és ezt az ostrom alól felszabadítván, 's éllemi szerekkel megrakotván, se-regét – a' Bechtold tábornok, és Mészáros Lázár hadügy minister által többször ostromoltatott, 's a' külföld előtt bevehetetlennek híresztelt Sz: tamási sáncok ellen vezényelte, 's azokat April: 5-kén négy órai ostrom után kevés embere vesztésével bevette – 4000 szerbek temetkezési helye lőn. Azután Turlya, Ná-dalj, 'Sablya 's minden határőri helyeket egész Tételig bevén 's felpörkölvén, a' szerbek nyugtalanító rablásainak 's vérengzéseinek véget vetett. Sz: Tamás bevételével a' Jegyző 's Anyakönyveket a' földből felszedtem. A' Feketehegyeket minden hiba 's hiány nélkül kézbesitettem. A' szélyel menekvőben lévő hiveim is haza szállongtak.*”

Ez még mindig a remény, a bizakodás időszaka volt. De két hónappal később, 1849. június derekán I. Miklós orosz cár Paszkievics orosz herceg vezetésével 200 ezer fős hadsereget küldött a kutyaszorítóba került osztrák császár megsegítésére. A hatalmas túlerővel szemben a magyar sereg előbb július 31-én Segesvárnál, majd augusztus 9-én Temesvárnál szenvedett vereséget. A várható következmények világosak voltak, és Kossuth nem is habozott. 1849. augusztus 11-én lemondott, és teljhatalommal Görgey Artúr fővezért ruházta fel, aki augusztus 13-án az Arad melletti Világosnál az orosz csapatok előtt feltétel nélkül letette a fegyvert, s megkezdődött Haynau rémuralma.

A tiszteletes úr summázásában: „*Aug: 13-kán Világoson a' magyar fegyver lerakatott. A' magyar papírpénz megbuktával egyházam 269 v. forintot a' helység házánál beszámllált. A' magyar haza ostrom állapotba helyeztetett. Minden gyűlések eltiltattak. A' fő 's segéd gondnok a' hivataloktól felfüggesztettek. A' Superintendentiák egyedül a' superintendens urak – az egyházak a' Lelkészek igazgatására szorítottak.*”

A szabadságharc bukása után ugyanis, az önkényuralom a legszigorúbb büntetések terhe mellett kötelezett mindenkit a nép által *Kossuth-bankónak* nevezett Kossuth-pénzek beszolgáltatására. A begyűjtött Kossuth-bankókat azután nyilvánosan elégették. Hiába volt azonban minden fenyegetés, a hazafias kegyelet – no meg a remény, hogy ezek valaha visszanyerik értéküket – a bankók nagy tömegét mentette meg a pusztulástól, és sok családban nemzedékről nemzedékre hagyományozódó becses ereklyeként őrizték, rejtgették őket. De ereklyeként őriztek, rejtgették a szabadságharc eseményeire, a szabadságharcra kapcsolatos egyéb körülményekre, a benne résztvevő ismert vagy ismeretlen hősökre utaló, hő-sökhöz tartozó, kapcsolható legkülönfélébb tárgyi emlékeket is.

Pénovátz Antal

Az eltűnt Magyarország nyomában

Mozzanatok Felső-Nógrád dualizmus kori életéből

Gács, Vidéfalva, Losoncapátfalva, Szalatna. Egy nagyobb és két kisebb község, valamint egy puszta karnyújtásnyi közelségben Losonchoz. Mindegyikben ma is ott magaslik legalább egy kastély, melynek lakói száz évvel ezelőtt még a Forgách, a Cebrián grófok, a Wenckheim bárók vagy éppen a Kubinyiak voltak. A 87%-ban magyar nemzetiségű Losonc az iparosodó térség gazdasági és társadalmi központja, északra azonban, ugyan a magyarosodással szemben nem ellenséges, de többségükben szlovák falvak sorakoztak. Ilyennek mutatja a korabeli statisztika Vidéfalvát. Gácson valamivel meghaladta a magyarság száma a szlovákokét, míg Apátfalván biztos többséget képezett. Az utóbbi településen előbb a Prónay bárók építkeztek, őket követte itt a csak 1827-ben honfűsített, spanyol eredetű Cebrián família. Gácson emelkedik ma is a Forgáchok pompás várkastélya. A nagy múltú család a XIX. század folyamán házasságra lépett a Wenckheimekkel. De a Forgách nemzetség birtokolta századokon keresztül Vidéfalvát is, ahol a korábbi alapokon egy kisebb barokk kastélyt építettek, mely azután XVIII. század elején a református Kubinyiak tulajdonába jutott. Az immáron Kubinyi-kastélyban alakult meg 1848-ban a *Magyar Földtani Társulat*. Az alapító esemény gazdája Kubinyi fivérek, Ferenc és Ágoston, akik közül az idősebbik, Ferenc kivette a részét a forradalomból és szabadságharcból, amiért több

év várfogságot szenvedett, s csak az önkényuralmi korszak elbizonytalanodáskor, 1861-ben, majd végeszakadtakor, 1865-ben tért vissza Kossuth tántorithatatlan híveként a felső-nógrádi közéletbe. A testvérek halála után megüresedő kastély és az azt övező birtok kétszer cserélt gazdát. Másodsorra, 1891 nyarán az addigra politikai újságíróként, szépíróként, országgyűlési képviselőként elhíresült Asbóth János vásárolta meg, akinek odaköltözéséhez a helyi társadalom sokszínűbbé, nyitottabbá válásának reményét fűzte az autochton értelmiség.

Losonc, a térség talán legváltozatosabb sorsú települése, 1849-es szenvedései, súlyos veszteségei (mivel az orosz csapatok megtorlasképpen fölprédálták és fölgyújtották) után a magyar iparfejlődés és nemzetformálás mintavárosa, igyekezett az oktatás és kultúra fölkarolásával is méltóvá lenni erre a szerepre. Nem számított Isten háta mögötti vidéknek, hiszen 1871-től Salgótarján felé vasút kötötte össze a fővárossal, s amikor 1896-ban megnyílt a Berlin felé futó Budapest–Ruttkai fővonal, amelynek egyik állomása Losonc volt, a távolság csökkenésével az utazási idő is körülbelül két órára rövidült.

A megyeszékhely rangjára vágyó kisváros színvonalas állami főgimnáziumnak adott helyet, fiú és leány polgári iskolákat, a világ és Magyarország dolgairól naprakészen tájékozott hetilapot – *Losonc és Vidéke* – tartott fenn. A zenei élet átlagosnál magasabb színvonalról a fiatal Lehár Ferenc gondoskodott, aki gyakorta megfordult a zenekedvelő Cebrián család szaltnai udvarházában, ahol mindennapos volt a szalonmuzsikálás. Cebrián László gróf két lánya közül különösen a fiatalabbik, a szépen éneklő Róza vonzódott a legmélyebben érző művészethez. Egyénisége a naplóíró Justh Zsigmondot is megfogta, de a ki nem mondott, csupán esetvonásnyi vágy helyére barátja, Hubay Jenő hegedűművész és Cebrián Róza romantikus szerelmének a tapintatos pártfogása lépett. Az egyébként liberális hajlamú Cebrián gróf, akinek kedves mondása, hogy Szaltnán mindenki azt teheti, amit akar, s az sem kötelező, igyekezett meggátolni a frigyét. A grófkisasszony kitartása azonban meglágyította az apai szívet, és a házasságot megkötötték. A nagy közfigyelem által övezett love story boldog beteljesüléseként egybekelt a társadalmi és a kulturális arisztokrácia. A szaltnai kis kastély pedig a századfordulóra végképp a felső-nógrádi kötődésű s a nyarakat a közeli rezidenciákon töltő, egyébként budapesti magas-értelmiség és a környékbeli intelligencia egyik találkahelye lett.

Az idő tájt minden esztendőben hosszú heteket töltött itt a Petőfi-kutató irodalomtörténész, Ferenczi Zoltán családjával, akinek felesége Hubay Jenő húga volt. Leányaik, Sári és Magdi később maguk is az irodalomra adták a fejüket. A fiatalabbik, tüdőbetegségben korán meghalt Magdának egyetlen regénye jelent meg, míg Sári ismert író lett, különösen a magyar regény atyjának, Jósika Miklósnak az életéről szóló történeteivel. Egy évtizedig Berlinben is élt második férjével, Bató József festőművésszel. Első házasságát valószínűleg a szaltnai összejöveteleknek köszönhette, ahol megismerhette a bizonyára szintén gyakori vendégnek, Asbóth Jánosnak az unokaöccsét, az ismert nyelvész Asbóth Oszkár hasonnevű mérnök fiát (nem azonos a némileg tévesen a helikopter fölталálójaként is nyilvántartott, ugyancsak mérnök Asbóth Oszkárral).

Többször tette tiszteletét itt a korszak híres drámai színésznője, Jászai Mari, kinek a szeszélyességétől még a ház egyébiránt temperamentumos asszonya is tartott. Előfordult, hogy Jászai egyszerre csak, se szó se beszéd, befogatott és a pályaudvarra hajtattván faképnél hagyta a meghökkent házigazdákat, s csupán annyit üzent vissza a kocsissal a kastélyba, hogy a nyavalya törje ki szíves vendéglátóit. Mindazonáltal a színésznő naplójában nagy elismeréssel és szeretettel ír a nemeslelkű Hubay-Cebrián családról.

Mindennaposak voltak a helyőrség tisztjei, föltűnik közöttük egy Linder Béla nevezetű százados, akit megfontoltsága, barátságos modora miatt környezete egyértelműen kedvelt, s aki a háború kitörésének hírére, amely ott érte, nem kevés előrelátó okossággal fejtegette, hogy miért várható hosszú, elhúzódó véres küzdelem.

A szaltnai mindennapokról szóló fennmaradt levelek, naplórészletek szinte életre keltik a boldog békeidők összes színet és ízeit. A háznép sűrűn kirándult a pompás hegyvidékre, Szliácsfürdőre, meglátogatták a füleki rokonokat, ahonnan azután a modernizáció biztos jeleként Cebrián Róza nővére, Mária egy rettenetesen pöffögő automobilon kereste föl Losoncon keresztüljőve a szaltnaiakat. Rendszeresen vívtak vegyes párosban teniszcsatákat, melyeken főként a helyőrség egyik-másik tisztje meg az idősebb Ferenczi-lány mutathatta meg újdonsült tudományát. Hubay például idegenkedett az effajta ügyességviadaloktól, ezért ilyenkor hosszabb magányos sétára indult, viszont állítólag annál jobban szerette a már Losoncon is hódító játékokat, a footballt. Előfordult, hogy valamely mozgalmas nyári délutánon a jelenlévő vidám vendégsereg apraja-nagyja rúgta a bőrt, nem ritkán rögtönzött bállal zárták a napot.

Hajlamosak vagyunk bájosnak látni ezt a világot, árnyék akkor kűszik a múltat nagyvonalúan újraalkotó történelmi képzeletünk fölél, amikor a nemzetiségi viszonyokkal szembesülünk. A nyelvhatáron fekvő Losonc egyfelől iskolapéldája a magyar szabadelvűség nemzetformáló koncepciójának és gya-

Az Asbóth-kastély Vidéfalván

korlatának. Példás felekezeti türelem, befogadó józanság alakította a városi élet mindennapjaiban magát újjáteremtő sokszínű magyarságot. Erről a légkörről árulkodik a közel 20 %-nyi hazafias szellemű zsidóság jelenléte, s talán az olyan nevek természetes előfordulása, mint a főgimnáziumi tanuló Rodriguez Bélacé, vagy a polgári leányiskolába járó Jansen Kataliné. A szlovákság körében viszont a tagadhatatlan asszimilációs hajlandóság dacára is éledeztek az elkülönülési törekvések, megfogalmazódtak sajátos nemzeti követelések. Minderre azután az ottani magyar többség idegesen, jócskán túlzó gesztusokkal reagált.

Ebből az inkább derűsebbik orcáját mutató, kissé csehovi világból nem hiányozhatnak a különcök sem. Az eddigiekben vázolt, alapjában véve szűk körön jobbra kívül élt a gácsi patikus, Kosztko Tivadar, aki ekkor már túl van első nagy útjain, közvetlen és tágabb környezete számára majdhogynem ismeretlen, jelentősebb korai alkotásain. Keresi a nagy motívumot. A keresésben bizonyára segítségére van egy kiváló képanyaggal illusztrált terjedelmes útirajz Bosznia-Hercegovináról. Szerzője a csaknem szomszédságban található Vidéfalvára visszavonult Asbóth János, aki már évekkéül korábban egyik esszéjében azt fejtegette, hogy a magyar festőknek Keletre érdemes utazniuk témáért, ihletért. Csontváry „megfogadja a tanácsot”, jóllehet, nem valószínű, hogy kapcsolatban álltak volna egymással, bár egy eseti találkozás nem zárható ki. Amíg a nagy festő Gácsról indult vándorútjaira, a parlamenti képviselő Asbóth számára Vidéfalva lett a menedék különösen az után, hogy 1900 decemberében mandátumáról lemondott. Ettől fogva az év nagyobbik felét itteni birtokán töltötte feleségével, a bécsi szolgálata alatt megismert Spillmann Hedviggel, akivel a várva várt gyermekáldás elmaradása ellenére is mindvégig boldog házasságban élt. Jó viszonyt ápolt a vele rokon nézeteket valló Cebrián László gróffal, de a helyi közéletben nem vett részt. Róla és feleségéről legföljebb akkor lehetett olvasni a helyi hírekben, amikor azok felsorolják a különböző közérdekű és jótékony célra adományozók neveit. Egyre ritkábban tartózkodtak Uri utcai csinos kis palotájukban, itt jobbra a férj fordult meg, akít a tudományos életben való szereplései rendre a fővárosba szólítottak. Halála is Vidéfalván következett be 1911. június 28-án. (A tavalyelőtti kerek évfordulóról egyedül a maroknyi losonci magyarság emlékezett meg, s mint a falu hajdani birtokosa és templomépítője a vidéfalviaktól kapott egy koszorút a sírjára.) Annak az 1911 kora nyarára alighogy elkészült s éppen fölszentelésre váró helyi kis templomnak a kriptájába temették, amelyet a feleségével együtt építettek engesztelésül az 1890-es évek egyházpolitikai és felekezeti vitái, ellentétei által fölkavart indulatokra és gyűlölségre.

A feleség megélte Csehszlovákia létrejöttét, a cseh uralmat, sőt az 1938-as magyar revíziót is, amikor Losonc visszakerült Magyarországhoz. Vidéfalva hovatarozása azonban, mivel az új határt kifejezetten az etnikai arányok figyelembe vételével húzták meg, nem változott. Hosszú életének utolsó éveit

*A vidéfalvi templom mai képe
(Bojtos Anita felvételei)*

Mára Losonc magyarsága, bár drámaian megfogyatkozott, alig haladja meg a 13 %-ot, élénk kulturális életet él. Ezért a kesergés helyett arra van szükség, hogy elvégezzük a jelen legsürgetőbb teendőit, közöttük a lappangó és lassacskán visszagyarapodó múlt mentését is.

Vasas Géza

A Magyarhoni Földtani Társulat

Az egyik legrégebbi tudományos szervezet

A XIX. századi reformkor néhány jeles természetbúvára elhatározta, hogy itt az ideje egy önálló magyar tudományos társaság megalakításának, amely a „földismészek” összefogásával keretet ad a bányászat, a közettan, a mineralógia és az őslénytan területeivel foglalkozók további tevékenységének. Így jött létre a *Magyarhoni Földtani Társulat*, amely régies hangzású nevével is tükrözi immár történelmi távlatokba vesző korát. A Társulat megalakításának hivatalos idejét 1848-ra datáljuk, és ennek megfelelően évenkénti közgyűlését is rendre március idusán tartjuk. A Társulat megalakulása óta megszakítás nélkül működik, napjainkban is aktív tudományos munka folyik berkeikben.

A társulat megalakulásának eszméjét a lelkes beszercebányai tanár, dr. Zipser András javasolta a magyar orvosok és természetvizsgálók Sopronban tartott VIII. nagyülésén, 1847. augusztus 11-én. A viharos idők miatt csak 3 év múltával csírázott ki a társulat csemetéje; az is közismert, hogy a nagylelkű magyar főúr, Esterházy Pál herceg pártfogása indította meg az elvetett mag csírázását. Kubinyi Ágoston és Ferenc, Marschan József, Pettkó János és a javaslattevő Zipser András tanácskozására 1848. január 3-án Vidéfalván került sor, ahol előkészítették a talajt; de az eközben kitört viharban nem bontakozhatott ki a társulat.

A szabadságharc leveretése után egyhamar alig jöhetett volna létre a társulat, ha Haidinger Vilmos, az akkori bécsi ifjú mineralógusok és geológusok vezetője, szaktudományaink terjesztésének szempontjából kiindulva, pártfogása alá nem vette volna magyar kollégái ügyét. Mint az 1849. december 1-jén föllállított cs. kir. birodalmi földtani intézet igazgatója a bécsi kormánynál jól előkészítvén az utat, 1850. május vége felé Pestre küldte dr. Hörnes Móriczot, mint a nevezett intézet biztosát, hogy az itteni földtudósokkal a föllállítandó társulat programját megállapítsa. Az értekezletre 1850. május 24-én került sor. Hörnes mellett jelen volt Engel Sándor, Fuchs Vilmos, Kubinyi Ferenc, Kováts Gyula, Mikecz András, Nendtvich Károly, Petényi Salamon és Szabó József.

Az értekezleten a következő határozatokat hozták: 1.) Megbízta Kubinyi Ágostont, hogy egy Magyarhoni Földtani Társulat alapíthatásához felsőbb helyen a szükséges engedélyt megszerezze. 2.) Kováts Gyulát megbízta a szükséges alapszabályok megszerkesztésével. Ebben a következő pontok kiemelendők: a) A Magyarhoni Földtani Társulat, amely magánegylet, szoros tudományos kapcsolatban van a bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézettel, b) A társulat a Magyar Nemzeti Múzeummal is szoros viszonyban áll, a gyűjtött tárgyak annak tulajdonába mennek át. c) A Magyar Nemzeti Múzeum szolgáltathat helyiséget, őrzi a társulat iratait, és tisztviselői ingyen szolgálatukat felajánlják, d) A társulat minden pénze csak valóságos tudományos működésekre fordítandó. A tagok ingyen szolgálnak, csak úti költségeik és munkadíjaik térítetnek meg. e) A felsőbb engedély után azonnal nyilvános közgyűlés tartandó, amelyre az összes aláíró meghívják, s az elfogadandó alapszabályok azonnal kinyomtatassanak, f) A megalakulás után a tudományos kutatások még a nyáron haladék nélkül megkezdessenek.

Ezen program értelmében azután 1850. július 6-án tartották meg az első közgyűlést, a társulat ténylegesen megalakult, és megválasztott Kubinyi Ágoston elnöknek, Kováts Gyula titkárnak, és dr. Wagner Dániel pénztárosnak.” (Koch A. 1902. Földtani Közlöny XXXII.).

Mi a feladata és küldetése a Társulatnak napjainkban?

A magyar földtudományoknak immár több mint két évszázados sikeres múltja és nemzetközileg is jegyzett eredményei vannak. A Selmeci Bányászati Akadémia alapításának kétszázötvenedik évfordulóját ünnepeltük 2012 őszén. Azért említem meg ezt a jeles évfordulót, mert ez is csaknem egyedülálló a világon, másrészt azért, mert a bányászat története és a földtudományok története csak szerves egységben említhető és értelmezhető. Igaz, hogy a valamikori közös szakma az évszázadok során több diszciplínára bomlott, de nekünk, mai gyakorlóinak szem előtt kell tartanunk a közös gyökereinket és máig ható közös feladatainkat, érdekeinket. A magyar földtani tudományoknak olyan emblematikus képviselői voltak az évszázadok alatt, mint az elsők között Benkő Ferenc, Pettkó János, Zipszer Keresztély András, Kubinyi Ferenc és Ágoston, Szabó József, Mikoviny Sámuel, Böckh János és Hugó, báró Eötvös Lóránd, Hantken Miksa, Lóczy Lajos, Vitális István, Koch Antal és Sándor, báró Nopcsa Ferenc, Pávai-Vajna Ferenc és máig hatóan sokan mások, akik neve fényesen tündököl a tudomány egen.

Zipszer Keresztély András

Kubinyi Ágoston

A mai kutatók sem maradnak el azonban a nagynevű elődök mögött, bár mások a feladatok, mások a lehetőségek. A magyar kutatók akár a Magyar Tudományos Akadémia különböző intézeteiben, akár egyetemeken vagy más kutatóintézetekben dolgoznak, kiváló felkészültséggel és többnyire eredményességgel végzik feladataikat. Részt vesznek nemzetközi kutatási programokban, hozzájárulnak globális vagy regionális földtani kérdések megoldásához, közös konferenciákat és szakmai tanulmányutakat szerveznek sikerrel. Legutóbb ilyen volt az IGCP (nemzetközi földtani korrelációs program) perm-triász határ kérdéseit tisztázó záró konferenciája Egerben, amelyet a Balaton-felvidéken és a Bükk hegységben, valamint az Aggteleki karszt területén tett tanulmányi kirándulások kísérték. A rétegtani kutatások mellett az ásványtani, közettani, geokémiai, tektonikai, őslénytani, vulkanológiai és speciális területek, mint például a geomatematika művelői is sikeresek, és eredményeiket könyvek, nemzetközileg is jegyzett szakcikkek fémjelzik. 2012 augusztusában volt a HUNGEO XI. találkozója, amelyen a világ minden tájáról részt vettek a magyar származású geológusok, geofizikusok, meteorológusok és földrajztudósok, hogy számot adjanak legfrissebb kutatási eredményeikről. A magyar földtan tudósai részt vállalnak az IUGS (Földtudományok Nemzetközi Uniója) és az EFG (Geológusok Európai Szövetsége) tevékenységében is, amelyek a világ, illetve Európa geológusait tömörítik a közös feladatok megoldása érdekében.

Az alapkutatások mellett az alkalmazott földtannak és az iparban nélkülözhetetlen bányaföldtannak, szénhidrogénföldtannak és vízföldtannak, sőt újabban a környezeti földtannak a szerepe sem elhanyagolható. Felértékelődik a földtani ismeretek szerepe a katasztrófa elhárításokban. Gondoljunk a vörös iszappal kapcsolatos tragédia műszaki földtani megalapozású megelőzési kérdéseire, valamint a mozgó magas partok Duna melléki stabilizálási feladataira. A gyakorlati földtani munkák intenzitása és főleg finanszírozása mindenkor a gazdasági prosperitástól, konjunktúrától, a bányászat virágzásától vagy hanyatlásától függ. Ma a világon, de Magyarországon is, kialakult egy bányászatellenes hangulat, ami csak részben megalapozott, hiszen a bányászattal együtt járó környezeti károk helyes kezelése esetén a kinyert nyersanyagok értéke a ráfordításokat sokszorosán meghaladja. A bányászat az egyik legősibb mesterség és az így nyert anyagok a társadalom szinte minden területén ma sem nélkülözhetők. A növényi és állati eredetű természetes anyagokat leszámítva minden alapanyag a bányászatból származik. Meg kell találni mindig az egészséges egyensúlyt, és a bányászat minden ágát minimális és kezelhető környezeti kártételek mellett kell művelni. A hazai geológusoknak az ásványi nyersanyagokban közepesen ellátott Magyarországon a vízkutatásban, kőszén-, bauxit-, szénhidrogén-, építőanyag-, ipari ásványok bányaföldtani munkáiban, a műszaki földtan területén és a környezetvédelemben kell, hogy legyen szerepük. A Magyarországon meglepedett bányavállalatok, vagy csak kutatási koncesszióval rendelkező idegen vállalatok alkalmazásában is számos hazai szakember vállalt földtani feladatot. Nagy tapasztalatokat szerzett geológusaink egy része már évtizedek óta külföldön öregbíti a magyar földtani szakemberek hírnevét. Részt vesznek arany-, bauxit- és érckutatásban, egyéb ipari ásványok kutatásában, szénhidrogén kutatásban és vízkutatásban egyaránt. Úgy vélem, hogy az elméleti alapkutatások és a gyakorlati, alkalmazott földtan szerepe kiegészíti egymást, állandóan hatnak egymásra és mindkettő magas szintű művelésére szükség van ahhoz, hogy egészséges fejlődés és együttműködés állandósuljon szakmánkban.

Társadalmi kapcsolatok

A tudomány és a tudományos társaságok munkájának és eredményeinek a sajtóban való megjelenítése, és hiteles tolmácsolása a társadalom felé, az egyik legnemesebb feladat. Amikor a Magyarhoni Földtani Társulat megalakult, még csak írott sajtó létezett, mégis az első három év abból a szempontból is sikeres volt, hogy sikerült nemcsak a szorosán vett szakmai, de a szélesebb, műkedvelő közönséggel is megismertetni a magyar földtani kutatások eredményeit és a szakemberek elhivatott munkáját. A mai világban számtalan lehetőség kínálkozik erre, de ahhoz, hogy a munkánk ténylegesen nyilvánosságot kapjon, és ezáltal társadalmi elismertséget is szerezzen, marketing szemléletű vezetést kell a Társulatban is bevezetni, és hangsúlyt kell fektetni a folyamatos PR munkára. Ennek nemcsak a népszerűsítésben, a szakmai utánpótlás biztosításában van óriási szerepe, de ezáltal tudunk a Társulat tevékenységéhez támogatókat, szponzorokat is megnyerni, annak érdekében, hogy tudományos és népszerűsítő rendezvényeinket anyagilag megalapozottan tudjuk megszervezni. Társulatunk ezen a téren már ért el eredményeket, hiszen több éves múltja van például a Természettudományi Múzeummal közösen szervezett „Földtudományos Forratag”-nak, amit ősszel rendezünk általában Budapesten. Az elmúlt évben Miskolcon, ahol sok száz, olykor ezer látogató családostól, gyerekekkel együtt ismerkedik az ásványok, kőzetek és ősmaradványok világával. 2012 novemberében az újjászervezett Magyar Földtani és Geofizikai Intézet gyönyörű Stefánia úti palotája adott helyt a rendezvénynek. Emellett miskolci kollégáink az ottani egyetemmel közösen országos középiskolai vetélkedőket szerveznek a földtudományok

körében. Ezen a vetélkedőn, már határon túli magyar diákok is részt vesznek és a legtehetségesebbek továbbtanulva, szakmánk utánpótlását képezik. Minden évben a „Föld Napja” alkalmából kollégáink a város több pontján egész napos rendezvényeken népszerűsítik szakmánk szépségeit és érdekességeit, elsősorban a legfiatalabb korosztálynak, de ilyenkor a szülők is izelítőt kaphatnak a földtan érdekességeiből. Néhány éve volt a nemzetközi jelentőségű „a Föld Éve” rendezvénysorozat, amelyben a Magyar Tudományos Akadémia és sok más intézmény mellett Társulatunk is kiemelkedő szerepet vállalt.

Bejárás a pálházai perlitbányában, 2011

A jövőben szeretnénk elérni, hogy rendszeresen jelenjen meg a hazai sajtóban a magyarországi földtani kutatásokról, magáról a földtudományok tevékenységéről és ezen belül a Magyarhoni Földtani Társulatról is híradás. Ismeretterjesztő kiadványokat, szóróanyagokat is készítünk. Ennek megléte elengedhetetlen ahhoz, hogy tudományunk és a társadalom szerves egységben haladjon. A Társulat tagsága a szakmai társadalom széles spektrumát képviseli, ezáltal mindazon kérdések, esetleg megoldandó problémák eljutnak hozzánk, amiben érdekérvényesítő civil szervezetként meg kell szólalnunk, és ha tudunk, segítséget kell nyújtanunk. Társulatunk tagsága jelenleg cca. 1100 főt számlál, ezzel nem vagyunk sem a legnépesebb, de a legkisebb létszámú szervezetek között sem. Ugyanakkor, ha összefogunk a szakmai testvérszervezetekkel, úgy, mint a bányászokkal, a geofizikusokkal, a meteorológusokkal, a geográfusokkal és még sorolhatnám, akkor már jelentős létszámmal tudunk egy-egy értelmes és hasznos cél mögé felsorakozni. Ennek érdekében már megkezdtem a Társulatunk és más együttműködésre kész civil szervezettel a kapcsolat ilyen célú felvételét és sorban írom alá az együttműködési megállapodásokat. A legjelentősebb rokon szakmákkal ez már megtörtént, de még nincs vége. Szoros kapcsolatokat ápolunk a kárpát-medencei magyar gyökerű rokon szervezetekkel is.

Ugyanilyen fontos része a programomnak a szakmai hatóságokkal, kormányzervekkel, érdekvédelmi szervezetekkel és intézményekkel az együttműködési megállapodások megkötése. Ez a munka is sikeresen halad és a mindkét felet előnyösen érintő, írásos formát is öltő együttműködések tartalommal való megtöltése esetén meggyőződésem, hogy a hazai földtanban érdekelt szakemberek javára fognak válni. Emellett nagy hangsúlyt szeretnék fektetni az informális csatornák, kapcsolatok erősítésére és kiépítésére is, mert ezek sokszor hatékonyabban működnek egy-egy kényesnek látszó feladat megoldásában, mint az előbb említettek.

A Társulat anyagi bázisa

A Társulat fennmaradása kezdettől fogva a támogatók nagylelkűségén nyugodott. Sohasem lehetett csak tagdíjakból fenntartani a működést és biztosítani annak a sokrétű tevékenységnek az anyagi feltételeit, amely Társulatunkat mindig is jellemezte. Az első időkben földbirtokosok, bankárok, bányavállalkozók, orvosok és műkedvelő ásványgyűjtők voltak a fő szponzorai a Társulatnak. Ki kell emelni a XIX. századi jelentős támogatóinkat, herceg Eszterházy Pál, majd fia rendszeres adományait, amely messze meghaladta a szokásos támogatások és tagdíjak mértékét. Később a Természettudományi Múzeum legnagyobb mecénása gr. Semsey Andor szerzett elévülhetetlen érdemeket a hazai földtani gyűjtemények és kutatások támogatásában, a Magyar Királyi Földtani Intézet létrehozásában.

Napjainkban is az a helyzet, hogy a szerény tagdíjak csak kb. tizedét fedezik éves költségvetésünknek, a működéshez szükséges anyagiakat rendezvények bevételeiből és támogatók adományaiból fedezzük. A tagdíjak mértéke mindig neuralgikus pontja az egyesületek életének, mivel a tagok jelentős részének jövedelme szerény, és nagyobb támogatást nem engedhet meg magának. Ugyanakkor emberi gyarlóság, hogy a tehetősebb kollégák sem szívesen nyúlnak mélyebben a zsebükbe. Elnökké választásom alkalmával megfogalmazott egyik célom, hogy kísérletet teszsek a tagdíjrendszer reformjára, nevezetesen azáltal, hogy mindenki jövedelmével arányosan, de önként fizesse meg a mindenkori tagdíját. Saját értékrendem szerint ugyanis nem igazságos, hogy egy keveset, vagy átlagosan kereső tagtársunk ugyanazt a tagdíjat fizesse, mint egy kiemelkedő jövedelemmel rendelkező. Ebben az elnökség is támogat. Ezzel kapcsolatos körlevelemre sokan extra befizetésekkel válaszoltak, míg egy szűk kisebbség

nemtetszésének adott hangot. Akár sikerül, akár nem tagdíjreformot bevezetni, a Társulat anyagi gondjait csak a tagdíjából megoldani nem lehet. Ahhoz, hogy a megszokott számú és színvonalú rendezvényeinket a jövőben is megszervezzük, többletforrások kelljenek. Ehhez ad segítséget az un. szervezeti tagdíj (jogi tagdíj), amit a vállalkozások Társulatunk tagjai közé emelésével lehet elérni. Már jelenleg is több ilyen támogatónk van, akikkel szerződéses keretek között szakmai, tudományos és reklám ellenszolgáltatások mellett rendszeres tagdíjtámogatást kapunk. Ezek nagyságrendje meghaladja a rendes tagok befizetéseit, de még mindig nem elég a színvonalas munkához és fennmaradáshoz. Hagyományos és hamarosan 150 éves szakmai lapunk a *Földtani Közlöny* is szponzori támogatásnak köszönheti megjelenését. Az előfizetési díjak ehhez nem elegendőek. Elnöki rövidtávú programom része, hogy bővítssem a szervezeti tagok körét és ehhez minden potenciális támogatót, bányavállalatot, földtani jelegű munkát végző vállalkozást személyesen felkeresek. Már vannak eredmények, egyelőre optimista vagyok.

Mi alapozza meg a jövőt?

A hazai szakmai egyesületek sorában a Társulat tagjainak korösszetétele nem rossz. Sikerült az elmúlt években fiatalokat, elsősorban végzős egyetemistákat felvenni, akik mindenképpen a jövőt jelentik. Jelenleg a 30 év alatti tagjaink száma mintegy 250 fő, akiknek nagy része még diák, illetve valamilyen posztgraduális képzésen vesz részt. Ez a tagság negyedét jelenti, és jól ellensúlyozza az idősebb korosztályt, akiknek tapasztalataira, bölcsességére mindig fokozottan számítunk. A fiatalokkal való frissítése a tagságnak stratégiai feladat, amely a mindenkori tisztségviselőknek fontos kötelessége. Ugyanakkor szembe kell nézni azzal a kortűnettel, hogy a hazai kutatási lehetőségek megcsappanása miatt a letehetősebb fiatalok külföldön keresik megélhetésük és karrierjük megalapozását, ami hosszabb távon a szakmánk és a nemzeti potenciál gyengüléséhez vezet. Erősíteniünk kell a Társulat eszközeivel is az itthon maradáshoz, illetve a többlet tudás megszerzése utáni mielőbbi hazatérést. Több fiatal kutatóban felvetődik a kérdés, hogy mit ad nekik a Társulat? Érdemes e tagnak lenni? Nos, erre csak az lehet a válasz, hogy *165 éves szervezetünk fennmaradását sohasem a kapni, hanem az adni attitűd jellemezte nagyjaink részéről. A közös érdekek, a szakmai büszkeség, a hazai földtan műveléséért való töretlen tenni akarás jellemezte azokat az alapító atyákat és követőiket, akik az önzetlen mecénások segítségével folyamatosan gondoskodtak a Társulat megmaradásáról és rendszeres megújulásáról.* Ezt az elvet követem magam is, és állítom példának a fiatalok elé.

Ugyanakkor a magyar földtani szakma és intézményei bajban vannak. Ennek nemcsak a szokásos indoklás az oka, hogy nincs pénz a kutatásra, intézmények fenntartására. Ez is baj, de az igazi okok mélyebben keresendők. Az elmúlt két évtized a folyamatos hátrálásról, pozícióvesztésről, intézmények gyengüléséről és megszűnéséről, a földtani kutatásokat nem nélkülözhető szilárd ásványi nyersanyagok bányászatának csaknem teljes megsemmisüléséről szól. Mindehhez hozzájárult a szakemberek egzisztenciájának veszélybe kerülése, olykor megszűnése, és nem utolsósorban mindezek mentális leépülése. A rendszerváltásnak nevezett folyamat kezdetén a magyar bányászati és földtani intézményrendszer hierarchiájának le- és átépítéséhez rosszul fogtak hozzá, olyan dolgokat is megszüntettek, amelyek nagy károkat okoztak. Kétségtelen, hogy a rosszul működő állami bürokrácia átalakítása szükséges volt, de kiforrott és komoly szellemi potenciálokat hordozó struktúrák is áldozatul estek. Ez a folyamat sajnos még napjainkban is tart. Ehhez jött hozzá a szintén rosszul értelmezett és végrehajtott oktatási reform, amelynek révén a kiváló hazai földtani és bányászati szakemberképzés csaknem teljesen ellehetetlenült. Nálunk okosabb és karakánabb országok ezt a luxust nem engedték meg maguknak. A magyar földtannak újra, mint annyiszor, talpra kell állni. A szellemi potenciál, a jó szakemberek szorgalma és jót tenni akarása ennek a garanciája. Mindehhez a Magyarhoni Földtani Társulat, mint szakmai és érdekvédelmi szervezet jó alapot nyújthat.

A társadalom felé való nyitással, ismeretterjesztéssel, érdekérvényesítő képességünk jelentős növelésével meggyőződésem, hogy tudunk eredményt elérni. Ugyanakkor egy kedvező gazdasági fordulat automatikusan magával hozza majd a bányászat és a hozzá kapcsolódó földtani kutatások felértékelődését és nélkülözhetetlenségét. Ilyen kedvezőbb ökonomiai környezet talán az akadémiai alaputatásokra is több anyagi forrást juttathat, és ez eredményezheti az egyetemi oktatás és kutatás fejlesztését is. Mindemellett nem lesz előbb-utóbb nélkülözhető a kormányzat részéről a földtannal kapcsolatos teljes nemzeti intézményrendszer racionális ártértékelése, és az elkövetett hibákkal való következetes szembenézése. A megújuláshoz és a talpra álláshoz tenni, cselekedni kell. Márai Sándor szerint a hazaszeretet jó cselekedetek sorozata. Itt is az kell, a szakma minden tagja akarja és tegye a jót, nem egyszer, de sokszor, és akkor „a haza fényre derül”.

Baksa Csaba

KRÓNIKA

Barangolás határon innen és túl

V. Pest megyei Honismereti Barangoló

Nem először fogtunk össze környezetünkkel. Pest megyében hagyománya van már a megyei honismereti barangolásnak, s az idén – egy sikeres közös tavaszi Honismereti Nap tapasztalatai után – együtt szerveztük meg több Duna-menti megyével (határon innen és túl) az ötödik barangolást. Komárom-Esztergom megye adta a bázist az esztergomi Körösi László Kollégiumban, Pest megye volt a szervező, Párkány (Štúrovo) és Ipolyság (Šahy) pedig fél-fél napra színesítette a közös programot. Ebben az évben ez a rendezvény része volt a Honismereti Szövetség határokon átvívelő kapcsolatok programjának is. Központi, aktuális témája is volt a három napnak: mit tehetünk ezután a helytörténetért, annak oktatásáért, iskolai hátteréért?

Sokoldalú megközelítést hallottuk a sajátos megoldások keresésének. Mert a helytörténet ma is a pedagógiai útkeresés egyik lehetősége, de fehér foltja is. S amikor megismerhettük egymás gondjait, gondolatait és eredményeit, nem ritkán szembesültünk a környezet értetlenségével, hallgatásával és hallgatásával. Egy találkozáson mindig az elkötelezettek, az innovátorok, az elől járó „szabadcsapatok” erősítgetik, ösztönzik, tapsolják meg egymást. Nincs jelen a bizonytalanok, az értetlenek, az érzéketlenek serege. Többnyire a jó szándékúak, a tájékozatlanok is távol maradnak.

Esztergomban is többnyire ezt éreztük. Pedig ízelítőt kaptunk a tankönyvcsaládok profi szerzőgárdájának szemléletéről – Böszéné Szatmári Anikó szerző-szerkesztő, valamint Gergely Endre és Peragovics Ferenc esztergomi tanárok, veszprémi, törökszentmiklósi kiadványainak ismertetésével. A kistelepüléseknek kínálta a maga sajátos megoldását Koczó József a *Vámosmikola és környéke helytörténeti szakköri füzete*vel. Mándli Gyula váci könyvtárigazgató legendás fotógyűjteményében szemezgetve a dokumentálás örök, befejezhetetlen folyamával szembesülhettünk. Dorogról a diákkutatások metodikáját, a publikálható diákmunkák fontosságát mutatta be Kovács Lajos, a Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesület elnöke. Nagy Csilla tanárnő *A helytörténeti oktatás helyzete a párkányi körzeti iskolában* címen mutatott példát a határon túli törekvések iskolai hagyománymentésére a magyar iskolákban. Bendik Béla múzeumigazgató pedig Ipolyságról hozta el a helytörténet-honismeret kérdései közt örömhíreit és növekvő kételyeit egyaránt. Az előadók sorát Forróné Virág Zsuzsanna esztergomi pedagógusként az új magyarországi kerettanterv ajánlásaival és töprengésre készítő megoldási javaslataival zárta. Nyitott mondataink igazolták korábbi tapasztalatainkat és várakozásainkat: nemcsak lezárhatatlan, de folyamatos elégedetlenségre is ösztönző kérdéseket feszegettünk.

Fél-fél napra aztán meglátogattunk két kisvárost a Duna-Ipoly túlsó partjain. Párkányban a Limes-Anavum Regionális Honismereti Társulás vezetőjének, Dániel Erzsébetnek és a helyi múzeum vezetőjének, Juhász Gyulának voltunk a vendégei, akik *Öreg utcák, öreg házak* címmel hívtak barangolásra bennünket. Betér-

Sobieski János szobra Párkányban
(Kovács Lajos felvétele)

tünk közben a plébániatemplomba, a helyi múzeum régészeti kiállítására, megnéztük a helyi honismeretesként által – a párkányi csata 325. évfordulójára állított –, s nemrég felavatott Sobieski János lengyel király szobrát, s egy a történelmében és hátrahagyott emlékeiben gazdag múlt tárult fel előttünk, ahol a féltés és megőrzés természetes igénye itt is a lokálpatriótának.

Vasárnap autóbusszal szálltunk és *szomszédnéző barangolásként* Hont vármegye hajdani és mai értékeit jártuk be, legelsősorban Ipolyság vendégszerető honpolgárai között. Szinte a szomszédba tértünk be, mégis röstelkedtünk: hiszen számos csodája van ennek a kisvárosnak, amiről mit sem tudtunk. Hangulatos könyvtárban a környék jeles, ám szinte elfeledett költőjét, Sajó Sándor költőt idézte meg Z. Urbán Aladár, a Palóc Társaság elnökének, a Magyar Kultúra Lovagjának könyvbemutatója, s az életre keltő szeretet. Zsúfolt, pompás néprajzi anyagot láttunk a város múzeumában, türelemmel várva, hogy rövidesen értékűkhöz illő, új raktárba költözhessen. Szép vallási központként ismertük meg a katolikus és református közösségek templomait. Gyürky Antal, Sajó Sándor, Pongrácz Elemér köztéri emléktáblája, szobra a köztudatban is ébren tarthatja a helyi emlékezetet, mint ahogy emlékeztető, de művészetpártoló szerepe is vállalkozott a zsinagóga megújult épülete és környezete. A Pest Megyei Érdi János Honismereti Egyesület tagjai névadójuk tiszteletével is találkozhattak a múzeumban.

Van-e hasonló kezdeményezés, barangolás nemzeti értékeink körül széles e hazában? A folyók, (kis túlzással) a Duna-Ipoly Nemzeti Park szellemi és épített örökségében sokszor három napot is eltölthetünk volna. Szigethalom, Kismaros, Érd, Pereg, Kiskunlacháza, Dunakeszi, Szentendre, Vác, Óbuda, Budapest-Kertváros, Dorog, Esztergom önzetlen honszerető képviselőivel egy késő éjszakába nyúló beszélgetésünk, egymás figyelmébe ajánlott kiadványaink is igazolták: a fehér foltk kiszínezhető, szívós munkával közkinccsé is tehető. Ez a hitünk több is talán az óvatos optimizmusnál.

Szép volt, lányok-fiúk! Mert mindez nem jöhetett volna létre, ha nincs az Érdy János Honismereti Egyesület és annak titkára, Halmi Ani és elnöke, Mándli Gyula, és még sokan mások, akik részesei voltak a szervezésnek és a megvalósításnak.

Kovács Lajos

Családi emlékből civil hagyomány

Nagy Imre-emléktúra Badacsonyban

Több éve már annak, hogy részt vettünk diákjaimmal egy vetélkedőn, melyet Nagy Imre és az 1956-os forradalom emlékére rendezett a Nagy Imre Társaság (NIT) Győr és Környéke Szervezete. A diákvetélkedő résztvevői ezután meghívást kaptak egy október végi badacsonyi túrára, melyet a mártír miniszterelnök 1956. október 22-i itt tartózkodásának emlékére szerveztek meg. Azóta minden évben részese vagyok diákjaimmal a túrának.

Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy Nagy Imre és a badacsonyi szőlősgazda, Zabó János 1956 tavaszán találkozott először Hévízen. A közös katonaemlékek felelevenítése után Nagy Imre baráti meghívást kapott Badacsonyba. A nyári látogatást, aztán egy újabb meghívás követte. A miniszterelnöki székéből előző évben menesztett Nagy Imre, két infarktuson túl ekkora már fizikailag és szellemileg is összeszedte magát. A 60. életévét nyáron betöltött politikus végre élvezni kezdte a „gondatlan civil” életet, amikor 1956. október 22-e reggelén Budapestről kimozdulva felségével és unokájával megérkezett a szüretre. Késő este azonban Tapolcáról jöttek érte autóval, hogy sietve Budapestre vigyék. A szüreti ebédnél jelen lévő Kotnyek Antal fotográfus megörökítette a jó kedvűnek és gondtalannak tűnő vendég arcvonásait, élete utolsó nyugodt napját.¹

Az idő múlásával a szüret emléke nem felejtődött el, hanem beivódott a Zabó család tagjainak az emlékezetébe. Amint lehetett a Badacsony környéki önkormányzatok kezdeményezésére, a család támogatásával 1990. október 22-én a hegyen álló Zabó-ház falán – az egykori szüreti ebéd helyszínén – márvány emléktáblát avattak fel, mely méltó módon idézi fel Nagy Imre látogatásának emlékét. Az ünnepségen ott volt a mártír miniszterelnök lánya, Nagy Erzsébet is.

¹ Kotnyek Antal fotói több mint harminc évig rejtőztek, csupán 1989-ben szerzett létezésükről tudomást a közvélemény. A fényképek egyöntetűen bizonyították, hogy Nagy Imre nem tartózkodott Budapesten közvetlenül a forradalom kitörése előtt: „In memoriam 1956. október 22.” Képes 7. 1989. június 17. 10–27.

A NIT badacsonytomaji szervezetének tagjai,² köztük Káloczi Kálmán, akkori polgármester és Rezsuta István egykori internált ezután kezdeményezték az emléktúra megtartását és az emléktábla megkoszorúzását, ami mára hagyománnyá vált. A legutóbbi, 2012. október 12-i túrán Gyórból és környékéről, valamint Kaposvárról diákok és tanárok, Tatabányáról pedig felnőttek, a NIT helyi szervezetének tagjai vettek részt. Diákjaimmal a túra előtt beszélgettünk az '56-os eseményekről, Nagy Imre szerepvállalásáról, a túra mentéről.

A badacsonyi gyülekezést követően a résztvevők először a Sipos család, Kisfaludy és a Szegedy Róza ház közelében fekvő birtokát képező szőlészetet keresték fel. Sajnos ma már a Zabó-ház más tulajdonában van, az eredeti emléktábla nem megközelíthető, ezért a szőlősorok között állítottak fel egy bazalt emlékkövet. Itt emlékeztünk, felelevenítettük a múltat. Eljött Zabó János unokája is, Siposné Zabó Anna,³ aki gyerekkori élményeit mesélte el a szüretéről. A koszorúzást követően igazi szüreti hangulatba kerültünk, mikor az emlékkötőtől távolabb, egy rövid szüreten vehettünk részt, a végén egy kis mustkóstolással. Tovább indulva a hegyoldalban, a Balatonra nyíló panoráma utakon haladva érkeztünk el következő megállókhoz, az Imre Borozóhoz, ahol borospince látogatással és a zsíros kenyerek elfogyasztásával töltöttünk el egy kis időt.

Ezután indult a túra nehezebb része. A közel 3,5 km hosszú Badacsonyt és Badacsonytomajt összekötő túraútvonal egyik legmagasabb pontján felkerestük az egykori rabtábor (helyi szóhasználatul *rab-szállás*) maradványait. 1949-től kényszermunkára hoztak ide dolgozni politikai okokból internált embereket az egykori kőbányába. A rabtábort 1953-ban Nagy Imre rendelete nyomán felszámolták – hasonlóan az ország többi ilyen jellegű táborával együtt, köztük a hírhedt recskivel –, a bazaltbányát a következő évben meg is szüntették. Ennek állítottak emléket egy a fa gyökereinél elhelyezett emléktáblával 2004-ben. A koszorúzást követően a tatabányai csoport a Bányászinduló elnevelésével emlékezett a rabtábor foglyaikra. A visszafele út a badacsonytomaji temető mellett vezetett el, ahol több, az 1956-os forradalomhoz kötődő helyi ember alussza örök álmát. Itt nyugszik Varga Imre badacsonytomaji fiatalember, aki az október 25-i budapesti harcokban vesztette életét. De itt van eltemetve Hamusics János és Illés József vájár, akiket hazánk függetlenségéért és a nép szabadságáért indított szervezkedésért ítélték el. Nem feledkeztünk meg a Balaton festőjének, Egry József sírjának a felkereséséről sem.

Az emléktúra során a természetben eltöltött órák alatt közelebb kerültünk Nagy Imréhez, mint emberhez, és ami számomra a legfontosabb, a gyerekekhez is, akik egyben új történeti ismeretekkel és szüreti élményekkel gazdagodtak. Nevelni gyereket a hősök tiszteletére, hazaszeretetre, a történelmi tudat megőrzésére ilyen módon is lehet.

Kovácsné Somi Zsuzsanna

Mestrovics-tanítvány Tihanyban

Beszélgetés Veszely Jelena szobrászművésszel

Megtalálta helyét Magyarországon is: több köztéri szobrát állították fel az ország különböző településein, így Budapesten, Miskolcon, Balassagyarmaton, Egerben és Fonyódon. Férje az ismert festő, Szilvássy Pál volt, aki a tihanyi temetőben talált örök nyugalmat. Veszely Jelena a zágrábi Képzőművészeti Akadémián Iván Mestrovics tanítványa volt, majd férjével három évig Nagybányán éltek és dolgoztak. 1948-ban Budapestre költöztek. Kora tavasztól késő őszig Tihany a szobrászok otthona, ahonnan a nappaliból csodálatos látványt nyújt a Balaton. Mindig szabadúszó művész volt férjével együtt, és a háborúnak „köszönhette”, hogy nem zongoraművész lett, hanem szobrász. Zongoristaként a világot járva nem igen lett volna módja családot alapítani. Három lánya más-más országban született, az egyik Pesten, a másik Nagybányán, a harmadik Zágrábban.

Veszely Jelena, aki egyébként Rippl-Rónai József távoli rokona, minden anyagot kipróbált: követ, fát, rezet, még az agyagot is, amit nem szeretett, mert koszos lesz tőle az ember, de a kényszer nagy

² A helyi szervezet elnökének Zalaba Gyuláné Zabó Gizellát, a szőlősgazda lányát választották, aki 1956-ban ott volt a szüreten.

³ Zabó Anna a Sipos Borház tulajdonosa 2006-tól a szőlőiben emlékszüretet szervez minden évben. Ez egyben a badacsonytomaji önkormányzat hivatalos október 23-i megemlékezése is.

Veszely Jelena munka közben (Tóth-Baranyi Antal felvétele)

úr. – Mindent meg kell oldani – mondja mosolyogva. Már vége a nyári szezonnak a Balaton partján, egyre nagyobb a csend és a magány.

Először zágrábi ifjúkori emlékeit eleveníti föl, miközben rágyújt egy cigarettára. Mestrovics mester alakját idézi meg, s a többieket Portjákovicot, Krisnicset, Jubo Bábicsot, Mujadzicsot, Pircsicset.

– Mestrovics bejött az osztályba, minden héten egyszer. Később Amerikába ment, ő volt az első dékánja az akadémiának, ahol én voltam az egyetlen nő. Mestrovics nem volt bőbeszédű, nem mosolygott. Ha egy kicsit derűsebb volt az arca, akkor tudtuk, hogy jobb lábbal kelt föl. Mogorva ember volt, de nagyon odafigyelt a növendékeire. Folyton a plasztikát emlegette „elvágjuk egy embernek a lábát – így kezdte – akkor mit látunk? Valamelyikünk válaszolt: Két szeletet látunk.

– De milyen szeletet?

– Körszeletet. Ez a plasztika! Mindent körbe kell látni. Az emberi testet különben is, de kompozícióban egységes világnak kell elképzelni.

–Ilyeneket mondott. Órák közben kiültünk a parkba sziesztaezni. Mestrovics is többször leült közénk. Sokat tanultam a Mestertől, ahogyan korrigált.

1941-ben végeztem, már tartott a háború, nem volt év végi kiállítás, mert április 6-án jöttek be a németek Zágrábba.

– Hogyan került Magyarországra?

– Párizsban van egy jugoszláv festőkolónia, oda voltam kijelölve, de Magyarországon ragadtam, mivel nem adtak francia vízumot. Pesti rokonoknál laktam, szeptemberben pedig bementem a Képzőművészeti Főiskolára, ahol elismerték a zágrábi diplomámat, így folytathattam tanulmányaim Bory Jenő osztályában. A főiskolán ismertem meg a férjemet, Szilvássy Pált.

A 95 éves szobrász mai napig alkot, idén is négy portrét készített. Mindemellett sokat rajzol is. Úgy véli, ha már megszülettünk, akkor élni kell. S ha már élünk, dolgozni is, míg erők el nem hagy.

– Az életbe kell kapaszkodni, nem a halálba – mondja búcsúzóul, ami végszónak is helytálló.

Veszely Jelena 95. születésnapja alkalmából életmű kiállítása nyílt 2012. szeptember 1-jén a veszprémi Laczkó Dezső múzeumban. A tárlatot Korzenszky Richárd tihanyi perjel méltatta. A szobrásznő akvarelljei és rajzai 2013. február 28-áig láthatók.

Matyikó Sebestyén József

Köszöntjük a hetvenesztendős Domokos Máriát¹

A Domokos család gyökereinek tájkjáról, Csíkvárdotfalva Csíksomlyó szomszédságából, a ködös, havat váró Gyimesből köszöntöm a Budán élő, a Budai Várban dolgozó Domokos Máriát. Azt a Domokos Máriát, akire nem tudok úgy gondolni, hogy ugyanakkor ne emlékezsem az édesapára, Domokos Pál Péterre, aki mellett azonban mindig ott láttam és ma is ott látom Máriát, családi nevén Máriácskát.

Népmeséink igazságát példázza a Gondviselés a Domokos családban. Mert amiképpen a székely földműves és kőműves Domokos Elek hat gyermeke közül a legkisebbik lett a csángók tudós vándor-apostola; azonképpen az ő legkisebb gyermeke viszi tovább a népzene szeretetét, a csángók iránti elkötelezettségét. Az ilyen szellemi örökség persze kétélű: emelhet, de le is nyomhat, miként a szél a havasok fölött vitorlázó sást. Tehetségen és alázaton múlik, hogy egy nagy egyéniség fényt vagy árnyékot vet-e utódjára, szellemi örökösére? Domokos Máriában megvolt, megvan mindkét tulajdonság. Ezért vehette át magától értetődő természetességgel a stafétabotot, ezért léphetett a csángó művelődés és a csángó sors szolgálatában édesapja örökébe – teljes fegyverzetben.

Domokos Mária az elszakítottság sötét évtizedeit követően Erdélyre köszöntő „kicsi magyar világ”-ban, 1942-ben született az egykor „kincses” Kolozsváron. Két esztendő múlva a háború elől szüleivel együtt Szentgotthárdig menekült, majd ideiglenesen Kispetriben, Szárászon, végül Budapesten találtak otthonra. A gyermekek a fővárosban tanultak, édesapjuk pedig a Szárásra települt pusztinai csángók között gazdálkodott, s gyűjtötte a Baranya megyébe került lészpedi, lábnyiki, klézsei, somoskai, diószéni, magyarfalusi csángók népdalait és kulturális hagyományait. Domokos Pál Péter számára önkéntesen vállalt „kitelepítés” volt ez a baranyai időszak az ÁVH árnyékában, de gyermekei élvezték a falusi életet.² A politikai rendőrség azonban ott sem hagyta békén a nézeteit mindig őszintén és bátran vállaló, Erdélyből áttelepedett tudóst, ezért 1950-ben a fővárosba költöztek. A házkutatások, rendőrségi megfigyelések és zaklatások továbbra sem szűntek meg, s Mária már középiskolás korában is kényszerű tanúja volt a házkutatások megalázó jeleneinek. Első zenetanára édesanyja volt, aki különben is zongoraórákat adott, hogy a segédmunkásként, figurásként, és csak utóbb tanárként dolgozó férje mellett segítsen a család fenntartásában.

Mária a Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban érettségizett, utána a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola Szaktanárképző tagozatát és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetudományi tanszakát végezte el. Néhány éves általános iskolai zenetanárkodás után, 1968-tól a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjának, 1974-től az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának munkatársa, 1999-től tudományos főmunkatársa és a Népzenei Osztály vezetője. 2013-tól pedig nyuzegdíjasként folytatja 44 esztendeje kezdett munkáját: a magyar népzenei anyag rendszerezését, az összehasonlító népzenekutatóst, elsősorban pedig a Magyar Népzene Tára sorozat szerkesztését és sajtó alá rendezését.

Domokos Mária a Kodály utáni harmadik népzenekutató nemzedék jeles személyisége. Nagyon sokat segített édesapja zenei tárgyú kéziratainak gondozásában, a levonatok javításában, a kiadással járó adminisztráció intézésében.³ Akadémiai munkahelyén példamutatóan – sokszor kezdeményezőként és vezetőként – vett részt a csoportmunkákban, mint a *Magyar és román dallamkapcsolatok Bartók román gyűjtésében* (1982); a *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam és szövegforrásai* (1984), a *Tegnap a Gyimesben jártam...* című Kallós gyűjtötte dallamok válogatása, s a kötet szerkesztése (1989). Számos önálló tanulmánya jelent meg a népzene különböző témaköreiben, mint a *Bartók népzenei rendszerei* (1983), a *Néprajz és zenetörténet* (1983), a *Gépi hangfelvétel és népzenei lejegyzés* (1997). Emellett foglalkozott a Schubert gitár-kvartettjében fellelhető verbunkos dallamokkal, könyvet írt a XIX. század elejének jeles hegedűséről és népzene gyűjtőjéről, Lavotta Jánosról, és zenetörténeti előadásokat tart a Magyar Rádióban.

¹ Elhangzott 2012. november 22-én, az MTA Zenetudományi Intézetének Bartók termében rendezett ünnepegen.

² Mindhalálíg Moldva. Domokos Pál Péterrel gyermekeivel beszélget *Benkei Ildikó*. Kairosz Kiadó. Bp., 2007. 102.

³ *Domokos Pál Péter*: Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században. Akadémiai Kiadó. Bp., 1978.; „... édes Hazámnak akartam szolgálni...” Szent István Társulat. Bp., 1979.; Bartók kapcsolata a moldvai magyarokkal. Szent István Társulat Az Apostoli Szentsek Könyvkiadója. Bp., 1981.; *Rajeczki Benjammal*: Csángó népzene III. Editio Musica. Bp., 1991.

Kiemelt helyet kaptak Domokos Mária tudományos munkásságában a moldvai magyarok. Gondozta és válogatta az *Ott, hul élték vala magyarok ...* című, Harangozó Imre szerkesztette, az úgynevezett északi csángókkal foglalkozó könyv zenei anyagát. Terjedelmes tanulmányt készített *Zöld Péter moldvai jelentéseiről*,⁴ és több angol és magyar nyelven megjelent munkájában foglalkozott a csángók történelmével és népzenejével.⁵ Miközben – az 2010-ben megkapott Pro Ethnographia Minoritatum Emlékéremre javaslok megfogalmazása szerint – „szerény, csendes egyénisége szinte eltűnik kimagasló teljesítményei mögött...”

Domokos Mária nemcsak eszével, de a szívével és minden idegszálával átélte Domokos Pál Péter munkáját, gondolatait, érzéseit, voltaképpen az egész sorsát. Vele volt boldog, mikor a Baranya megyei Szárászon a hazatért csángómagyarok között élhetett, vele együtt rettegett a Budafoki úti lakásukban tartott házkutatások során a politikai rendőrség megaláztatásaitól, és vele együtt hitt a csángó kultúra értékeiben, megőrzésének fontosságában, megmaradásuk minden magyar ember számára példát mutató erejében. Ezért válhatott Domokos Mária olyan – sajnos egyre ritkább – néprajzkutatóvá, aki munkája tárgyát nemcsak tudományos témának, de a magyar sors egyik szeletének is tekinti. Ez a megközelítés pedig lehetővé tette, hogy a moldvai csángók és a bukovinai székelyek népzenejének kutatása és bemutatása során olyan mélységekig és felismerésekig jusson, ahová „tudományos” távolságtartással, aligha érhetett volna. Mert manapság, amikor oly sok felszines, átvett anyag jelenik meg a csángók máskülönben szinte kimeríthetetlen kulturális értékeiről és értékeiből, különösen jelentős, hogy Domokos Mária és munkatársai kutatásainak eredményeként közvetlenül a tiszta forrásból válnak közkincsé a csángó népzene hangszeres és énekelt gyöngyszemei. Valószínűleg ismerte és megfogadta Kodály Zoltán intelmét, aki szerint „Nem elég tudós módra, anyaggyűjtésszerűen »megismerni« az anyagot, azt »lege artis« feldolgozni, s lélekben talán idegennek maradni tőle. Emberileg is részesévé kell válni a hagyományoknak, s ezzel egy embercsoport lelki életének. Csak így juthatunk hozzá ahhoz, ami más-képpen nem adható át, mint élőlényről élőlényre, szemtől szembe való találkozással.” A Csángóföldön járva, gyűjtve, kutatva Domokos Mária számos részletben ismert fel és fogalmazott meg fontos igazságokat. A velük foglalkozó kutatók közül talán ő hangsúlyozta a leghatározottabban, hogy „a kiváló csángó asszonyok sajátos hangvétele, tartózkodó előadása, tévedhetetlen tempóérzéke és gazdag ornamentikája már önmagában jelzi népzenei kultúrájuk fejlettségét, magas színvonalát.”

A zenetudománnyal és a népzenevel foglalkozó kutatáson kívül Mária rengeteg egyéb feladatot vállalt és vállalt magára. Csak amiről én tudok, és a csángókra vonatkozik: kezdettől fogva, vagyis 22 esztendeje szorgalmas és készséges tagja a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület vezetőségének, s ebben a minőségében számtalanszor vett részt az Erdélyben és Magyarországon tanuló csángó diákok különböző szellemi vetélkedőinek előkészítésében, zsűrizésében, továbbá az egyházaskozári Domokos Pál Péter Egyesület hagyományörző csoportjának szakmai segítségével, a csángó diákok anyagi támogatására vállalkozó csikszeredai Domokos Pál Péter Alapítvány anyagi támogatásában, és – névvel vagy név nélkül – ki tudja hány csángó témájú kiadvány zenei anyagának lejegyzésében, összeállításában, lektorálásában. S mindezt a lehető legkedvesebben, legszerényebben, amint munkatársa, Szalay Olga írja róla: „... a háttérben maradás képességével, s az ehhez szükséges alázattal.”

Halász Péter

In memoriam

Búcsú Szöllősy Vágó Lászlótól

Dr. Szöllősy Vágó László életpályáját, életét, szellemiségét megidézni óriási és nehéz feladat. Ismerni, barátja, munkatársa lenni, bírni, és valahol birtokolni mindezt: az élet fontos ajándéka. Népművelőként, tanítóként, pszichológusként, újságíróként, népzenei oktatóként, művészeti vezetőként, de a *Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség* főtítkáráként, a *Durindó* és a *Gyöngyösbokréta Fesztiváltanácsának* elnökeként tizennyolc éves korától egészen 2012. október 26-ig, földi életből való távozása nap-

⁴ Ethnographia 1998. 1. 267–284.

⁵ The Character of the Csángó Folk Song and the History of Its Research. In.: Hungarian Csángós in Moldavia. Essays on the Past and Present of the Hungarian Csángós in Moldavia. Ed. By *Diószegi László*. Teleki László Foundation – Pro Minoritate Foundation. Bp., 2002. 149–162.; Pál Péter Domokos. In: Hungarian Heritage 2002/3. 69–71.; Zoltán Kallós. In: Hungarian Heritage. 2002/3. 72–74.; Hungarian Folk Music from Moldavia and Bukovina. *Studia Musicologica*. 2003. 1-2. 127–136.; Petrás Incze János moldvai magyar folklórgyűjtése – mai szemmel. *Néprajzi Látóhatár* 2008. 17–38.

jáig tette a dolgát, vállalta küldetését: a délvidéki magyarság nemzettudatának erősítését. Élete utolsó hónapjait, napjait is a végtelen optimizmus, a humor, s természetesen a véget érő ember (ön)íróniája, szakmájusa jellemezte.

Laci bácsi – ahogy mindannyian ismertük, szólíthattuk – a következőképp vallott érzése pillanatáról: „*Hajnali harangszóra születtem. Apám szerint – jó humorú ember volt – május 26-án hajnalban egyszerre kezdett Vince bácsi harangozni, én meg ordítani. Ez jelezte, hogy sikeres ember leszek. Apám azt is megállapította rólam, hogy nem átlagemberként fogom leélni az életemet.*”

2012. október 31-én gyűltünk össze búcsúztatására – egy nappal a mindenszentek ünnepe, két nappal eltávozott szeretteinkre való megemlékezés előtt –, amikor sok helyen 1–2 órán át zúgnak a harangok. Így zárult tehát e példaértékű élet: harangszótól harangszóig. A búcsú egyik nagy terhe – a fájdalom és a veszteség érzésén túl – a kérdésfeltevés, s egyáltalán a válaszadás, hogy ki is volt Szöllősy Vágó László? S ekkor hálás lehet az ember, hogy barátja lehetett, s hogy beleláthatott mindennapjaiba, járhatott otthonában, hosszú délutánokat, estébe nyúló napokat tölthetett Vele, s hálás lehet annak a pillanatnak is, hogy egyik legjobb barátja, Kálóczy Katalin – talán valami isteni sugallatra hallgatva – az egyik utolsó pillanatban életút-interjút készített Vele.

Ha egy mondattal kellene-lehetne körülírni, megrajzolni, jellemezni Szöllősy Vágó Lászlót, talán ezzel, az Ő szájából elhangzott gondolattal tudnánk: „*Ha valami soha nem esik nehezemre, hát az a tanítás.*” Mindenütt, bárhol megfordult, ez vezérelte. Laci bácsi népművelői pályája valamikor 1954-ben kezdődött, Kispiacson. Néptáncsoportot, kórust alakít, színjátszó csoportot vezet. A sportegyesület életében is tevékenyen részt vett, olykor játékvezetőként. Ekkortól fogva bárhol is élt, mindig gerjesztett maga körül valamit. Szüleitől „leste” mindezt el, ebben nőtt fel, ebbe nőtt bele. Talán az sem mellékes, hogy édesapja és egyik nagyapja, de dédapja is kántortanító volt. Szülei mindenütt az adott kis közösség kulturális életének mozgókövei voltak. Szellemi örökösöket próbáltak nevelni, s így tettek fiukkal is. Személyes vallomása szerint édesapja plántálta belé magyarságát, istenhitét, s ő magától értetődő természetességgel tette azt magáévá, vitte és hozta magával. És osztozott is rajta, akivel csak tehetette, mindenkivel, aki engedte: egész életén keresztül.

Népművelői tevékenységének teljes kibontakozását magyarkanizsai éve határozzák meg. Ide már feleségével, Veronikával és lányukkal, Jankával érkezett. Az általános oktatási központ vezetőjeként a felnőttek általános iskoláját kellett igazgatnia, másik feladata, ami további életpályájára talán a legnagyobb hatással volt, a zeneoktatási központ létrehozás lett. Ekkortól került szerves kapcsolatba a zenével s Kodály Zoltán pedagógiai szellemiségével, ami élete végéig elkísérte. Itt, a Délvidéken talán Ő idézte leggyakrabban Kodályt. Igazgatása alatt alakult meg a zeneegyesület, amely Kodály Zoltán 1967-es halála után felvette a zeneszerző nevét: ettől a pillanattól kezdve jött létre az az intenzív kapcsolat a kecskeméti Kodály Intézettel, amelynek hála, évente 8–10 délvidéki pedagógus részesülhetett kétéhetes szakmai képzésben a kecskeméti intézményben. Mindeközben könyveket bújt éjjel nappal, hangzóanyagokat hallgatott, s autodidakta módon karvezetővé képezte magát.

Ettől fogva a közösségben végzett áldozatos terepmunka mellé a zene szeretete társult. A család ekkor már négytagú. János fiuk előbb tanult meg kottát olvasni, mint betűt. Veronika és László gyermekekkel együtt blockflöte kvartettet alakítanak, s nemcsak a volt Jugoszláviát, de a későbbiekben Közép- és Nyugat-Európát is beutazzák fellépéseik során. A család sokat utazik, később a kerékpárt, hogy a hangszerek is elférjenek, autó váltja, Magyarkanizsát Szabadka, a zeneegyesületi vezetői állást az újságírás. Szöllősy Vágó László 1979-től 1991-es nyugdíjba vonulásáig a Magyar Szó észak-bácskai rovatának önálló munkatársaként tevékenykedik. Mindeközben, egészen 1999-ig különböző középiskolákban, meghívott előadóként rövid ideig a pedagógiai akadémián pszichológiát tanít.

A szabadkai Népkör Magyar Művelődési Központban alelnökként, de főként együttes vezetőként egyszerre volt rügy és magvető. Ő és felesége is népzeneoktatói vizsgát tettek, hogy aztán vezetésükkel gyermek, ifjúsági, felnőtt ének- és hangszeres együttesek: alsós, felsős, középiskolás és felnőtt énekcsoport és citerazenekar, valamint tamburas, vonós és vegyes összetételű zenekar kezdhesse sikert sikerre halmozó tevékenységét. Az igazi siker azonban az, hogy gyermekeket sikerült toborozniuk, s megkezdtek zenei nevelésüket. Feleségével együtt tudatosan mentek el nyugdíjba. Bár ez kevesebb jutatót jelentett, nekik megérte, mert azzal foglalkozhattak még intenzívebben, amit különösen fontosnak tartottak: a magyar önművelő, hagyományát ismerő és ápoló közösséggel.

1991. december 17-én volt a *Ballangó Együttes* első fellépése. A két házaspárnak – Soóséknak és Szöllősyéknek – 20 év alatt több mint hatszáz fellépése volt, főként itt a Délvidéken. Sokszor „Isten háta mögötti” Isten házában: hogy eljussanak minden olyan településre, ahol magyarok élnek. Hogy magyarul szóljanak a magyarokhoz: a szülőkhöz, nagyszülőkhöz, a magyarul sokszor már alig-alig értő unokákhoz is.

Ilyen indíttatással volt Szöllösy Vágó László csaknem 20 éven át a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség főtitkára, a délvidéki önművelő közösségek mozgatórugója. A mozgalmat az 1990-es évek elején kellett megteremteni, mert a természetes hagyományozás a megváltozott körülmények következtében megszakadt. De hogy valamiképp életben maradjon, szakkörök, táborok, képzések váltak szükségessé, olyan műhelyek, ahol az ember több napig huszonnégy órán át együtt van a többiekkel. Laci bácsi mintegy 30 tábor szervezésében vett részt, s igyekezett közösséggé kovácsolni az egyéneket. S mindeközben a mai napig létező, kiemelkedő jelentőségű rendezvényeket bocsátott útjukra. Egyik legfontosabb nemzeti közösségi ünnepünk, összesereglésünk, a Durindó és a Gyöngyösbokréta Fesztiváltanácsa elnökeként figyelt a ránk hagyományozott kulturális kincseket megőrizni tudó együttesekre. Ha kellett, ha szükséges volt, intelmekkel látott el bennünket. Konokul és kitaróan. S ha néha, abban a pillanatban úgy éreztük, megbántott szavaival, később rájöttünk, hogy építésünkre, építkezésünkre szolgált azok. Egy írásában így vallott magáról: „*Vállaltam népem sorsát, hitét, álmait [...] hitet és erőt adtam a cselekvésbe [...] legalábbis megpróbáltam.*” Hogy nem csak próbálta, de meg is valósította, azt egyebek mellett a Magyar Kodály Intézet tiszteletbeli tagsága, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület díszoklevele, a csongrádi gimnázium által odaítélt Batsányi-díj, a Szent György Lovagrend legmagasabb, a Lovagrend tiszti keresztjének a Szent Koronával és kardokkal ékesített csillaga kitüntetés és a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje tanúsítja.

Utolsó erejével és perceiben is: adott, tanított! S mi barátok, utódok, tanítványok, a vajdasági magyar önművelő közösség tagjai reméljük, hogy megtanultuk tőle mindazt, amire okítani igyekezett minket: hogy tegyük, amit tennünk kell!

Sutus Áron

Jáki Sándor Teodóz (1929–2013)

„*Szürkefejú öreg bacsó*” – így szólította meg őt 75. születésnapjára írt verses köszöntőjében a költő Nagy Gáspár, utalva Teodóz atya tisztes korára, őszes hajára és a csángómagyarok iránti elkötelezettségére. A költőknek pedig általában igazuk van: *Petrás Incze János* óta nem akadt olyan egyházi ember, akit hivatása és embersége ennyire szorosan összekapcsolt volna a moldvai csángómagyarok sorsának szolgálatával, aki ilyen szeretettel hajolt hozzájuk, képviselte, segítette és szolgálta volna őket. Életem egyik nagy ajándékának tartom, hogy a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület titkáráként, az ő elnöksége mellett dolgozhattam, mert olyan embert ismertem meg benne, akivel fél-szavakban is megértettük egymást, aki sohasem azzal kezdte, hogy valamit miért nem lehet megvalósítani, hanem azt kereste ő is, hogyan lehetne mégis?! Betegségének híre ugyan már Gyimesbe is elért, mégis nehezen hittem el, hogy az elnyúlhatatlenné tűnő szervezetben lakozó lélek 2013. január 8-án visszatért teremtőjéhez.

Jáki Sándor 1929. május 12-én született Győrben, olyan családban, ahonnan később két bátyjával együtt hárman lettek Isten szolgái. 1939-ben a pannonhalmi bencés gimnáziumban kezdte a középiskolát, majd egy esztendő múlva a pannonhalmi olasz gimnáziumban folytatta tanulmányait. 1944-ben lépett a bencés rendbe, felvette a Teodóz nevet, majd 1952-ben Pannonhalmán szentelték pappá. Mezőtúron, majd Sopronban kántorkodott, 1956-tól a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban éneket, zenét tanított és az iskola énekkarát vezette. 1959–1961-ben a budapesti Zeneművészeti Főiskolán középiskolai énektanári és karvezetői diplomát szerzett. Ezt követően 1991-ig a fővárosi Nyári Kántorképző és a győri Hittudományi Főiskola tanára lett, és a győri székesegyház Palestrina-kórusának és a győri bencés templom kamarakórusának karnagyaként számos koncertet vittek a Felvidék, Kárpátalja és Délvidék magyarok lakta településeire.

Mindezen munkái mellett 1993-tól, *Benda Kálmán* halála után átvette a moldvai csángómagyarok műveltsége és sorsa iránt érdeklődő és értük tenni is akaró embereket összefogó *Lakatos Demeter* csángó költő nevét viselő Kulturális Egyesület elnökségét, s – *Domokos Pál Péter* örökebe lépve – ebben a szervezetben teljesedett ki igazán a csángókért végzett szolgálat. Az 1990-es évek derekától esztendőről esztendőre vezette a bukovinai Kácsika Nagyboldogasszony-napi búcsújára a Románvásár és Bákó környéki csángókat, s ott számukra – Moldvában, a Jászvásári Egyházmegye területén évente egyetlen alkalomra engedélyezett – anyanyelvű misére és ígéhirdetésre kerülhetett sor, rendszerint Teodóz atya szolgálatával.

A csángók iránti szeretetének vitorláját természetesen nem az 1990-es években feltámadó szelek dítatja dagasztotta. Mint egykori tanítványa, Bíró László püspök, a Központi Szeminárium rektora mondta róla a 75. születésnapjához: „... a szerzetes pap jele egy másik világnak, amiről akkor a diktatúra, s most a globalizáció éveiben nem divat beszélni. Teodóz atya akkor is, most is igazá-

ban papságának, szerzetességének sajátos dimenzióját éli, élte”, s mi, diákjai, „... egyszerű, faragatlan gyermekek éreztük, hogy miről beszél. Hozta a magnót, cipelte óráról órára, dallamsorok szépségeit ismerhettük meg. Ez a fajta kultúra, amit ő képviselt a gimnáziumban rendtársaival, mélyszántás volt ahhoz, amit rendtársai más-más órákon nekünk ajándékoztak. [...] Életre belénk nevelt egy izlést a zenéről, a magyar gregoriánról. Életre megtanultunk különbséget tenni ének és ének, zene és zene között.” Később pedig „buzdított bennünket, kispapokat, hogy szeressük a népi vallásosságot, fedezzük föl a népi imádságok gazdagságát és az ősi dallamokat, amelyeket a nép legtöbbször a hivatalos istentiszteleteken kívül szokott énekelni. Szeressük, értékeljük, gyűjtsük.”¹

Jáki Teodóz atya – ha úgy tetszik – megelőzte kora egyházának gondolkodását, értékrendjét. Azt és úgy mondta jó félévszázaddal korábban, amit utóbb Ratzinger Joseph bíboros, a mai XVI. Benedek pápa még Hittani Kongregációt vezető bíborosként nyilatkozott a harmadik évezred küszöbén „...a népi vallásosságot, ferde kinövésseitől megtisztítva, meg kell őrizni, hiszen választ ad azokra a kérdésekre, amelyek ott élnek az emberek szívében. Segít az imádságban, ismeretet közvetít, vigyázza az ember lelki egyensúlyát.”² Ezeket a mélységeket érezte és találta meg Jáki atya a moldvai csángó közösségekben, például amikor kölcsönös megelégedésükre együtt énekelte a gregorián Kyriét a céklaföldön kapáló lujzikalagori asszonyokkal. Teljesen hitelesnek érezzük szavait, amikor így ír erről az élményéről: „Igazán ne mondjon engem senki részrehajlónak, hiszen tízéves korom óta alig volt nap, hogy ne énekeltem volna az Egyház legősibb, hivatalos énekét, de mégis nekem a Lujzi-Kalagor-i csángómagyar variáns és intonáció máig minden másnál jobban tetszik.”³

Jáki Sándor tízesztendőskorában, 1939-ben ismerkedett meg a csángómagyarokkal, amikor a panonhalmi olasz gimnázium első osztályának legelső földrajzóráján kézbe vehette a Kogutowitz-féle iskolai atlasz VIII. kiadását, s abban meglátta Magyarország néprajzi térképén „a Keleti-Kárpátokon túl a kékes román tengerben azt a néhány piros pöttyöt”, ami a moldvai magyarokat jelezte.⁴ A Jóisten tehát elég korán kezébe adta a csángókhöz vezető ajtó kulcsát, ő pedig több mint egy emberöltő múlva, 1978-ban dugta be azt a kulcsot a zárba, és – elfordította. Innen azután már nem volt visszaút, mert rajta is betelt az, amitől később másokat szokott volt tréfálkozva óvni: *ne kezdjen senki foglalkozni a moldvai csángókkal, mert azt nem lehet abbagyni.*

Jáki Sándor Teodóz tehát minden tudásával, egyházi és zenei képességével, varázslatos – ahogy Bíró László püspök úr mondta – „tüneményes” egyéniségével szolgálta a csángókat, úgy is, hogy a pápa által megszentelt rózsafüzéreket és szentképeket vitt számukra, úgy is, hogy magyar nyelvű búcsúra vezette és részesítette őket Budapesten II. János Pál látogatásakor, aztán Kácsikán, a háromszéki Futásfalván, és még sok-sok más helyen. De úgy is, hogy számlálatlanul tartotta róluk hit- és ismeretterjesztő, ízig-vérig honismereti előadásait szerte a Kárpát-medencében, és úgy is, hogy *Csángókról, igaz tudósítások* című könyvében valóban *lelkekbe látó atyaként* idézte föl és fogalmazta meg azokat a szellemi erővonalatokat, emberi kapcsolatokat, amik nagyjából éveivel azonos számú moldvai útjai során létrejöttek az ő különleges empátiájával, a mindinkább rájuk hangolódó lélek finom rezdüléseivel.

Jáki atya világi szolgálata nem szorítkozott a moldvai csángómagyarok sorsára, kultúrájára. Tevékenyen részt vett Győr városának zenei életében. Hatalmas mennyiségű és pótolhatatlan értékű népéneket gyűjtött Moldvában, valamint a Dunántúl, Felvidék, Székelyföld, Délvidék magyar lakta településein. Ezek a népi nyelvű egyházi énekek a hívők szélesebb körében elterjedt vallásos tartalmú dalok, többnyire alkalmi jellegűek, egyházi szertartáshoz rendszerint nem kapcsolódnak és nem is mindig jóváhagyottak. A gyűjtött anyag rendszerezése és feldolgozása idős korára maradt, s korántsem sikerült teljesen befejeznie. De még ez a töredékes örökség is olyan súlyú, melynek egyház- és zenetörténeti értékét talán csak hosszú évek múlva tudjuk majd kellőképpen értékelni.

Az a példátlanul erős és termékeny lelki kötelék azonban, amit gazdag és termékeny élete során a vele kapcsolatba került emberekkel létrehozott, önálló és teljes életműként marad meg mindnyájunk lelkében, akik szerethettük és tisztelhetjük őt. Ha egyetlen mondattal akarnám jellemezni azt a csillagfényt, amely az Úristen kegyelmén kívül egész életében vezette, ismét Bíró László püspök úr szavait kell idéznem: „*A magyarként átélt katolicizmust és a katolikussá teljesedett magyarságot kereste újra meg újra Csángóföldön és másutt is.*”⁵

Halász Péter

¹ Bíró László: A tüneményes ember. A népének mint a hagyományos vallásgyakorlat egyik legfontosabb eleme. In: *Domokos Mária – Halász Péter* (szerk.): *Csángó Füzetek* 5. Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület. Bp., 2006. 10–11.

² Ugyanott 13.

³ P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról, igaz tudósítások*. Való Világ Alapítvány. Bp., 2002. 84.

⁴ Ugyanott 94.

⁵ Bíró i. m. 2006. 12.

KÖNYVESPOLC

SISA ISTVÁN:

The Spirit of Hungary

Sisa István munkája és egyben az emigráció legnagyobb könyvsikere a *Spirit of Hungary (Magyarország lelke)* volt, amelynek első kiadása a kanadai kormány és a Rákóczi Szövetség segítségével jelent meg. Ez felbecsülhetetlen munkásságának csúcsa: 374 oldalon, 260 képpel és 35 térképpel mutatja be a magyarok történetét és kultúráját.

„Ha a sajtó velünk, ki ellenünk...?” – kérdezte egykor Ruttkey Arnold (1923–2008), az ausztráliai magyar élet vezető személyisége. S ezen mi sem tudunk csodálkozni. Ez világméretben így van. A sajtó a világhatalom egyik ága, mely nem riad vissza semmilyen nemtelen eszköztől. Ha érdekei így kívánják, függetleníti magát az igazságtól, vagy egyes híreket nem közöl. Ami a sajtóban nem lát napvilágot, az meg sem történt! Egy közéletet figyelő személy számára ez nem újdonság. Az lehetetlenül el az európai fórumokon is, akinek rossz a sajtója.

A különböző időkben, főleg a második világháború utáni években számos magyar került külföldre, s megdöbbenve tapasztalta, milyen torzkép él a világban rólunk. Úgy döntöttek, fölveszik a harcot a szennyáradattal szemben, és lehetőségeik szerint színvonalas, korrekt, tudományosan megalapozott munkákat tesznek az asztalra, miközben tudták, a magyar kommunista kormányok segítségére nem számíthatnak. Sőt, sok magyar történész és művész mindmáig nemzeti becsméréséből kíván babérokat szerezni nemzetközi szinten.

Egyike e fáradhatatlan harcosoknak a most elhunyt Sisa István volt, aki nyelvíleg fölkészülten fogott neki a heroikus munkának. Egyik írásában összefoglalta, milyen tudománytalan és erkölcstelen módon, felkészületlenül számolnak be a kiadványokban a magyar történelemről és nemzetéről. Az olvasók szíves figyelmébe ajánlom ezt a *Magyarország torz tükré a világban* című írást (1993), mert fölöttébb tanulságos. Ebből világos, a szlovák történetírás is a világszínvonal élmezőnyébe tartozik. Mi már edzettek vagyunk, nem érhet bennünket különösebb meglepetés. Tanulmányát az Országgyűlés Külügyi Bizottsága megjelentette. A parlament ennek következtében törvényben írta elő egy Nemzeti Tájékoztató Hivatal létrehozását. A múlt században ez volt az egyetlen eset, amikor egy külhoni magyar tanulmánya törvényhozásra készítette a Tiszelt Házat.

Sisa nagy haditette lett a *Spirit of Hungary (Magyarország lelke)* című kötet, mely három kiadást is megért. A méltatások közül érdemes néhányat ismertetnünk. Sisa tudta – így az egyik –, hogy nem vállalkozhat a magyar történelem teljes bemutatására, a sok ezer adat föl sorolására, mert ez nem járható út. Olyan megoldást kellett találnia, mely szélesebb olvasótábornak szól. Így a „panorámaszerű megoldást” választotta. Ennek lényege, hogy az egyes korszakok bemutatása a főkérdésekre szorítkozik, s ezeket a vezető személyek életrajzán keresztül mutatja be. Ez így gyümölcsöző, mert az egyes nemzetek reálpolitikai értékét az elért kimagasló eredményekkel mérik, hiszen így derül ki, hogy egyes területeken egy-egy nemzet milyen maximális erőfeszítésre képes. Ez a

hősökre alapozó szemlélet esetünkben nagyon előnyös, hiszen múltunkban hemzsegnek a ragyogó jelenetek, és annyi csúcserővel rendelkezünk, hogy súlyos mulasztást követnénk el, ha ezt nem említenénk meg minden adandó alkalommal. Sisa munkáját azzal a szilárd meggyőződéssel teszi le az olvasó, hogy „a Dunatájón a politikai alkotóerő, tudás szorgalom és megbízhatóság a magyar népnél van”.

Egy másik méltatója szerint, Sisa nagyszabású albuma Magyarország történelmének és kultúrájának angol nyelvű „Feszty-körképe”, melynek „fókuszában a magyarság nemzetközi hírnevének javítása áll, s a világ felé irányított, korszerű magyar hírverés terén vezető úttörőnek tekintik”.

Az egyetemes emberi művelődés magyar hozzájárulásának millenárius emlékművéként is köszöntötték e könyvet, mely cáfolja azt a balhiedelmet, azt a kifogást, hogy „nincs mit kézbe adnunk magyarságunk, igazságunk védelmében”. Tovább tudjuk adni utódainknak szellemi örökségünket. Szellemi nemzetvédelem hatja át a kötetet. „Sisa István tollát az igazság, a történeti hűség és a trianoni ellenségeinkkel szemben alkalmazott tárgylagoság jellemzi. Anyagkezelése egészen sajátos és átitótt sikerű.”

Ez a munka tömören tartalmazza mindazt, amire egy magyar származású, vagy amerikai érdeklődőnek igénye lehet. Hasznos forrásmunka ez amerikai és angol kormánytisztviselőknek, politikusoknak, katonáknak és újságíróknak. Olvasmányos, nem használ szövevényes körmondatokat. Ami nagyon fontos, nem él a propaganda kétes eszközeivel sem.

A magyar Külügyminisztérium szóban háromszáz példányt rendelt belőle, de végül nem tartotta magát a megállapodáshoz, miközben mindmáig sincs olyan kiadványuk, mely hatékonyan képes lenne a sok rágalmat semlegesíteni! Ugyanis az évtizedekig emigrációban élő magyarok sokkal jobban ismerik környezetük gondolkodásmódját, és azt is, milyen érvekkel lehet rájuk hatni, mivel lehet érdeklődésüket fölkelteni. De egyelőre egy magyar kormánynak sem állt érdekében, hogy ezt a fölbecsülhetetlen szellemi tőkét mozgósítsa, kiaknázza. Pedig a nyugati emigráció ezt több ízben önzetlenül és ingyen fölajánlotta. Ennek kihasználatlansága azután megmutatkozik a nemzetközi sajtó közvetített előnytelen magyarsággépén.

A világsikert aratott mű magyar nyelvű bővített változatát is kezünkbe vehetjük egy évtizede *Magyarságtükrök – Nemzet határok nélkül* címmel. Ez a munka a Püski Kiadónál jelent meg 2001-ben. De a legnagyobb magyar könyvterjesztők nem vállalták terjesztését! S ilyenkor az ember önkéntelenül is fölteszi a kérdést: öngyilkos nemzet vagyunk?

Ennek a munkának reméljük, népszerűsítői és folytatói lesznek. Tudomásul kell vennie mindenkinek, hogy „a nemzetközi döntések során nem az igazság dönt, hanem a propaganda”. Csapó Endre, ausztráliai magyar publicista véleményét nagyon komolyan kell vennünk! A világ lusta és felületes. Azt veszi készpénznek, amivel bebetetik.

Balassa Zoltán

Magyar örökség – Kairosz könyvsorozat

Az elmúlt év második felében a Kairosz Kiadó új könyvsorozatát indított el a főnti sorozattal, melynek eddig két kötete látott napvilágot. A zsebkönyv méretű, szolid formátumú, mégis szemrevalóan igényes kiállítású sorozat alapvetően hiánypótló szerepet kíván betölteni. Erről a kötetek fülszövegében Bedő György, a kiadó igazgatója többek között a következőképpen emlékezik meg: „*Ebben a sorozatban a magyar múlt elfeledett, kitagadott vagy alig ismert kiválóságainak máig érvényes, hozzánk szóló tanítására szeretnénk a közvélemény figyelmét felhívni. Ahhoz, hogy múltunkból az arra érdemest becsülni tudjuk, kellően ismernünk kell a nagy elődöket nemcsak a szakma tudósainak, oktatóinak, történészeinek, hanem a nemzetalkotó népek is.*”

Ennek az újszerű és főképpen időszzerű vállalkozásnak alapjául elsősorban a Magyarországi Láthatatlan Szellemi Múzeuma szolgál, a Magyar Örökség Díjas nagy elődök munkásságából való válogatás révén. Nem véletlen, hogy a sorozat szerkesztésére Bakos István művelődéskutató, a Magyar Örökség Díj Bizottság tagja vállalkozott, Bíró Zoltán irodalomtörténész és Nagy András tipográfus közreműködésével.

Az első kötet szerkesztését Bakos István végezte, mintegy mintát adva a kiadványsorozat formai és tartalmi vonatkozásaihoz. Az sem lehet véletlen, hogy az első kötet a nemzetépítő *Teleki Pál élete és utóélete* címet viseli. Teleki Pál tudós és államférfi munkásságát 2001-ben ismerték el posztumusz Magyar Örökség Díjjal. A szolid terjedelmű kötet elsőként Kubassek János laudációját adja közre, majd a címnek megfelelően szemelvények következnek Teleki Pál beszédeiből és írásaiból, a trianoni szerződésről, a nemzetiségi politikáról, valamint *Merjünk magyarok lenni* alcímet viselő – a szerkesztő által összeállított – nagyszerű idézetgyűjteményből. A második rész meglehetősen színes és sokrétű válogatás részben írók, költők, művészek, illetve politikusok és történészek Telekivel foglalkozó írásaiból, megnyilatkozásaiából. A kötetet Bakos István levele zárja, melyet Tarlós István főpolgármesterhez intézett Teleki Pál egész alakos bronzszobrának budapesti felállítása érdekében.

A második kötet szintén kiemelkedően jelentős szemelvényes munkásságából nyújt válogatást *Modern nevelés magyar nevelés. Karácsony Sándor pedagógiája* címmel. 1997-ben ismerték el posztumusz Magyar Örökség Díjjal Karácsony Sándor lélekébresztő pedagógiai munkásságát, a laudációt Kövendi Dénes tollából közli a kötet. Ennek a kötetnek az anyagát Heltai Miklós válogatta és szerkesztette. Az első részben a nagy pedagógus műveiből merített szemelvényeket ad közre a kötet szerkesztő többek között a magyar észjárásról, a nevelés egyetemes előfeltételeiről, a magyar demokráciáról. A második részben a kortársak, munkatársak és tanítványok hosszú sora következik rövid szemelvényekkel, majd végül a kötet szerkesztő Karácsony Sándor munkásságát értékelő írását olvashatjuk, melyben a modern európai pedagógiai szemlélet hazai megalapozójaként mutatja be.

A mértéktartó terjedelmű, látványosan és főképpen jól olvashatóan szerkesztett, mutatós zsebkönyvek külső csínjével teljesen összhangban áll a gazdag belső tartalom, mely elfeledett nagyjaink életművének örökérvényű tanulságaival ismeretnek meg bennünket. Jó szívvél ajánlom a könyvsorozatot a Honismeret minden olvasójának figyelmébe, mely nemcsak hasznos olvasmányként, hanem lelki épülésként is szolgál.

Selmeczi Kovács Attila

Az üdvösség ára

Aligha létezik olyan, egyházi személy által jegyzett, a moldvai katolikus magyarokról szóló tanulmány, amely tagadná a Hitterjesztési Kongregáció és a jászvásári római katolikus püspökség szerepét a Moldvában élő magyar etnikum asszimilációjában. Jakab Attila itt ismertetett könyvének bevezetőjében egyenesen úgy fogalmaz, hogy a csángómagyarok jelentős részének az elrománosítása/elrománosodása „egyértelműen a moldvai katolikus egyház tevékenységének köszönhető”. A szerző egy korábbi tanulmányát, bővített és aktualizált formában közreadó könyv voltaképpen annak igazolása jegyében írodott, hogy a csángók asszimilációja a román nyelvű római katolikus egyház létrehozása céljából történt, ami mind az egyháznak, mind pedig a román államnak érdekében állt.

A csángókról szóló, immár tetemesnek mondható szakirodalom tételi között valóban nem találunk olyan tanulmányt, amely a népcsoport történetét, társadalmi és vallási fejlődését, identitásának változásait összegző módon tárna az olvasó elé. Jakab Attila ezt a hiányt igyekszik pótolni azáltal, hogy egybegyűjti, és új szempontok szerint szintetizálja a szakirodalomban elérhető, egyébként jól ismert adatokat.

A kötet öt fejezetből és néhány dokumentumot közreadó függelékkel áll. A fejezetek mindegyike a csángók identitásának, valamint a Vatikán geopolitikai és a román nemzetpolitikai érdekek (történeti) gyökereinek a feltárására összpontosít.

A moldvai magyarokról szóló történeti áttekintésben a szerző voltaképpen a moldvai katolicizmus történetét vizsgálja fel. Álláspontja szerint a csángók „kálváriája” a XVI. század elején kezdődött, amikor a háborús viszonyok következtében óriási mértékben csökkent a moldvai katolikusok száma (15 000-ról 2799-re). Ezt az állapotot fokozta, hogy a török uralom alá került Magyarországon szétzilálódott a magyar egyházszerkezet, Erdélyben pedig uralkodóvá lett a protestantizmus. A paphiánnyal küszködő Erdély és Magyarország nem fordított figyelmet Moldvára. A lengyel befolyás alá került moldvai katolikusok körében tevékenykedő, a Kongregáció által Moldvában küldött idegen (olasz, dalmát, bosnyák, lengyel stb.) jezsuita és ferences szerzetesek egymás közti rivalizációja, a nyelvi akadályok stb., olyan körülményeket teremtettek, ahol a vallási élet, ha volt is, a formalításokban merült ki. A szerző szerint ebben a helyzetben maga Róma is tehetetlen volt, hagyta „a dolgokat a maguk természetes útján haladni, ügyelve azonban arra, hogy az egyházi jelenlét, még ha látszólagos is, de folyamatosan fenntartsa”. Ezt a fajta passzivitást vagy tehetetlenséget mutatja az is, hogy a Vatikán időnként látogatásokat szervezett Moldvában, ám a Moldvából Rómába küldött leveleknek már semmi fogantatja nem volt.

A moldvai katolikus egyház román nemzetpolitikai szerepvállalását elemző fejezetben a szerző az egyház egységesítő, központosító és egyeneműsítő szerepét vizsgálja fel, melynek végeredményeképpen a XIX. század végén megalakul a *román katolikus egyház/püspökség*. Az állami rendeleteket végrehajtó egyházi (papnevelde, kántorképző, kiadók stb.) és állami szervek (iskolák) együttes fellépése nemcsak a templomban és az iskolában, hanem a hétköznapi életben is háttérbe szorította a magyar nyelvet. Az intézmények nagy szerepet vállaltak abban is, hogy a csángókról alkotott, a magyar és a nem-

zetközi tudományosságban meglehetősen vitatott (román) eredettörténetet ismertté tegyék a román közvélemény előtt, amire – az egyház értelmezése szerint – azért volt szükség, mert az ortodox egyházban és a kormányzati körökben a katolikusok idegen elemnek számítottak. A szerző szerint a Moldvában látványosan és rohamos léptékben pusztuló nyelvet és kultúrát Magyarországon mitikus, ősmagyar dimenzióba emelték, aminek az illusztrálásához idéz egy 1879-ben, Egerben kiadott és terjesztett röpiratot. Köztudott, hogy nem ez az egyetlen, a csángó kultúra ősiségét, a moldvai magyar közösségek életerejét elismerő irat, idézésével, mégis sokat torzít az egyébként is torz keretben személt, a XIX. századi magyarságról alkotott képünkön. A népi kultúra, az archaikus világlép pozitív (ősi) jelzőkkel történő ellátása csak mai szemmel tekinthető mítoszteremtő vállalkozásnak. Egy organikus, az egyéni és a közösségi életet keretbe foglaló, a teljes önállóságot biztosító kultúra tényszerű számbavételének éppúgy tekinthető.

Jakab Attila szerint azáltal, hogy – a második vatikáni zsinatot követően – az egyház és a liturgia nyelve román lett, megszűnt az a választóvonal, ami az ortodoxok és a katolikusok között fennállt. Ebből kifolyólag, a helyi egyháznak komoly harcot kell folytatnia egyrészt az ortodox vallással, másrészt a magyar nyelvvel szemben, lévén, hogy előbbi esetében a román nyelvben, utóbbi esetében a katolicizmusban osztozik a csángóság. A szerző nézete szerint a csángókra jellemző, az egyház által előidézett kulturális és civilizációs elmaradottság eredményeképpen a csángók megfélemlített, lelkileg megnyomorított és szolgálékiségre nevelt babonás népcsoportot alkotnak, mely fölött korlátlan hatalmat gyakorol az egyház. Nézete szerint a (román) nyelvi felzárkózás csorbítani fogja a tekintélyelvű, feudális falusi katolikus társadalmi rendet is, ahol a pap szava szent és sérthetetlen volt. A sommás konklúzió olyan külső, személyes tapasztalatokra nem hivatkozó szemlélő véleményéről vall, aki a csángókat homogén, egységesen műveletlen, akaratgyenge népcsoportnak tekinti, nem veszi tekintetbe a csángók istenhitét, ami az egyházhoz, valláshoz való kötődés alapmotívációja, és azt sem, hogy mit jelent a vallás a földműves (csángó) parasztközösség életében.

Ez a szemlélet érvényesül a harmadik, a csángók identitását tárgyaló fejezetben is, ahol a szerző, ismét csak a szakirodalomból jól ismert tételekre hivatkozva úgy fogalmaz, hogy a csángók súlyos identitáskrizisben szenvednek, lévén, hogy az értelmiségi réteget nélkülöző, csonka struktúrájú társadalmi körülmények közepette megragadtak egy, a középkorra jellemző identitásformánál, ahol nem a nyelv és a nemzeti tudat, hanem a vallás számított az önazonosságot meghatározó elsődleges tényezőnek. A szerző egyszerűen állítja azt, hogy a csángók bizonytalan és konfúz identitással rendelkeznek, és azt, hogy az identitás kérdéséről valójában csak spekulatív írárok alapján tájékozódhatunk.

A magyar nyelv és kultúra szerepe és megítélése kapcsán Jakab Attila mindjárt a fejezet elején leszögezi, hogy a csángóság körében a magyar nyelv „ténylegesen soha nem volt közösségformáló, a magyar nemzeti közösséghez odakapcsoló szimbolikus tényező, és nem is töltött be kulturális szerepet”, nem vált a művelődés eszközzé, hanem megrekedt a mindennapi kommunikációs szükségletek kielégítése szintjén. Később mégis bámulatosnak nevezi a „csökönyös ragaszkodást”, amit a csángók a magyar nyelv iránt tanúsítottak hosszú évszázad-

okon át. Kissé ellentmondásos a szerző vélekedése, hiszen könyve bevezetőjében hosszasan idézi azokat a csángók által írott, a Vatikánnak és a magyar egyházi méltóságoknak címzett (panasz) leveleket, ahol a csángók – félre nem érthető módon – magyarságukra, a magyarsághoz való tartozásukra hivatkozva könyörögnek magyarul tudó pap küldéséért.

A nyelvjárás jövőbeni állapota kapcsán a szerző úgy fogalmaz, hiú ábránd az az elképzelés, hogy az irodalmi magyar nyelv oktatása mellett változatlanul fenn lehet tartani az archaikus tájnyelvet, lévén, hogy nézete szerint a kettőt lehetetlen egyidőben beszélni. Mint írja, a „csángó nyelv” mindenképpen eltűnésre van ítélve. A csángók alapvető jogait eltipró egyházi és állami intézkedéseket elítélő – vagy legalábbis néven nevező – szerző, úgy tűnik, az ezeket a jogokat (anyanyelvű oktatás pl.) biztosító kezdeményezéseket is elmarasztalja, utóbbiakat a „sajátos csángó kultúra” megszűnését elősegítő mesterséges beavatkozásoknak tartva. Nem kétséges, hogy a moldvai magyar nyelvjárások sorvadását az asszimiláció mellett éppen az irodalmi magyar nyelvvel való érintkezés hiánya okozza, amely – ahogyan azt a palócok, székelyek stb. nyelvjárása esetén látjuk –, nem csak megújítja, de egyúttal erősíti is a nyelv pozícióit, melynek használatá igy sokrétűbbé válik.

A kötet ötödik s egyben utolsó fejezetében, *Demokratizálódás és globalizáció, új lehetőségek és új kihívások* címmel a szerző a '89 utáni eseményeket tekinti át, azokra a fordulópontokra fókuszálva, amelyek az „artikuláltabb magyar öntudattal rendelkező csángók” tevékenységéhez kapcsolódnak, úgymint: az önrendelkezés és népképviselés jegyében alapított civil szervezetek, a saját sajtóorgánumok létesítése, a székelyföldi, majd a moldvai iskolákban kiépített anyanyelvű oktatási programok stb. Az egyes fejezetekben következetesen érvényesített koncepciónak megfelelően a szerző itt is rámutat a helyi egyháznak a magyar nyelvoktatás ellen elkövetett intézkedéseire. Némely magyar szerzőhöz hasonlóan az egyház maga is a csángó őskultúra védelmé érdekében tiltakozik a magyar nyelv oktatása ellen, és igyekszik a magyar közvélemény figyelmét a nyelvi problémákról a mélyszegénységben, az infrastrukturális elmaradottságban szenvedő csángókra irányítani.

A kötet címében feltett kérdésre, hogy ti. *Mivé lesz a csángó magyar?* Jakab Attila kettős választ ad. A csángók jövőjét szerinte annak a kérdésnek az eldöntése határozza meg, hogy mi a fontosabb cél: a magyar nyelv és kultúra, vagy egy pusztulásban túlélő, „ősmagyar (etelközi) paradicsomi állapot”-nak turisztikai látványosságként való mesterséges fenntartása. E kutatói spekulációk láthatóan nélkülözik az érintetteknek a kérdéssel kapcsolatos álláspontját. Ezen kívül pedig egymást feltételező és egymásra épülő tényezők mesterséges szétválasztásán alapszik, ami mind eszmei, mind gyakorlati szempontból problémás és meddő vállalkozás, hiszen a kultúrák maguk is változó jelenségek, és csak a hagyományokban gyökerező, megújuló kultúra képes a fennmaradásra. Sok kérdést vet fel az a szemlélet is, miszerint „a kultúrájukhoz ragaszkodó csángók romantikus képe különösen alkalmas történelmünk egy drámai történetbe való ágyazásába, amelynek társadalmi sikere azáltal biztosított, hogy ráépül a fájdalmas magyar sors mítikus hagyományaira”. Jakab Attila tanulmánya a maga egészében példa vagy egyenesen bizonyíték arra, hogy a csángók „fájdalmas sorsát” nem a magyarországi mítoszteremtők alkották meg, hanem a katolikus egyház

jászvásári szervezete, a román állam és a romániai magyar érdekvéviselő. A csángó történetírásra jellemző, a népcsoport „pusztulását”, a magyar nyelv és kultúra elűnését hangsúlyozó fogalmak nem egészen történelmi, publicisztikai fikciók.

A szerző meggyőző érvekkel igazolta tételét, miszerint a helyi katolikus egyház pasztorációjában a csángók – tegyük hozzá: etnikai és kulturális – érdekeit, lelki és szellemi javait nem tekintette szempontnak, ennél fogva, a csángókat a nemzetközi politika és a vatikáni geopolitika áldozatainak tekinthetjük. Ezen áldozat fejében a klérus az üdvözülés lehetőségét kínálta fel a csángóknak. Ennek tükrében kérdés, hogy vajon, hogyan reagálna az egyház a szerző azon felszólítására, hogy Róma nyújtson elégtételt „a csángóknak okozott több évszázados lelki szenvedésért és megaláztatásokért”.

(Jakab Attila: Mivé lettél, mivé leszel, csángó magyar? A katolikus egyház szerepvállalása a moldvai csángók elrománosításában. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.)

Iancu Laura

SILLING ISTVÁN:

Nyugat-bácskai magyar nyelvátlasz

Silling István (1950) vajdasági nyelvjárás- és néprajzkutató újonnan megjelent nyelvátlasza a vajdasági magyar nyelv és nyelvjárások kutatási eredményeinek új gyűjteménye, mely öt nyugat-bácskai település: Bezdán, Kupuszina (Bácskertes), Szilágyi, Doroszló és Gombos nyelvhasználatát méri fel. A Dunához legközelebb fekvő bácskai magyar falvakban a napjainkban felgyorsult változásnak nyelvi következményei is vannak, ezekre mutat rá a nyelvátlasz fontos hangtani, alaktani, valamint lexikai sajátosságok alakulásának nyelvátlasz formájában történő bemutatásával.

A nagyszámú nyelvi adattal (238 térképlapon) a szerző bemutatta az öt település nyelvének és nyelvjárásának szinkron képét és változását. A térképlapokról leolvashatók szóhasználatbeli és szóalaki egyezések, hasonlóságok és különbségek nemcsak egy-egy településen belül, hanem a közöttük lévők is. Az összegyűjtött adatok tehát lehetővé teszik az összehasonlítást, a jelenségek területi elhatárolását és a nyelvjárás és köznyelv viszonyának megállapítását, azaz a köznyelvíűsödés hatósugarának megállapítását. Lehetővé teszi továbbá a szinkron metaszet nagyobb összefüggéseinek vizsgálatát is, és egyéb gyűjteményekkel összehasonlítva a vajdasági adatokat, még nagyobb összefüggésekre mutathat rá a kutató.

A kérdések tematikai csoportosításával a szerző követi a nyelvátlaszalkészítés hagyományait, ugyanakkor el is tér tőlük, mert nem a térképlapokon találjuk a kérdéseket. A szavak magyarázatát is mellőzi, de nem is szükséges őket értelmezni, mert közismert szavakról van szó, és nem valószínű, hogy más nyelvűek is használnák a begyűjtött anyagot. Dicséretes, hogy a szerző a korábbi nyelvátlaszok anyagához viszonyítva bővítette a szóállományt a napjainkban fontos szavakkal, mert eddig nem voltak adataink arról, hogy ezek milyen formában élnek a beszélők nyelvében.

A szóállomány és a szóalakok gazdagsága alapján megfigyelhetjük, milyen tendenciák zajlanak a feltérképezett magyar nyelvterületen. Az adatokból kiviláglik, hogy több szó esetében igen gazdag a változatok száma, és a nyelvjárási alakok mellett megjelennek a köznyelvi-

ek is. Lemérhető a térképlapok adataiból az is, hogy a vajdasági kontaktusváltozat szavai közül melyek élnek a nyugat-bácskai területen.

A korábban készült nyelvátlaszok adatai, helymegjelölési sok esetben nem pontosak, a szerző ebben a munkában javításaival pontosítja őket, s ezáltal a nyelvi képet is.

A szerző összefoglalást is készített, a vizsgálat falvak nyelvhasználatának hangtani és alaktani jellegzetességeit mutatja be, mely további árnyalás alapja lehet.

A térképlapok adatait jól kiegészítik a recens élőnyelvi szövegek, amelyek a könyvet használók számára szintén fontosak, mert a szövegekben olyan jelenségek – jobbára néprajzi vonatkozásúak – is megfigyelhetők, melyek túlmutatnak a szó- és szóalakhasználaton. Az öt kutatópont történelmi és demográfiai leírása jól eligazítja az olvasót a vizsgált környéken, s ezáltal is növeli a könyv értékét.

Silling István Nyugat-bácskai magyar nyelvátlasza nyelvi és nyelvjárás szempontból is fontos munka, és amellett, hogy tankönyvként használhatják majd a magyar nyelv és nyelvhasználat kérdésével foglalkozó egyetemisták (és talán középiskolások), jól használhatják a nyelvészek is, és bizonyára felkelti a nyelv kérdései iránt érdeklődők figyelmét.

(Forum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar. Szabadka, 2012. 322 p.)

Láncz Irén

Gyökereink. Bánáti német táncok

A könyv a bánáti németek táncgyománányának állít emléket, melynek anyagát elsősorban a szerzőknek az 1990-es években megkezdett gyűjtéseik alkotják, de számos adat Karl Horak, Hans von der Au és más német tánckutatók két világháború közötti kutatásaiból származik. A Bánát paraszti tánc kultúrájára vonatkozóan az elszórt közléseken, illetve különböző közgyűjteményekben lapuló néhány adaton kívül semmilyen ismeretünk nincs. Ennek fényében az itt bemutatásra kerülő kötet hiánypótló értékkel bír. Az említett német tánckutatók után először csak a jelen kötet szerzői vállalkoztak arra, hogy a bánáti németek hagyományos tánckészletét összegyűjtsék, és ezt a táncélethez kapcsolódó szokásokkal együtt bemutassák.

A leíró jellegű mű öt részre tagolódik. A bevezető szövegek után vázlatos történelmi áttekintés következik a területről, ahol a szerzők a Bánát német betelepítésének szenteltek nagyobb teret. Ugyanis a helyi táncművelés alakulásában vélhetően nagy szerepet játszó multi-ethnicitásról (a románok, magyarok, németek mellett még hét másik etnikum jelenlétéről) is szó esik ebben a részben, és csak sajnálhatjuk, hogy a szerzők nem fektettek nagyobb hangsúlyt az együttélés bemutatására, aminek segítségével például egyes táncok (a németek által is használt csárdás, illetve a magyarok által is táncolt különböző polkák stb.) kölcsönzésének folyamataira is követhetethetnénk.

A kötet következő fejezete a táncélet szervezésével, a kapcsolatos szokásokkal és a táncalkalmakkal foglalkozik. A szövegből kitűnik, hogy az erdélyi szászok társadalmi intézményeihez hasonló szervezeteik a bánáti németeknek is lehetnek. Ezeket a táncéletet alapvetően be-

folyásoló tevékenységük miatt lett volna érdemes bemutatni. A következő fejezetben a táncészlet elemeit adják közre a szerzők. Először a táncok leírásánál használt alapvető fogalmak magyarázatát adják, majd a különböző táncokat rendezik osztályokba, tekintettel azok formai megjelenésére. Ennek megfelelően kőrtáncokról, különböző térformációs kontratáncokról (benne páros táncokról), táncos játékokról és gyermekek által járt táncokról esik szó. A fejezet utolsó részében a nem német eredetű táncok szerepelnek. Itt kell megemlíteni, hogy a szerzők figyelmen kívül hagyták a német tánc történetét (pl. Curt Sachs) által korábban már alkalmazott tánc történeti korszakolást, elsősorban a magyar, de az európai táncfolklór szaktika által is használt művészettörténeti (földrajz-történeti) megközelítést.

A Martin Györgyék által kidolgozott strukturalista tipológia (amely kialakításánál a magyar kutatók a Kárpát-medencei német táncok jellemzőit is tekintetbe vették) használata is ajánlatos lett volna a kötet megírásánál. Ennek következtében a szerzők a táncokat nem tudták a megfelelő művészettörténeti korszakhoz rendelni, a különböző táncfajták elterjedésének folyamatait is hibásan vázolták fel. Így például a lengyel eredetű polkákat, és a francia eredetű La patinée-t stb. az „eredeti német” táncok közé sorolták. A táncok jellemzésénél a nemzetközi tánc kutatásban már általánosan elterjedt Laban-kinetográfia használatát hiányolom, ami a könnyebb értelmezés mellett a nemzetközi összehasonlítást is nagy-

ban megkönnyítette volna. Ez annál is inkább sajnálatos, mivel néhány tánc (pl. lakodalmi táncok között említett „temetési-tánc”) tánc történeti ritkaságnak számít. A kötetet a kísérezene leírása zárja, amit a szerzők bőségesen elláttak mellékletekkel (kottákkal, valamint a kötethez mellékelt két CD-n hallható felvételekkel). Tudományos szempontból ez a könyv legértékesebb része. A kötetet a kutatásban segítő intézmények és adatközlők felsorolása, valamint az irodalomjegyzék zárja.

Összefoglalóan elmondható, hogy szerzők elérték az előszóban megfogalmazott célt: a gyűjtemény egyfajta segédanyagként segítheti a bánáti németek hagyományörzését. A hivatkozási rendszer meglehetősen nehezen követhető, a könyv mégis jól és bőségesen adatolt. Ez a pedagógiai érték, és a már korábban említett abszolút hiánypótló szerep az, ami miatt a kötetet – a felsorolt tudományos hiányosságok ellenére – mégis fontosnak ítélni. Továbbá ki kell emelni a kutatók áldozatos gyűjtőmunkáját is. A XX. századi, nagymértékű kitelepítések miatt ugyanis csak kevés adatközlőt találtak a Bánáti falvakban, az információk többségéért szinte egész Németországot be kellett járniuk.

(Ludwig Berghold – Karla Sinitean-Singer – Felix Sinitean-Singer: *Unsere Wurzeln. Deutsche Tänze im und aus dem Banat. / Gyökereink. Bánáti német táncok.* Honterus Verlag, Hermannstadt, 2004. 224 p. 2 térkép, 61 fotó és rajz, 80 kottamelléklet, 2 CD melléklet.

Varga Sándor

Honismereti Bibliográfia

Orbán Balázs: A székelyek származásáról és intézményeiről. Litea – Veres Könyvkiadó. Székelyudvarhely 2010. 48 old.

Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965. Társadalomtörténeti Monográfiák 3. Korall Társadalomtörténeti Egyesület. Bp. 2012. 574 old.

Ósi Attila: Dinoszauruszok Magyarországon. *GeoLitera*. MTA. 2012. – A könyv a Veszprém megyei Iharukton feltárt leletek alapján tudományos alapossgálgal mutatja be a Bakony 85 millió évvel ezelőtti élővilágát. Részletesen kitér a dinoszaurusz-lelőhely felfedezésének történetére is.

Padányi Lajos: A II. számú (ETERNIT) Általános Iskola 40 éve (1966–2005). *Helytörténeti olvasókönyv* 7. Kiadja az önkormányzat. Nyergesújfalu. 2010. 90 old.

Padányi Lajos: A 100 éves nyergesújfalu Állami Elemi Népiskola (1910–2010). *Helytörténeti olvasókönyv* 6. Kiadja az önkormányzat. Nyergesújfalu. 2010. 120 old.

Pallai Péter – Sárközi Máttyás: Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC Archívum tükrében (1945–1948). Helikon 2012.

Papp Attila: Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia. *Partiumi füzetek* 63. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság megbízásából a nagyváradi Europrint. Nagyvárada 2010. 276 old.

Partium. A Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság honismereti lapja. Fel. szerk.: *Dukrét Géza*. Nagyvárada 2012. 1. 28 old. – *Danielisz Endre:* Szalonta várának története; *dr. Jancsó Árpád:* 140 éves az Arad – Temesvár-i vasút; *Szabó István:* A sarkadi cukorgyár élete és halála, 1912–1998; *Új János:* A nemzet kegyelele az aradi vértanúk iránt; *Tácsi Erika:* Temesvári nyomdavaállalatok az állami levéltár forrásmunkái között; *dr. Vajda Sándor:* A világi Bohus-család; *Dukrét Géza:* XVII. Partiumi Honismereti Konferencia; Fényes Elek-díj laudációi: Halász Péter tiszteletére *Dukrét Géza*, Wanek Ferenc tiszteletére *Galgóczy Starmüller Géza*, Makai Zoltán tiszteletére *Pásztai Ottó*, Flóris János tiszteletére *Dukrét Géza*.

Petercsák Tivadar (szerk.): Tradicionális agrárközösségek, mezőgazdasági szövetkezetek a Kárpát-medencében (19–21. szd.). Tudományos konferencia, Eger 2010. EKF Líceum Kiadó. 2011. 246 old. – *Paládi-Kovács Attila:* Paraszti gazdasági közösségek, szövetkezési formák; *Szilágyi Miklós:* Állami irányítás és helyi hagyomány a tradicionális gazdasági közösségekben; *Bánkiné Molnár Erzsébet:* Változások a Jászkon kerület és a Kővár-vidék közbirtokosságaiban az 1853/54-es úrbéri törvények után; *Oroszi Sándor:* Arányosítások a székely közbirtokosságokban; *Kocsis Lajos:* Egy székely birtokközösség, a Csiki Magánjavak (1869–1923); *Bárth János:* Székely közbirtokosságok a 20. század első felében; *Bihari-Horváth László:* Paraszti közösségek 18–19. századi pusztahasznosítása Bihar vármegye Sárretyi járásában; *Órsi Zsolt:* Karcagi kertkönyvek a 19. szd-ban; *Simon András:* A szőlőbirtokosok szervezetei a

Nagykanizsa környéki szőlőhegyeken; *Mód László*: Ártéri gazdaközösségek az Alsó-Tisza mentén; *Petercsák Tivadar*: Az erdő- és legelőközösségek típusai Észak-Magyarországon a 20. szd. első felében; *Nagy Molnár Miklós*: Erdőközösségek Gömörben; *Fodor Ferenc*: Gazdasági egyesületek Szeged környékén; *Schlett András*: A tradicionális agrárközösségek válságjelenségei: a parasztpolgárusulás és az egyke; *Fehér György*: Agrárius elképzelések a szövetkezetek szerepéről; *Gaucsik István*: Az elfelejtett hagyomány: a csehszlovákiai magyar szövetkezeti mozgalom (1918–1938); *Csoma Zsigmond*: A magyarországi hegyközösségek 20. szd-i megszűntetése és újjászervezése; Székely közbirtokosságok a 21. szd. elején – Kézdi József és Kánya Imre csíkszentgyörgyi közbirtokossági vezetőkkel beszélget *Bárh János*; *Lovass Kiss Antal*: A rendszerváltás után újjáalakuló termelői szerveződések Dél-Biharban; *Gecse Annabella*: A rendszerváltás utáni szövetkezési formák az eltérő adottságú Gömörben és Mátyusföldön.

Péter I. Zoltán: Nagyvárad városháza. *Partiumi füzetek 67*. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlék hely Társaság és a Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2011. 70 old.

Péter I. Zoltán: Szecessziós építészet Nagyváradon. *Partiumi füzetek 66*. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlék hely Társaság és a Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2011. 182 old.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2011. 6. 24 old. – A tartalomról: *dr. Selmeczi László*: László Gyula és Lehel kurtje II.; *Bassa László*: Pílaszanovich Béla, a szabadságharc gyermekhőse; *Czuk Ferenc*: Emlékezés Jáköhalmán [az 1944. október 30-i szovjet légitámadás áldozataira]; *Szentpéteriné Lévai Mária*: Kötődéseink 1711–2011; *Mászáros Márta*: Szepe Ferenc lett a kiskunok új főkapitánya; *Farkas Kristóf Vince*: 260 éve született idősebb Bedekovich Lőrinc, a Jászkun Kerület első földmérője; *dr. Bereznai Zsuzsanna*: Kiskunhalas népi humorából II.; *Gurzó K. Enikő*: Új állandó kiállítások a jászberényi Hamza Múzeumban; *dr. Bartha Júlia*: 70 éves Csíkos Sándor, a nagykunok kapitánya; *Iris*: dr. Farkas Ferenc köszöntése; *dr. Hatházi Gábor*: Dr. Pálóczi Horváth Ádám régész 70 éves; *dr. Jakab László*: Hóman Bálint emléke közöttünk él; *Balogh Mihály*: Mészöly Dezső kunszentmiklósi kötődése; *dr. Nagy Molnár Miklós*: „itt hon vagyunk 225 éve” [225 éves Bácskossuthfalva ref. egyházközössége]; *Iris*: A gyógyszerész jászkapitányné: Gubiczné dr. Csejtei Erzsébet; *Sólyom János*: Tisztelgés Győri János halálának harmadik évfordulóján; *Józsa László*: Szent Márton kilenced Kunszentmártonban; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Világörökség lett a magyar táncház; *Buschmann Ferenc*: Fedor József szolnoki alkotóművész lepkegyűjteménye a Damjanich János Múzeumban; *Iris*: Jászkun kapitányok tanácskozása Kiskunfélegyházán.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2012. 1. 24 old. – A tartalomról: *Kambolov Tajmurazovics Tamerlan*: Alán elemek a magyar és más nyelvekben; *Laki Ida*: Diszlektetés az Erkel filmhez – zenekari kísérlettel; *dr. Selmeczi László*: László Gyula és Lehel kurtje III.; *Bassa László*: A 80 esztendő Katona Tamás köszöntése; *Zatykó László* – *Besenyi Vendel*: Radnóti Miklós Kerekudvaron; *Sólyom János*:

Élő betlehem Lajosmizsén; *F. F.*: Bizakodó évbúcsúztató Jászkököhalmán; *Papp Izabella*: Adventi varázslat Jászboldogházán; *Hortiné dr. Bathó Edit*: 40 éves a Jászság Népi Együttes; *Nagy Molnár Miklós*: Megújul a karcagi múzeum állandó kiállítása; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Dr. Ujváry Zoltán 80 éves; *Fejes Lőrinc*: A Tisza-völgyi Társulatok; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Tóth Tibor 60 éves; *dr. Nemes András*: Magyar irodalmi különlegesség: Bedekovich Lőrinc geometra verse a Jász-Kún történetéről; *Iris*: A 90 éves Misi Éva köszöntése; *Ókrós Tóth Lajosné*: 45 éves a kisújszállási Városi Nyugdíjas Klub; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Restaurálták „József nádor” zekéjét; *dr. Farkas Ferenc*: Fényes ünnepségen avatták lovagga Bolla Jánost és Monoki Kálmánét; *Vajna Katalin*: Apáról fiúra [Népi Gyermekjátékok közösségi bemutatója Jászkiséren].

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2012. 2. 24 old. – A tartalomról: *Cseh János*: Tanulmányút keretében egy Kr. u. 6. szd.-i gepida településen Csomaköz mellett az Érmelléken; *dr. Selmeczi László*: László Gyula és Lehel kurtje IV.; *Abramova Tatjana Vjacseszlavovna* – *Ruszlán Szulejmanovics Brazov*: Az alánok kutyája; *dr. Gulyás Éva*: Jászkunok a falucsúfólokban; *Bassa László*: Győrgyei lámpások – 170 éve született Miletz János; *Kakuk Mátyás*: Jász elődeink vallása és neve; *Molnárné Szikszai Klára*: Radics Istvánra emlékeztek Kunszentmártonban; *Józsa László*: Az egyházi élet az újratelepítés idején; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Győrfi Sándor szobrászművész kiállítása Kiskunlacházán; *dr. Suba Györgyné*: Emléktábla Sajó Sándornak [a jászberényi Lehel Vezér Gimnáziumban]; *Kriston Vízi József*: Barátok gyöngyösi sereglegése Fűkőh Levente köszöntésére; *Hortiné dr. Bathó Edit*: Jászkun kapitányok tanácskozása Kisújszálláson.

Rojkó Annamária: Aki a korát megelőzte: Aschner Lipót élete. Kossuth. Bp. 2011. 223 old.

Rosta István: A Kaposvári Egyetem története a kezdetektől 2011-ig. Kiadja az Egyetem. Kaposvár 2011. 144 old.

Római katolikus intézetek Nagyváradon. *Partiumi füzetek 68*. Szerk.: *Dukrét Géza*. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlék hely Társaság és a Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2011. 234 old. – *Fodor József*: A Szent Orsolya-rendi iskola; *Fodor József*: Nogáll János püspök, nagyrépost élete és munkássága; *Fodor József*: A Szent Vince Intézet; *Fodor József*: Az Immaculata Intézet; *Kolozsvári István*: A Szent Orsolya-rend története Nagyváradon; *Ocskay Etelka Ferdinanda* – *Polmann Mária Lucianna* – *Peczkó Zsuzsanna Kinga*: Az irlgalmas nővérek története; *Módi Blanka*: Isten jóságát képviselik.

Sas Péter: A heraldikus Köpeczi Sebestyén József élete és munkássága I-II. Pallas-Akadémia. 2012. 1272 old. 1700 kép.

Schmidt Egon – **Bécsy László**: Madarak Budapestén. Új Ember. Bp. 2011. 170 old.

Schmidt Egon – **Kalotás Zsolt**: A vadludak vízre szállnak. Új Ember. Bp. 2010. 168 old. – A vizes élőhelyek állatvilágáról.

Seregi György: A Margit híd, 1871 – 2010. Fejezetek egy Széchenyi-díjas mérnök naplójából. Építésügyi Tájékoztató Kft. Bp. 2010. 137 old.

Sokseviits Dénes: Horvátország a 7. szd.-tól napjainkig. Mondus Novus Könyvek. Bp. 2011.

Somogyi Honismeret. Fel. szerk.: *dr. Sipos Csaba.* Kiadja a Somogy Megyei Honismereti Egyesület. Kaposvár 2011. 2. 116 old. – *Fodor András:* Múzsánk, a Balatonfelvidék; *dr. Magyar Kálmán:* A bencés rend középkori somogyi egyházi nyomában; *Kovács Ilona:* A berényi harangok szerepe és útja a háborúk idején; *Ivelics Jánosné:* A FELSŐ SEGESDI iskola száz évéről; *Király Lajos:* Büssü; *Rész Ensel:* Drávamelléki lakodalmi szokások; *dr. Vértes László:* Spur István, a Balaton kormánybiztosa; *dr. Sipos Csaba:* 60 éve hunyt el Egy József, a Balaton legnagyobb festője; *dr. Sipos Csaba:* Reöthy Ferenc emlékezete; *Lesz Éva:* 90 éve született Várhalmi Károly; A 75 éves dr. Király Lajos köszöntése; *dr. Pótó János:* Ismeretlen kaposvári fényképek az 1956-os forradalomról; *Lencsés Istvánné:* Somogyország kincsei, csodái; *dr. Gáspár Ferenc:* Dr. Bodosi Mihály Kórház történeti Gyűjtemény; Felfedezni a csodát ... – dr. Gáspár Ferencel beszélget Rippl-Rónairól *Lőrincz Sándor;* *Lőrincz Sándor:* Vikár Béla-emlékház nyílt Hetésen;

Sóvidék. Szóváta Közművelődési Folyóirata. Főszerk.: *Szolláth Hunor.* 2009. 1. sz. 80 old. – A tartalom-ból: *Szolláth Hunor:* Az első szóvatái fürdő az egyház tulajdonában; *Király Katalin:* Szemelvények a szóvatái városi könyvtár történetéből, 1953–1998; *Fejes Margit:* Áttekintés a szóvatái villaépítkezésről; *Gub Jenő:* Természet- és környezetvédelem; *Szakács László:* A Medvetó és a környék faállománya.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövétei Lászlár László.* Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 1. 194. old. – A tartalom-ból: *dr. Péter László:* Szabó Dezső székelyudvarhelyi indulása; Derék magyar embernek és kereszténynek maradni – Ugron Istvánné báró Bánffy Máriával beszélget *Oláh-Gál Elvira;* *Gazda József:* Romlás és rombolás (rendszer váltás?) – a Székelyföld történetéből.

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövétei Lászlár László.* Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 5. 194. old. – A tartalom-ból: *Benő Attila:* Hogyan tanulják a magyar gyerekek a román nyelvet az erdélyi iskolákban?

Székelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövétei Lászlár László.* Kiadja Hargita Megye Önkormányzata Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2012. 8. 194. old. – A tartalom-ból: *Lászlár Csilla:* Lapok Csíkszentdomokos múltjában; *Hermann Zoltán:* „csak úgy üdőközbe” ...” – Albert András önéletrajzából; *Seres Attila:* Márton Áron és a moldvai katolikus püspökség magyarsága az 1940-es évek elején; *Bodeanu, Denisa:* Márton Áron püspök letartóztatása, pere és börtönbüntetése a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács dokumentumai tükrében; Kurkó Gyárfás, a magányos magánember – *Daczó Katalin* beszélgetése Ferenczné Kurkó Veronikával; *Oláh Sándor:* Kurkó Gyárfás életpályája: társadalomtörténet-írásunk kihívása; *Benkő Levente:* Hideg napok a Székelyföldön (Adalékok a Maniu-gárda történetéhez, háromszéki és csíki útjához); *Balázs Lajos:* Rituális terek, térhatárok, emberi sorsfordulatok a népi kultúrában.

Szigetvári György – L. Balogh Krisztina – ifj. Lőrinc Ferenc: Kaposvár szecessziós építészete. Kaposvár Polgárait Egyesület. Kaposvár 2011. 136 old.

Szilágysági Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László.* Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2010. 1. 108 old. – A tartalom-ból: *Sike Lajos:* Gróf Széchenyi István és a szatmáriak; *Dukrét Géza:* A bihari

Hegyköz (történeti-földrajzi környezet); *Bántó István:* Szellemi műhely a bukaresti Calvineumban; *Kosztolányi Dezső:* A lélek beszéde (születése 125. évfordulójára); *Zágorec-Csuka Judit:* A magyar könyvkiadás Szlovéniában; *Varga József:* Gondolatok a 21 éves Muratájrról; *Katona Lajos:* Huszonkét sarmasági anekdota.

Szilágysági Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László.* Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2010. 2. 112 old. – A tartalom-ból: *Egyed Akos:* Széchenyi István és Erdély 1848-ban; *Lakóné Hegyi Éva:* Múzeum-alapítási törekvések Szilágymegyében; *Zsigmond Attila:* Diákélet a zilahi református kollégiumban; *Fejér László:* Wesselényi a román oktatásért; *Bántó István:* Szent István Király Egyesület – magyar katolikus társaság Bukarestben; Szilágysági személyiségek (A-K).

Szilágysági Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László.* Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2010. 3. 108 old. – A tartalom-ból: *László László:* Gyarmathi Sámuel élete és pályája; *Bántó István:* Találkozások a Zalomit utcában [a bukaresti magyarságról]; *Varga D. István:* Désházi ragadványnevek; Szilágysági személyiségek (M-Z); *Somogyi Vengli Judit:* Részlet Szilágynagyfalu történelméből; *Fejér László:* Száz éve született a zilahi Koós-Kovács István kisebbségi újságíró; *Bai Attila:* Hagyományok népdalokban; *Széchenyi István:* Utazás Erdélyben (naplórészlet).

Szilágysági Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László.* Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2010. 4. 80 old. – A tartalom-ból: *Zuh Imre:* Arany János világgépének kálvinista vonásai; *dr. Kiss László:* A szilágysomlyói református temető nagy halottja: Pethe Ferenc (1763–1832); *dr. Bejinariu, Ioan – Csók Zsolt:* Újabb régészeti felfedezések Zilah környékén; *Józsa László:* Széchenyi és Wesselényi; *Bitay Árpád:* Gróf Széchenyi Istvánnak és apjának híre és egykorú ismertetése Romániában; *Bántó István:* Hagyaték és intelem – Magyar közművelődés a román fővárosban; *Katona Lajos:* Éjszakai diákcsíny a Zilahi Református Kollégiumban az 1840-es években; *Varga D. István:* Désházi ragadványnevek; *Hajdu Attila:* A szilágysomlyói Szentháromság-oszlop; *Szatmári Renáta:* Hiedelmek Dobán; *Kovács Katona Jenő:* Egy kallódó szilágysági falu [Bogdán]; Részletek Kovács Katona Jenő 1844-es naplójá.

Szilágysági Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László.* Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2011. 1. 96 old. – A tartalom-ból: *László László:* 300 éve, 1711 tavaszán ért véget a II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc; *Kovács Kuruc János:* A tudomány fegyverével a közakarát szolgálatában [a Szilágyság-kutatásról]; *Széman Emese Rózsa:* Magyar vereséval Erdélyben a két világháború között; *Zsigmond Attila:* Szilágyi András naplója – egy világlátót kálvinista prédikátor viszontagságai a 18. sz.-ban; *Lakóné Hegyi Éva:* A csizmadia céh; *Széman Péter:* Kisebbségi beteg, kisebbségi orvos a Kárpát-medencében; *Györfi-Deák György:* Boszorkányok.

Szilágysági Hepehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László.* Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2011. 2. 112 old. – A tartalom-ból: *Egyed Akos:* A szőlőterületek kiterjedése és a szőlőgazdaságok száma; *Csávossy György:* A szilágysági borvidék; *Kovács Adorján:* Adottságok a szilágysági szőlészet és borászat múltja, jelene és jövője tekintetében; *Zsigmond Attila:* „Van-nak a Szilágynban szőlőt termő hegyek” – szőlő és bor a szilágysági református egyház múltjában; *Talpas János:* A szilágysági szőlőgazdaságok lehetőségei a turizmus-

ban; *Péntek János*: Az MTA Kolozsvári Területi Bizottságáról, az első mandátum végén; *Kovács Miklós*: Egy szilágysági földközösség megszűnése a „zoványi egész Határnak igaz és törvényes felosztása...” nyomán; *Faragó József*: Kriza János és a vadrózsák; *Népmese a Vadrózsákból*; *Az ördög kilenc kérdése*; *Seres Nagy Imola*: Irodalmi kávéházak.

Szilágysági Hegehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László*. Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2011. 3. 112 old. – A tartalomról: *Baráné Barta Erzsébet*: 100 éve született Lini István, a Zilahi Református Wesselényi Kollégium volt diákja és tanára; *Sike Lajos*: Használni és lobogni (A Széchenyi-Kossuth vitához); *László László*: Magyarok és nem magyarok – Wesselényi Miklós műveiben; *Máté Bibor János*: Egy értelmiségi a Fejedelemség szolgálatában – Gyulaffi Lestar; *Lakóné Hegyi Éva*: Múltunk pusztuló emlékei; *Papp Éva*: A kehely, mint díszítőelem és szimbólum a magyar díszítőművészetben; *Sike Lajos*: Az ágyútalptól a sajtóházig.

Szilágysági Hegehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László*. Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2011. 4. 96 old. – A tartalomról: *Wagner Péter*: Szilágysági útirajzok; *Halász Péter*: Domokos Pál Péter és Lakatos Demeter; *Szolágyi Brigitta*: Társadalmi viszonyok a szilágysámsoni szőlősgazdálkodásban; *Halász Péter*: A virág a moldvai csángómagyaroknál.

Szilágysági Hegehupa. Szilágysági művelődési folyóirat. Főszerk.: *Fejér László*. Kiadja a Color Print Kft. Zilah. 2012. 1. 88 old. – A tartalomról: *Zsigmond Attila*: Megjegyzések a szilágysági harangok kutatásához; *Bajusz István* – *Lakóné Hegyi Éva*: Szilágysági református egyházak uraltsági felszerelése a 16–18. szd.-ból; *Horváth József*: Kemény János – a „kockázatvállaló” diplomata fejedelm; *Katona Lajos*: Kovácműhely Sarmaságon 1931 – 1962 között; *Szilágyi Brigitta*: A szilágysámsoni karácsonyi bál szokásleírása.

Tabáni Énekhar Egyesület megalakulásának története a dokumentumok tükrében (1920–1926). Szerk., előszó, bev.: *Völgyesi Levente*. Rejtjel Kiadó. Bp. 2011. 124 old.

Tarics Péter: Gróf Széchenyi István tekintete. Aki Európából (is) látta Magyarországot. Püski. Bp. 2009.

Tibola Imre: A Millenniumi Év ajándéka – a Fő tere visszakérült Szentháromság-szobor. A Keresztény Egészségügyiek dr. Batthyány László Társasága kiadása. Szombathely 2011. 81 old.

Tilhof Endre: Ajkai krónika. Kiadja az Önkormányzat. Ajka 2009. 457 old.

Tilhof Endre: Devecseri életrajzi lexikon. Kiadja az Önkormányzat és a Városi Könyvtár. Devecser 2007. 210 old.

Tilhof Endre: Szóc története. Kiadja az Önkormányzat. Ajka 2009. 180 old.

Tovább a hajóval. Márton Áron Gimnázium. A névadás 20. évfordulója. Kiadja a Gimnázium. Csíkszereda 2010. 312 old.

Tóth Sándor: Győztes csatáik: Pozsonyi diadal, Cserhalmi ütközet. *Magyarságtudományi füzetek* 2. MVSZ. Bp. 2010.

Tóth Zoltán Sándor: Élet a Szent Korona jegyében. A magyar értékekre épülő társadalom. *Magyarságtudományi Füzetek* 10. MVSZ. Bp. 2011.

Történelmi Magazin. Független kulturális folyóirat. Szerkeszti: *Kádár Gyula*. Kiadja a Scribae Kádár Könyv

és Lapkiadó. Sepsiszentgyörgy 2011. 2. 40 old. – A tartalomról: *Csetri Elek*: Bethlen Gábor testamentuma 2.; *Zágoni Jenő*: Keöpeczi Sebestyén József; *Asztalos Lajos*: Templom-e a kálvária; *Fodor Árpád*: A kaplonyi svábság 1945-ös tragédiája; *Péter János*: Területi autonómiát Székelyföldnek!; *Nagy János*: Bodola a közép-korban 2.; *Rabocsay László*: Barangolás Kis-Küküllő mentén; *Frigyesy Agnes*: Főúri öltözetek az Esterházy-kincstárban; *Kádár Gyula*: Az államalapítás kora.

Történelmi Magazin. Független kulturális folyóirat. Szerkeszti: *Kádár Gyula*. Kiadja a Scribae Kádár Könyv és Lapkiadó. Sepsiszentgyörgy 2011. 3. 40 old. – A tartalomról: *Kádár Gyula*: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Székelyföldön; *Kádár Gyula*: A székelyek letelepedése; *Csetri Elek*: Bethlen Gábor testamentuma 3.

Történelmi Magazin. Független kulturális folyóirat. Szerkeszti: *Kádár Gyula*. Kiadja a Scribae Kádár Könyv és Lapkiadó. Sepsiszentgyörgy 2011. 4. 40 old. – A tartalomról: *Kádár Gyula*: Székely hazát akarunk; *Orbán Balázs*: Mi az autonómia? *Kádár Gyula*: A Hunyadi Református Egyházmegye templomai; *Fodor Árpád*: A kaplonyi svábság 1945-ös tragédiája; *Csetri Elek*: Aranyosszék kialakulásáról.

Túrterebes. Írta: *Iegar, Diana* – *Liviu, Marta* – *Szilágyi Levente* – *Tóth Zoltán*. Ed. Muzeului Sătmăren. Satu-Mare 2009. 120 old.

Udvarhelyszéki olvasókönyv. Szerk.: *Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád*. Hargita Megyei Hagományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális Egyesület. Székelyudvarhely 2008. 270 old.

Új Ember Kalendárium. 2011. Szerk.: *Bókay László*. Új Ember Kiadóhivatal. Bp. 2011. 124 old. – A tartalomról: *Rosdy Pál*: Négyszáz éve született Odeschalchi Benedek – XI. Ince pápa; *l.b.*: A változó, fejlődő Esztergom; Középkori freskó a pesti belvárosi (Nagyboldogasszony) templomban; *Mátéffy Balázs*: A Mátyás-templom felújításának kezdete; *Terdik Szilveszter*: Megújult a máriapócsi kegytemplom; Huszonöt éve a vallási turizmus fellendítéséért – Madari Gyulával, a Makrovilág zarándokiroda igazgatójával beszélget *Körössy László*.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja. Szerk.: *Rojkó Annamária*. 2011. 3. 32 old. – A tartalomról: *Buda Attila*: A Károlyi család mecénási tevékenysége nyomában; *Iványi János* A Károlyi-család főtí és újpesti alapítványai és építkezései; *Krizsán Sándor*: Gróf Károlyi Sándor lovasútjai; *Lőrincz Róbert*: Madách Imre műzsája Újpesten; *Kadlecovits Géza*: Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről 3.; *Rojkó Annamária*: Epizódok Aschner Lipót életéből 14. r.: elődök és utódok; *dr. Hollósi Antal*: A Károlyi Kórház emlékalbuma; *Krizsán Sándor*: „Újpest-központ végállomás!” 4. rész: A nagy gödör; *Hirmann László*: A „kockás báró” emlékirata; *Báró Podmaniczky Frigyes*: Válogatás naplótöredékekből; *dr. Kriska György*: Öröklődő tévhitek; *Hirmann László*: Gróf Apponyi Franciska; *Szöllösy Marianne*: Személyes tragédiák érlelték felnőtté.

Vadasdi krónikáirásban és képekben. Összeállította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: *Székely Ferenc*. Silver Tek Kiadó. Marosvásárhely 2010.

Varsányi Erika: A Szociáldemokrata Párt várospolitikája a két világháború között. Napvilág. Bp. 2011. 319 old.

Összeállította: *Halász Péter*

Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvényei 2013. év I. félévében

A nagyközönség számára rendezett előadások helyszíne: a Budavári Nagy-boldogasszony (Mátyás) templom plébánia dísztermében, 1014. Budapest, Országház utca 14.

Az Egyesületi Kutató Kör találkozóinak helyszíne: Magyarság Háza, 1014. Budapest, Szentháromság tér 6. III. 46.

FEBRUÁR

13. (szerda) 18.00–18.50 óra: 300 éves a Budai Vár Szentháromság-szobra. *A mai szoborcsoport és „olasz” elődje.* (Plébániai díszterem) *Herczeg Renáta* művészettörténész és *Messik Miklós* műemlékvédő előadása; 19.00–19.30 óra: A Budai Vár itáliai emlékei (az Egyesület kisfilmjének bemutatása). Meghívott vendégünk: Az Olasz Köztársaság budapesti nagykövete asszonya.

27. (szerda) 18.00–19.00 óra: Jeles magyarok Európában (V.) (Plébániai díszterem) *Eötvös József* és *Trefort Ágoston* életpályája, 1836–37. évi közös európai utazása. Meghívott vendégünk: *Császtrvay Tünde*, főigazgató-helyettes, MNM.

Írország magyar emlékeinél... „Szegénység Irlandban” (*Eötvös József Írországról*) az *Eötvös József* és a *Trefort Ágoston* Gimnázium diákjainak közreműködésével.

MÁRCIUS

13. (szerda) 18.00–19.45 óra: A Kossuth-emigráció emlékeinél Európában (IV.) 200 éve született jeles Kossuth-tisztek. (Plébániai díszterem) *Guyon Richard*, *Kmety György* és *Ihász Dániel* hazai és külföldi emlékezete. Előadás a tagság vetített képeivel. Vendégünk: *dr. Frank Tibor* az Angol-Amerikai Intézet igazgatója és *dr. Hermann Róbert* történész.

„Egy magyar szabadsághős bath-i szülőházának felfedezése” címmel *Messik Miklós* 1999. évi kutatásainak bemutatása. *Gáspár János* a törökországi *Kmety-emlékekről*.

27. (szerda) 18.00–19.45 óra: Egyesületi Kutató Kör: London környéke magyar emlékei (II.) *A déli part* c. kisfilm bemutatása. A 430 éve elhunyt *Budai Parmenius István* emlékei nyomában (Oxfordtól a Sable szigetig...).

ÁPRILIS

17. (szerda) 18.00–18.50 óra: Magyar irodalmi emlékhelyek (V.) *Gárdonyi Géza*, az „egri remete” nyomában (Plébániai díszterem) Vendégünk: *dr. Ajkay Alinka* irodalomtörténész; 18.55–19.45 óra: Földre néző szem Gárdonyi Géza füveskönyvének legszebb gondolataiból. *Keller Péter* a leszármazó és a *Gárdonyi Géza Iskola* meghívott diákjainak közreműködésével.

24. (szerda) 18.00–19.00. óra: A 250 éve született Batsányi János emlékei nyomában (Tapolcától Párizsig) (Budai Parmenius terem) *Párizs és környéke magyar emlékei (II.)* címmel, az Egyesület kisfilmjének bemutatása.

MÁJUS

15. (szerda) 18.00–18.50. óra: Az „Érmellék 100 híressége”. *Sóki Béla* könyvének, s az Egyesület felvételeinek bemutatása; 18.50–19.45 óra: „Emlékművek, emléktáblák Bihar-megyében” (Plébániai díszterem) Meghívott vendégeink: az író, kutató *Dukrét Géza* és *Csorba Sándor* levéltáros Nagyváradról.

29. (szerda) 18.00–19.00 óra: Az erőt adó hit példája: magyarok a Gulágon. Vendégünk: *Gulácsy Lajos* ny. ref. püspök Munkácsról. (Plébániai díszterem) *Olofsson Placid* atya – hasonlóan emlékeztető éve és derülátása. Részletek *Rózsás János* kutatásaiból (vetített előadás).

JÚNIUS

12. (szerda) 18.00–19.45 óra: Szent István király tisztelete és emlékezete Európában (I.) (Plébániai díszterem) *Emlékművek Esztergomtól Rómáig, Bambergig Aachen-ig.* Vendégünk *dr. Prokopp Mária* professzor asszony szól a legszebb ábrázolásokról.

26. (szerda) 18.00–19.30 óra: Erdélyország nagy alakjai (II.) *Bethlen Gábor* emlékei Erdélyben és külhonban (I.) (Budai Parmenius terem) (a tagság előadása.); 19.00–19.45 óra: Erdély szoborsorsai. Szoborsorok a Kárpát-medencében (II.) *Csallóközi Zoltán* kisfilmjének bemutatása, a szerző köszöntőjével.

MEVE, H-1014 Magyarság Háza, Budapest, Szentháromság tér 6. III. 345-346.

t.: (+36-1)201-1982 m.: 06-20-476-9718 www.magyaemlekekert.hu, promeh@hotmail.com

Emlékművek Bihar megyében (Dukrét Géza felvételei)

Szent László szobor, Nagyvárad

Mercurius apát szobra, Szentjobb

Világháborús emlékmű, Margitta

1956-os emlékmű, Mihályfalva

460 Ft

Világháborús emlékmű, Ottomány (Dukrét Géza felvétele)